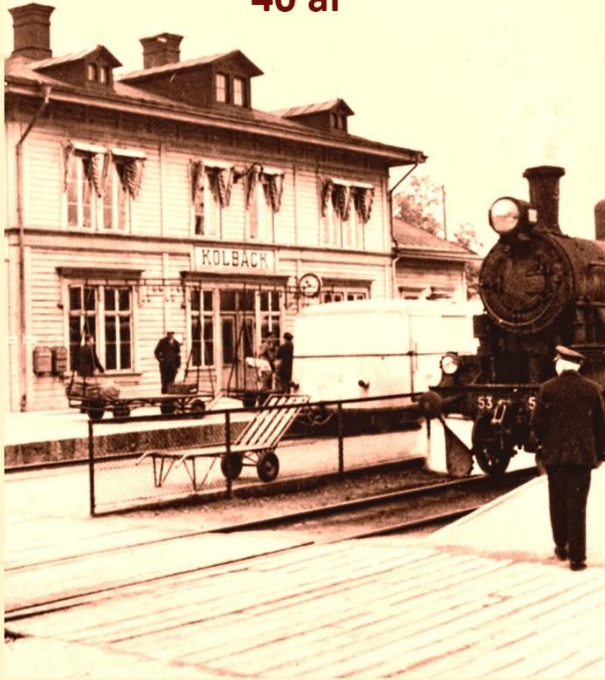

**Kolbäcks hembygdsförening
1984-2024
40 år**

Kolbäck - tidernas knutpunkt

Bilderna på omslagets framsida:

Kolbäcks stationshus i trä från 1875, utbyggt 1898. Årtal för foto okänt, liksom fotografen. Bild från Järnvägsmuseet.

Dans i Sveasalen, Kolbäck, 1925. Fotograf Gustaf Åhman.

Bild från Västmanlands läns museum.

Tingshusgatan i Kolbäck, sedd från å-sidan, 1930-tal. Fotograf okänd.

Fr v: Stenvillan, hus tillhörande Natanael Hult, kassör Eriksson, Adam Hult.

Bild från Kolbäcks hembygdsförenings bildbank.

*Mosaikpärla av glas från Åsen i Kolbäck, undersökt 1970. Daterad till äldre romersk järnålder.
Bild: Västmanlands läns museum*

Kolbäck's hembygdsförening fyller 40 år 2024 och firar med att samla ett drygt 20-tal berättelser i denna bok. Kolbäck som knutpunkt för den kungliga Eriksgatan, såväl som kanalbåtar och tåg ligger som en bas för historierna. Ämnena är många: Platser och människor. Teater och musik. Industri och natur. Sport och fritid. Med mera. Här finns mörka minnen om galgbacken i skogen eller koleraepidemins härjningar, men också musikaliska souvenirer från såväl danspalats, Folkets park och all teater på Linneabiografen. Läsaren påminns också om när Kolbäck var bäst i Sverige i en av världens största idrotter. Med andra ord finns här något för alla med intresse för hembygden.

Denna bok har varit möjlig tack vare ett frikostigt bidrag från Eva Bergqvists minneskonto.

Kolbäck - tidernas knutpunkt

Redaktörer: Kurt Larsson och Jan Kotschack

Kolbäck - tidernas knutpunkt
Utgiven av Kolbäcks hembygdsförening
©Hembygdsföreningen och respektive författare
Tryckt av Xerman, Västerås 2024

Välkommen till hembygden

40 år är kort tid för en hembygdsförening. Uppdraget att dokumentera och berätta om vår lokala historia känns oändligt.

Vår förhoppning är att jubileumsboken väcker ditt intresse för att bidra till berättandet om bygden. Som medlem medverkar du till finansiering av verksamheten samtidigt som du får ta del av bilder och skildringar av trakten.

Vi finns i knutpunkten Kolbäck för att vandringsleder följde åsen och ån från syd till norr och Eriksgatan sträckte sig från öst till väst. Ett vadställe och en bro möjliggjorde passage över ån. Vid Herrevadsbro stod ett viktigt slag med betydelse för bildandet av riket Sverige.

En kunglig förordning föranledde att gästgiverier och skjutsstationer inrättades. Kolbäcks gästgiveri började sin verksamhet och senare bildades Kolbäcks skjutsförening, som ägde stora delar av marken där samhället ligger idag.

Under 1870-talet köpte ett järnvägsbolag mark för byggnation av spår och järnvägsstation. Detta var början till en ny era som kom att ersätta skjutsbolagen och även den intensiva båttrafiken på Strömsholms kanal, som blivit färdigbyggd 80 år tidigare. Under 1880-talet var passagerartrafiken tät med sex-sju tusen passagerare om året och kanalen trafikerades av ångbåtar, pråmar och jakter.

När järnvägen utvecklades i nord- och sydlig riktning skapades en viktig järnvägsknut i Kolbäck.

Kent Sjöström,
ordförande Kolbäcks hembygdsförening

**Vill du stödja föreningen? Använd bankgiro 5729-0298
och swishnummer 123 325 41 25 för gåvor eller medlemskap**

Kungligt i Kolbäck. Kung Gustaf VI Adolf skriver sitt namn i Tingshusets bibel den 10 september 1955 under sin Eriksgata i Västmanland. Bredvid kungen kommunstyrelsens ordförande i Kolbäck Karl Andersson.

Foto: Bertil Forsén/Västerås Stadsarkiv.

INNEHÅLL

Sid 2-3	Kort historik om Hembygdsföreningen
Sid 4-12	Kolbäcks samhälle bildas
Sid 13-16	Träklypan - danspalats och snickeri
Sid 17-20	Emil Andersson Speceri & Diversehandel
Sid 21-25	Eric Ericsson – från brygghus till godsägare
Sid 26-33	Folkparken genom tiderna
Sid 34-39	Fotograf: Åhman, Kolbäck
Sid 40-48	Galgbacken i Svinskogen
Sid 49-55	Kolbäcks AIF – 60 års ishockeyhistoria
Sid 56-61	Minnen från Kolbäck-Munktorps polisdistrikt
Sid 62-70	När koleran kom till trakten
Sid 71-78	Linneabio – en teatermetropol
Sid 79-85	Livsviktigt för Kolbäck
Sid 86-89	Kolbäcks musikkår
Sid 90-97	Bröderna Pettersson – vagnar, smide och rör
Sid 98-101	Sofielunds vårdhem
Sid 102-105	Strömsholm, en kunglig slottshistoria
Sid 106-115	Tingshuset: Arkitekten och domaren
Sid 116-117	Verkstadsskolan i Kolbäck
Sid 118-122	Tysta Skolan på Sofielund
Sid 123-128	Kolbäcks historiska volleybollklubb
Sid 129-135	Ångbåtar på Strömsholms kanal
Sid 136-142	Morderkännandet i Kolbäck

Ankare upphittat i Kolbäcksån 100 meter norr om bron 1934. Fotograf okänd, möjligtvis Gustaf Åhman eftersom bilden kommer från en glasplåt. Bild från Västmanlands Läns Museum.

Kort historik om Hembygdsföreningen

Invigning av den nya minnesplatsen över slaget vid Herrevadsbro 2014.

I slutet av 1970-talet engagerade sig ett tiotal Kolbäcksbor med att spåra fotografier med anknytning till livet i stations samhället. Det var egentligen en uppgift inför den socialdemokratiska arbetarkommunens 70-årsjubileum 1981. Samlingen visades sedan på några utställningar. Intresset ökade därmed och fler bilder strömmade in. Samarbetet blev embryot till Hembygdsföreningens bildande.

Den **26 mars 1984** träffades 33 personer på Kolbäcks bibliotek för att bilda Kolbäcks Hembygdsförening. Den första styrelsen bestod av Karl-Arne Ragnar ordförande, John Eric Bergelin, Kerstin Hall, Sven Nordström och Nils-Gunnar Karlsson. Suppleanter blev Valfrid Ågren och Enar Hjelm.

På årsmötet tre år senare, **1987**, blev Sven Nordström ordförande. Amstaringen, en relik av ett ringfragment funnet i åsen vid Amsta, designad av Mats Källstig, beslutades bli en hembygdssouvenir. Ringen har blivit mycket populär och ingår i stiliserad form i föreningens logotyp (nedan).

Lokalfrågan var ett problem tills föreningen **2003** fick en utmärkt lokal i före detta Handelsbankens centralt belägna kontor. Här har vi nu vårt arkiv i kassavalvet och en samlingslokal för Hembygdsföreningen med bland annat fika på tisdagseftermiddagarna.

I september **2001** deltog föreningen i uppförande av ett skådespel om slaget vid Herrevadsbro 1251 där Birger Jarl besegrade Folkungarna. En minnesplats över slaget har också iordningställts.

Vi har efter kontakt med Regeringskansliet lyckats få tillbaka det gamla namnet *Kolbäcken* på en bäck som rinner ut i Kolbäcksån.

Föreningen har även gett ut böckerna *Herrevadsbro 1251, Biskop Kol och slaget vid Herrevadsbro* och *Slaget vid Herrevadsbro och hägringar vid Häradsvad* av Lars Gahrn samt *Vår hembygd* av Kurt och Rune Larsson. Boken du nu läser är, som de andra, utgiven genom bidrag från doktor Eva Bergqvists minnesfond.

Kurt Larsson har skapat en innehållsrik hemsida: www.kolbacksbygden.se
Foton som samlades och katalogiserades på 1970-talet har digitaliserats och ligger till grund för vår omfattande och omtyckta Bildbank.

Hembygdsföreningen sänder årligen ut två berättelser om platser och händelser i bygden tillsammans med säsongens program. Berättelserna finns även på vår hemsida.

Styrelsen känner stöd från sina nära 200 medlemmar att uppfylla föreningens ändamål: *att värna om och vårda bygdens miljö och dess kulturarv och föra detta vidare till kommande generationer.*

Kolbäck från 1721. På kartan syns landsvägen, en del av den kungliga Eriksgatan, med Herrevadsbro och övergången över Kolbäckån. Bebyggelsen på den tiden var en bondgård norr om Kolbäckån samt Gästgivaregården.

Kolbäckers samhälle bildas

En kunglig förordning från 1561 bestämde att gästgiverier med skjutsstation skulle finnas utefter vägarna. I vår trakt fanns dessa i Vändle, Munktorp – och Kolbäck.

Ett skjutslag bildades 1844 av lantbrukare i Munktorp, Kolbäck, Svedvi, Säby, Rytterne och Bergs socknar. Det ombildades 1896 till Kolbäckers gästgiveris skjutsförening. Hela Kolbäckers samhälle har vuxit upp på ett landområde som tillhört organisationen.

Den sista stora affären gjordes 1950 med Kolbäckers kommun som köpte Gästgivaregården för 200 000 kr. Föreningen lades ner 1951.

Gamla Kolbäckers gästgiveri före nybyggnaden 1890.

Kolbäck's järnvägsstation, uppförd 1877.

Kolbäck's framtid avgörs

1854 beslutade riksdagen att staten skulle bygga stambanor i Sverige men att bibanorna skulle byggas av privata företag. En sådan var *Stockholm Westerås Bergslagens Jernvägsaktiebolag SWB* som bildades 1871.

Styrelsen för SWB gjorde år 1872 en föredragning för regeringens förvaltningsråd om hur en järnväg mellan Stockholm och Köping kunde dras. Vid Kolbäcksån presenterades fyra alternativa övergångar: Sörqvarn, Sörstafors, Kolbäck eller Mølntorp. Valet stod slutligen mellan Kolbäck och Mølntorp.

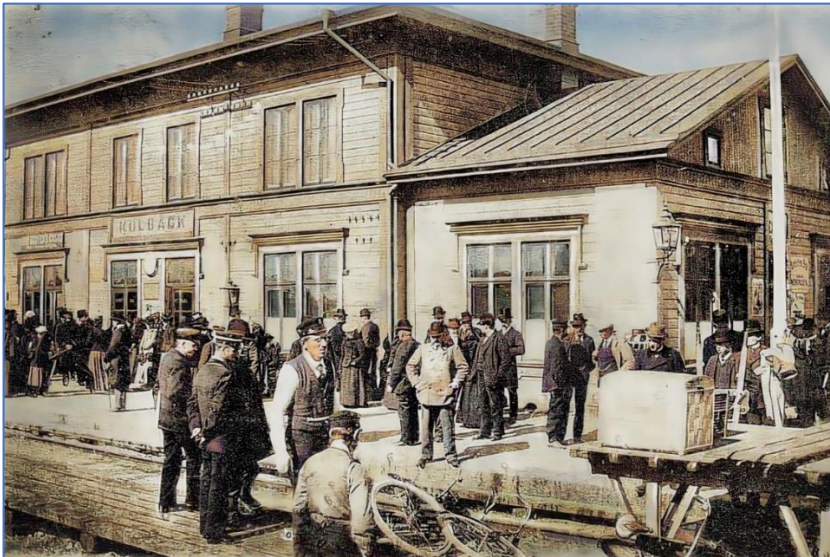
Mølntorps företrädare hade tecknat 123 aktier och Mølntorp gårdsägare Per Magnus von Unge hade förbundit sig att lämna erforderlig mark för bana och station vid Kolbäcksån.

Kolbäck's företrädare med bland andra Svedvi församling och Kolbäck's Skjutsförening hade förbundit sig att öka sin teckning med 40 respektive 20 aktier om banan förlades över Kolbäck.

Skjutsföreningen hade dessutom åtagit sig att i ”en vid Kolbäck belägen grusås medgivit järnvägsbolaget fri grustäkt å en vidd av fyra tunnland”. Dessutom ”utan gottgörelse lämna mark till järnbanan och en blivande station”. Grus och mark gavs alltså utan kostnad till järnvägsbolaget.

Beslutet gick i Kolbäcks favör och den 24 januari 1873 godkände konung Oscar II projektet. Järnvägen skulle löpa parallellt med den gamla Eriksgatan

Kolbäcks järnvägsstation kom ursprungligen att omfatta bangård, station, godsmagasin, lokstall, vattentorn och tjänstebostäder avskräddade från Kolbäcks Gästgifveris skjutsförenings markområde.

Stationshuset i Kolbäck byggdes färdigt 1877. Huset fick två väntsalar, en för resande i andra klass vagn och en för resande i tredje klass. Stationsföreståndaren hade sin bostad på övervåningen.

Kolbäck – en betydande järnvägsknutpunkt

1874 VLT rapporterade den 29 augusti: ”Första jernbanetåget direkt från Köping till Westerås öfver den nu färdiga Kolbäcksbron ankom hit sistlidne onsdag eftermiddag och bestod af det nya lokomotivet No. 3 samt 41 fullastade vagnar.”

1876 Den 15 december blev sträckan Västerås–Stockholm klar. En färd mellan städerna tog 5 timmar och 35 minuter.

1889 TGOJ öppnar en hållplats med namnet Sofielund. Den blev sedan Stuteriets järnvägsstation som byggdes år 1900. Härifrån skjutsades prominenta personer i fyrspann till Ridskolan. Stationshuset flyttades senare till en privatperson på Herrskogen och ersattes av ett öppet regnskydd.

1899 Järnvägstrafiken till Ramnäs öppnas. (Och ett spår fanns till Sörstafors Pappersbruk mellan åren 1958–1971.)

Stockholm-Vesterås-Bergslagens järnväg.

Från och med den 1 Maj 1900.

Till Vesterås.

Dagligen:

Persontåg från Köping	kl. 6,03 f. m.
Snälltåg från Örebro	" 10,13 f. m.
Snälltåg från Stockholm, Sala och Kärrgrufvan	" 11,09 f. m.
Godståg från Stockholm	" 1,09 e. m.
Godståg från Örebro	" 1,19 e. m.
Persontåg från Stockholm och Sala	" 3,10 e. m.
Persontåg från Örebro	" 5,30 e. m.
Blandadt tåg från Sala	" 6,31 e. m.
Blandadt tåg från Kolbäck	" 8,59 e. m.
Persontåg från Stockholm	" 9,25 e. m.
Godståg från Kärrgrufvan	" 10,52 e. m.
Godståg från Köping	" 11,15 e. m.

Onsdagar och Lördagar:

Blandadt tåg från Sala	kl. 8,24 f. m.
------------------------	----------------

Lördagar:

Blandadt tåg från Enköping	kl. 7,57 f. m.
----------------------------	----------------

Från Vesterås.

Dagligen:

Godståg till Kärrgrufvan via Tillberga	kl. 4,30 f. m.
Persontåg till Stockholm	" 6,8 "
Snälltåg till Stockholm, Sala o. Kärrgrufvan via Tillberga	" 10,18 "
Godståg till Stockholm o. Sala	" 1,40 e. m.
Blandadt tåg till Sala o. Kärrgrufvan via Tillberga	" 4,50 "
Persontåg till Stockholm o. Sala	" 5,38 "
Godståg till Örebro	" 6,05 f. m.
Snälltåg	" 11,15 "
Godståg till Köping	" 1,45 e. m.
Persontåg till Örebro o. Kärrgrufvan via Kolbäck	" 3,20 "
Blandadt tåg till Kolbäck	" 6,39 "
Persontåg till Köping	" 9,52 "

Onsdagar och Lördagar.

Blandadt tåg till Sala	kl. 5,35 f. m.
------------------------	----------------

Fredagar.

Blandadt tåg till Enköping	kl. 7,25 e. m.
----------------------------	----------------

Snabbaste och vackraste vägen Smedjebacken—Stockholm

är via Engelsberg.

Post- och Passagerarångaren

Strömsholms-Kanal

(Kapten Bernhard Hammargren.)

afgår från Smedjebacken hvarje morgon kl. 4,15, anländer till Engelsberg före bantågens afgång till Stockholm, Vesterås, Norberg, Krylbo och vidare.
afgår från Engelsberg dagligen omkring kl. 1,04 e. m., efter bantågets ankomst från Stockholm och Vesterås, anländer till Smedjebacken omkring kl. 6 e. m.

Restaurations finnes ombord.

Vidare meddela Stockholms Transport- & Bogseringsaktiebolag Slussplan 63 B, Stockholm och Herr Aug. Baumgren, Smedjebacken samt Victor Isacson, Vesterås.

Kolbäcks
järnvägsstation
omkring år 1910.

Järnvägen växer fram, medurs från övre vänstra hörnet: Stinsen Josefina Ohlsson på Åskebro station 1935; Stuteriet station i Strömsholm 1932; Banvaktstugan i Borgby; Strömsholms station 1935.

Rallarna tar en paus.

Bröderna Anderssons Elektriska AB efter Gjuterivägen.

Kolbäcksbygden elektrifieras

Med utbyggnad av vattenkraften påbörjades samhällets elektrifiering på 1890-talet. Kungliga Vattenfall byggde Älvkarleby kraftstation 1915 för el-distribution i större omfattning.

Innan man fick kraften från Älvkarleby hade smidesfabriken i Mölntorp sin egen vattendrivna el-generator. Den försåg inte bara fabriken med elektricitet under arbetspassen utan även gårdshuset. Två blinkningar i lamporna betydde avstängning för natten. Gårdens tjänstefolk skyndade sig då att tända karbid- och fotogenlyktorna.

Planeringen för elinstallation i vår trakt började när Kolbäcks Belysnings AB höll sitt första möte den 30 juni 1917 i Yllesta skola. Och Säby Elektriska Distributionsförening uppehöll möte på Gästgivaregården den 7 augusti 1918. Man behövde en ekonomisk plan och utförare av arbetet. Hilmer Andersson som arbetade på ASEA i Västerås bildade 1919 Anderssons Elektriska affär. Från Åker i Södermanland anslöt sig tre bröder nämligen Martin, Erhard och Georg och vi fick Bröderna Anderssons Elektriska AB. Firman bedrev elektrifiering ute i bygderna både med linje- och installationsarbeten.

Carl-Axel Olssons hem i Viby kom att utgöra ett centrum vid utbyggnaden av Kolbäck-Bergs Elektriska Distributionsförening. Som en pojke i tolvårsåldern upplevde Carl-Axel, född 1906, allt vad det innebar.

I efterföljande berättelse har han på ett personligt sätt dokumenterat de problem, bekymmer och glädjeämnen som elektrifieringen förde med sig. För de flesta var detta med elektrisk energi något helt nytt och okänt.

Carl-Axel Olsson i Viby berättar

”1917, första världskrigets tredje år, började avspärningen av vårt land göra sig alltmer gällande. En importvara som vi alla var mycket beroende av var lysfotogen. På landsbygden var fotogenlampan den enda ljuskällan. Vi ville ogärna gå tillbaka till pärter och talgdankar igen.

Underhand kom det en ersättare. Det var karbidlampan. Den var mycket ljusstark, men svårhanterlig. Det fanns människor som var fullkomligt vettskrämda för dessa osande och fräsande tingestar. Man var rädd för brand- och explosionsrisker.

Carl-Axel Olsson.

Man får nog säga att det var bristen på fotogen som var en stor drivfjäder, om det också inte betydde allt, när det gällde intresset för bildandet av en distributionsförening för elen. Det var ju också den lätthanterliga energin som kunde användas för trösk, vattenuppfordring, vedkapning samt magasinsgöromål.

Däremot så var ännu hushållsmaskinerna okända för oss. Varhelst två eller flera bönder träffades så dryftades dessa frågor. Det var ju inte bara här utan det var lika över hela landet.

Den 30 juni 1917 hölls det första sammanträdet i Yllesta skola. Lantbrukare från Kolbäck, Svedvi och Berg var närvarande. Ivar Eriksson Värpeby förde klubban. En handlare Alfred Gustavsson i Brånsta höll ett orienterande anförande om särskilt den ekonomiska sidan av elektrifieringen.

Den 11 september 1917 hölls styrelsesammanträde på Mejerikontoret i Kolbäck. Då undertecknades de tidigare stadgarna samt ansökningshandlingarna, som skulle inlämnas till Kunglig Befallningshavare i länet för registrering av föreningen. Vid samma tillfälle föredrogs anmälningslistorna. De upptog 188 personer samt 5 föreningar som därmed begärde sitt inträde.

På stämman den 12 oktober 1917 beslöt de närvarande att föreningen skulle bildas och kallas Kolbäck-Bergs Elektriska Distributionsförening u.p.a. Stadgar för föreningen antogs.

Nyårsdagen 1918 hölls styrelsesammanträde hos Erik Eriksson i Tibble. Då beslutades att föreningsmedlemmarna skulle anskaffa stolpar. Huggning av stolpar skulle ske senast under februari månad.

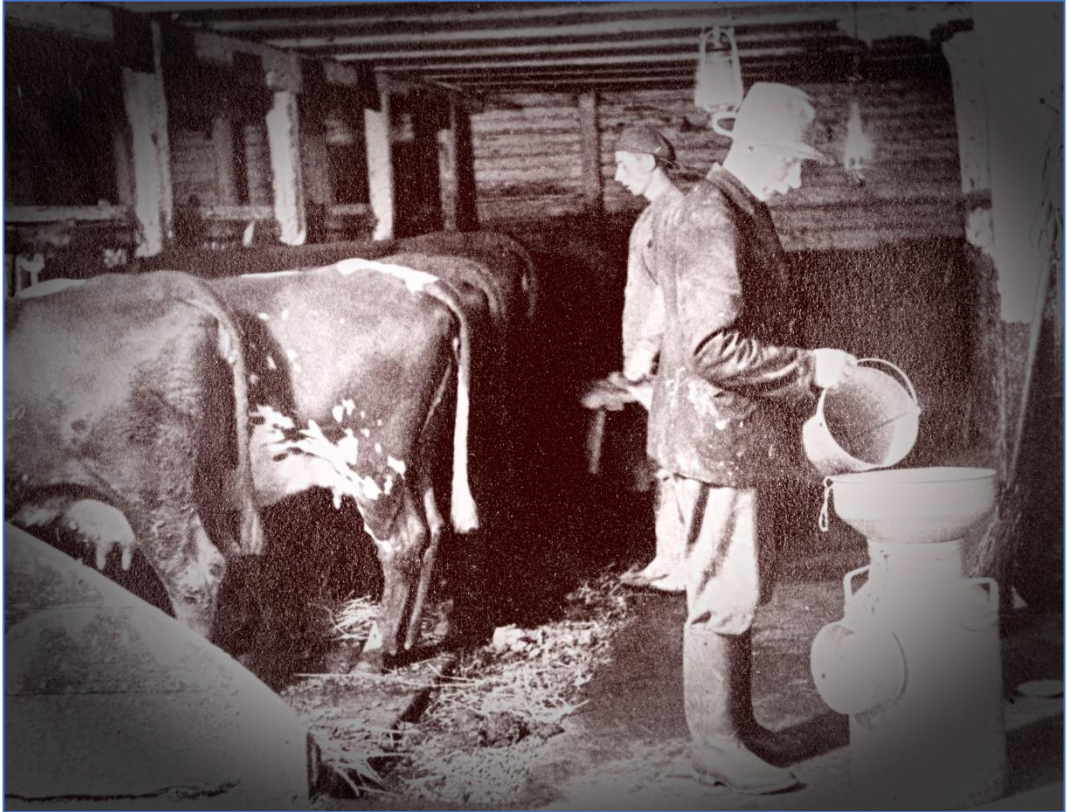
Den 2 april 1918 hölls ännu ett styrelsesammanträde. Då bestämdes att styrelsen skulle framlägga ett förslag till stämman, som skulle hållas samma dag, att byggandet av ledningsnätet omedelbart skulle påbörjas. Det framgår ej av något protokoll, men Hilmer Andersson blev den ansvarige för linjebyggnaden.

Sju bröder Andersson arbetade både med linjebygge och installationer. "Stolp-Olle" är ett namn som ej bör glömmas bort i detta sammanhang. Hilmer var bas och hade också behörighet.

De övriga var: Helmfrid, Georg, Alfred, Henrik och Erhard. Hilmer och Elin bodde i Tobiebo. Elin hade ett drygt arbete med att skaffa fram och laga mat till alla dessa matfriska karlar. Hon är värd en stor honnör för sin stora husmorsgärning.

Fredagen den 18 februari 1919 var den stora dagen då strömmen gick ut i ledningarna. Som 12 åring minns jag hur vi väntade att det stora undret skulle ske. Det drog ut på tiden. Kvällsmjölknigen hade börjat. Belysningen utgjordes av en lampa, som flyttades med vartefter mjölknigen fortskred.

När strömmen äntligen kom och ljuset flödade ut över kor, kalvar och mjölkerskor genom tio 25 W ljuslampor blev det glädje och en uppståndelse som är svår att beskriva.”

*Kvällsmjolkning i lampornas sken på gård i Skerikesby utanför Västerås.
Bild: Västmanlands Läns Museum.*

Sammanställt av Kurt Larsson

Danspalats och träindustri

Snickeriet som blev danspalats för mer än hundra år sedan.

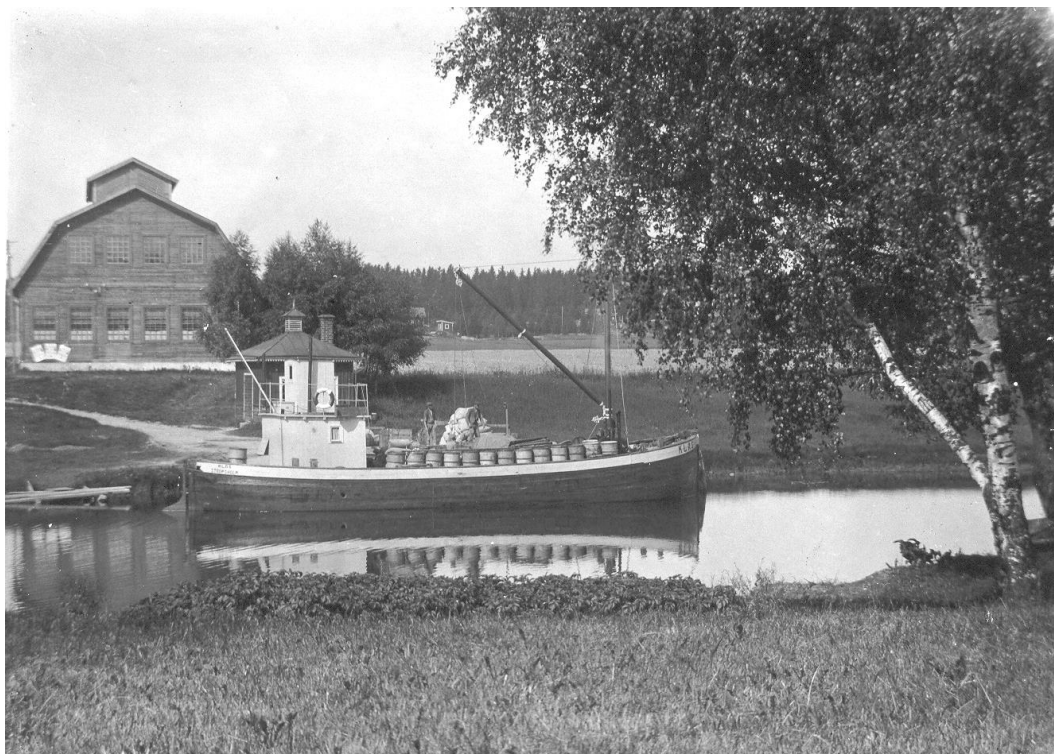
Från början skulle byggnaden bli ett snickeri, men i stället blev det ett mycket populärt danspalats i Kolbäck.

År 1914 uppförde AB Sveaverken en byggnad avsedd för snickeriverksamhet i Kolbäck. Platsen för verksamheten kan idag bäst beskrivas som Västra Åvägen. Samma år bröt första världskriget ut och under kristiden gick snickeriet i konkurs.

I den stora byggnaden öppnades istället den s.k. Sveasalongen, som under några år var Kolbäck's danspalats.*

Stället blev så populärt att extratåg fick sättas in mellan Västerås och Kolbäck, för att transportera alla danslystna. Sveasalongen, som drevs av polis Ullberg, fick dock ett mindre gott rykte.

**Folkets park, vid Borgby Skans, startades av Kolbäck's Arbetarkommun först under 1924 eller möjligen 1925.*

Båten Klas lastar nedanför "Sveasalongen".

År 1926 grundades AB Kolbäck's träindustrier, varvid företaget förvärvade fastigheten. Gottfrid Larsson, som nu blev verkställande direktör, hade tidigare varit verkmästare på Hallstahammars Träindustri AB, som samma år, totalförstörts vid en storbrand på Tomteboområdet i Hallstahammar.

Arbetsstyrka vid Kolbäck's Träindustrier.

Kolbäcks Träindustrier – i folkmun kallad ”Träklypan” – bestod av två våningar. Bottenvåningen inrymde maskinverkstaden, som byggdes till år 1937. Andra våningen innehöll snickeriverkstäder och en avdelning för hopmontering.

I hyvleriet utfördes arbeten både för egen räkning och för att täcka traktens behov. Ett väl sorterat lager, på över 110 000 kubikfot, omfattade en mängd olika träslag, från våra vanliga nordiska till de ädlaste tropiska. Här fanns, för tiden, de modernaste snickerimaskiner, för tillverkning av byggnadssnickerier samt moderna kontors- och affärsinredningar.

Försäljningen riktades i huvudsak till Stockholm, med leveranser till bland annat Nya Kanslihuset och Atlashallen. Självklart levererades även snickeriarbeten till traktens angränsande orter. Företaget tillhörde Snickericentralen AB, en sammanslutning som bildats av de största och förnämsta snickerifabrikerna i Sverige.

Träklypan brinner 1965. Foto: Gustaf Åhman.

År 1965 inträffade den största branden i Kolbäcks historia, då Träklypan totalförstördes vid en brand, varefter verksamheten aldrig återuppstod. Branden blev en stor utmaning för Kolbäcks brandkår. Efter branden kom påtryckningar från Länsbrandsinspektionen, som resulterade i stora investeringar i ny utrustning, omfattande både bilar, brandsprutor och brandslangar.

Slutet för Kolbäcks Träindustrier AB. Foto: Gustaf Åhman.

Text: Rune Larsson / Kent Sjöström

Emil Andersson

Speceri & Diversehandel

Emil Andersson på sin 50-årsdag 1934. Bilden är färglagd.

Emil Andersson var född 1884 på gården Nasta i Munktorps socken.

Emil bröt tidigt upp från bondelivet för att börja en karriär som handlare.

Han blev springpojke och praktiserade i Stockholm.

Kolbäcks snabba utveckling runt sekelskiftet 1900 utmanade den nu 26-årige Emil att pröva sin lycka. Han fann en lämplig fastighet som ägdes av kommunen och låg efter stora vägen, nuvarande Stationsgatan 16.

Där öppnade han 1910 *Emil Andersson Speceri & Diversehandel*.

Till större kunder körde Emil själv ut varorna, för att på så sätt få mer försäljning. En av kunderna var Berta Eriksson, hushållerska åt växeltefonisterna på Kolbäcks Telefonstation. Berta och hennes tvillingsyster Anna var födda 1892 och kom som Emil från Munktorp.

Sigfrid Jakobsson, Karl Ekström och Emil Andersson vid första butiken.

Det sa klick mellan Emil och Berta och paret gifte sig 1914. Deras första hem fick trängas med affären tills lägenheten på ovanvåningen blev ledig. System Anna gifte sig med slussvaktare Gerdin, Westerqvarn.

Emil Andersson utvidgade snart affärsverksamheten och på 1920-talet fick Kolbäck sin första bensinmack, en Esso-pump som låg utanför. Inför en tankning tillkallades expediternas uppmärksamhet med en klocka.

Expansionen fortsatte och år 1936 övertog Emil Andersson E. Bergströms Speceri & Diverseaffär i hörnet av Stationsgatan och Hallstavägen samt en affär i Ståltorp, Surahammar

Emil och Bertas två barn, Erik och Gunnar, skolades i affärsrörelsen. Vid drygt 60 års ålder gjorde Emil Andersson en rockad 1945. Erik fick överta butiken för Järn Färg & Bosättningsartiklar och Gunnar fick ta över speceributiken som nu blev Emil Andersson Snabbköp. Emil och Berta flyttade till en villa på Östra Åvägen.

Kolbäcks mejeri, mejeristbostaden och Emil Anderssons affär med Esso-macken.

Lagerlokalen med Sylvia Sjöströms damfrisering på ovanvåningen. Huset byggdes sedan om till affär för Järn Färg & Bosättningsartiklar.

Erik Andersson å sin sida överlät 1981 Järn & Färghandeln till nästa generation, sönerna Lennart och Bengt. Bosättningsartiklarna är idag borttagna ur sortimentet i övrigt har inte mycket förändrats i affärens snart 80-åriga tillvaro. Den drivs nu av Bengt 'Spiken' Andersson.

Emil Anderssons Snabbköp avyttrades 1978 vid Gunnars för tidiga frånfalle. Samma år öppnade Eva Kalnins och Torsten Nordström Lövgren Blomsterhandel i huset.

HSB ville emellertid komma över tomten och ingrep aktivt för att få blomsterhandeln flyttad till nya lokaler i gamla konsumhuset. Hallstahammars kommun sålde 1988 fastigheten till HSB och bostadsrättsföreningen Åbrinken bildades. Husen på tomten revs 1990.

Emil Andersson var en betydande person med ett brett kontaktnät i samhället. Medlem i både Kolbäcks kyrkokör och Säby manskör. Han var också en renlevnadsman. Den illmarige doktor Nils Fredrik Netzel ville kurera honom för den åkomman och förskrev en matsked whisky dagligen. Emil Andersson avled 1958 vid 74 års ålder och Berta fem år senare.

Emil Andersson på sin 60-årsdag med familjen: Gunnar, Berta, Erik och fostersonen Pauli, som kommit som krigsbarn från Finland 1942.

Text: Kurt Larsson

Stort tack till Gunnivi Markkanen och Bengt 'Spiken' Andersson.

Brygghusbarnet som blev godsägare

I hembygdsföreningens ägo finns ett maskinskrivet dokument som är en avskrift av Eric Ericssons berättelse: "Några ord till mina efterkommande (Försent började Memoarer)" som han skrev i början av 1913, vid nära 80 års ålder.

Av Eric Ericsson på Kyrkbyn återberättat av Kurt Larsson

Jag föddes i Forsta, Kolbäck den 21 maj 1834. Samma dag var det inkvartering då Nerikes Husarer voro på väg till storläger i Stockholm. Sådana inkvarteringar voro vanliga den tiden, två till tre gånger årligen. Min mor måste därför ligga i en brygghuskammare vid min födsel.

Det var andra tider då, det var visserligen skola i sockenstugan men ingen utbildad skollärare. Det blev till att anlita någon som var något mer erfaren än andra.

I början av 1840-talet fick vi en skollärare och material att skriva i. En sandbänk som ströks över med en bräda då vi plottrat den full och sedan började vi om igen. Sedan fick vi stentavlor (griffeltavlor) att fortsätta övningarna med och till sist ett halvt ark papper att skriva provsida på.

Så fort man gått och läst – blivit konfirmerad – var man utlärd. Huvudsaken var att kunna katekesen utantill från pärm till pärm och likaså bibliskan. För den som hade gott minne gick det bra men andra fingo pinas betydligt, i synnerhet vid husförhören.

Då jag inte var i skolan fick jag alltid hjälpa till hemma med vad jag kunde göra. Hålla rent på gård och backar med mer. Sedan var det att ta i med varjehanda. Vi hörde till reserven vid Kolbäckes skjutsstation och då ett visst antal hästar utgått därifrån kom hållkarlen och tog hästar och skjutskarl från oss. Trots att det var aldrig så brått för oss, spändes hästarna från plogen och skjutspojken måste följa med nästan som han befann sig.

Gästgiveriet i Kolbäck.

Om Kolbäckes krog och gästgivaregård skulle det kunna vara mycket att skriva om. Där var en samlingsplats för allt slödder. Man fick se det som nutidens folk skulle rygga tillbaka inför.

Resande som for i två- och tre-spända åkdon. Diligenser som gick med fyra hästar i bredd från Stockholm till Malmö och Göteborg fram och åter två gånger i veckan. De var svåra att möta på de smala vägarna, det var bäst att köra ur vägen långt före, köra in i skog eller ut på gårderna eller i värsta fall i diket. Det skedde många olyckor men det fäste sig ingen vid.

Kommer särskilt ihåg då Karl XIV Johan reste förbi här. Det var då han 1838 reste till Norge. Det var en rörelse som ingen nu levande kan göra sig en föreställning om.

Han hade en tross på 200 hästar och rörelsen räckte ett par dagar. Först kom köksvagnar och annat. Till sist kom kungen själv med en obeskrivlig ståt, herrar i lysande uniformer av guld och det var svårt att urskilja vilken som var kungen.

Man kan förstå vilken uppståndelse det var vid sådana tillfällen. Landshövdingen red i spetsen för kungavagnen inom sitt län och kronofogdarna red före, var och en inom sitt fögderi. Det

var inte långt mellan skjutshållen Västerås, Dingtuna, Kolbäck, Björksta i Munktorp och sedan Östtuna i Björskog, men det gick fort, svetten rann av djuren.

För att återgå till mitt arbete och verksamhet, så var det att stå i så fort man kunde göra något. När vi kom från skolan var det till att läsa läxor och ut och plocka lerkockor ur dikena med mera.

Då vi blev större var det att gå upp klockan tre och tröska med slagor. Det var det mest pinsamma arbete man kunde tänka sig i synnerhet innan kroppskrafterna var utvecklade. Det var bråttom för alla ville ha sluttröskat före jul. På somrarna var det lika brått men då med slåttern.

Vad beträffade arbetstiden så var det under slåttertiden att börja mellan klockan två och tre på mornarna för att kunna få slå medan daggen var i, som det hette. Då daggen var borta fick man inte av det dåliga gräset. Sedan var det att räfsa bland tovor och buskar, sätta upp i såtan (hopräfsad hög av hö) eller köra in hö. Arbete med det kunde ofta räcka till 9–10 på kvällarna. Men då vi gick hem sjöng vi och var glada och belåtna.

Beträffande inhägnader så var det gärdesgårdar efter alla vägar. När vi släppte ut våra svin om våren så kunde de gå ända till Köping. På Svinskogen uppehöll de sig länge och så kom de hem någon gång i ett stort sällskap, 50 till 60 grisar. De påtade upp dikesrenar och landsvägsrenar och så begav de sig iväg på andra håll en tid och så kom de hem igen. Någon annan föda fick de inte på hela sommaren.

Jag blev gift i Kyrkbyn den 10 oktober 1861. Var sedan hos min svärfar till 1868 då jag övertog gården. Det var mina värsta hundår. Jag gick först upp och sist i säng. Då de övriga arbetarna hade sin middagstimme fick jag kasta i mig en bit och sedan skriva. Likaså om kvällarna, skriva och räkna då de övriga fick vila.

Min svärfader, en stor sträng man, hade startat ett bränneri där det tillverkades 600 till 1 000 kannor brännvin per dygn. Där arbetades i tre till fyra vintermånader. Jag fick lära mig skriva och räkna på nytt som jag alldeles glömt vid 27 års ålder.

Då jag på hösten 1868 för brännerirörelsen behövde minst 30 000 kronor var det några bondgrannar som tecknade sig för borgen för detta belopp och jag satte igång. Var själv tillverkare, inspektör och bokhållare, ingen ståt.

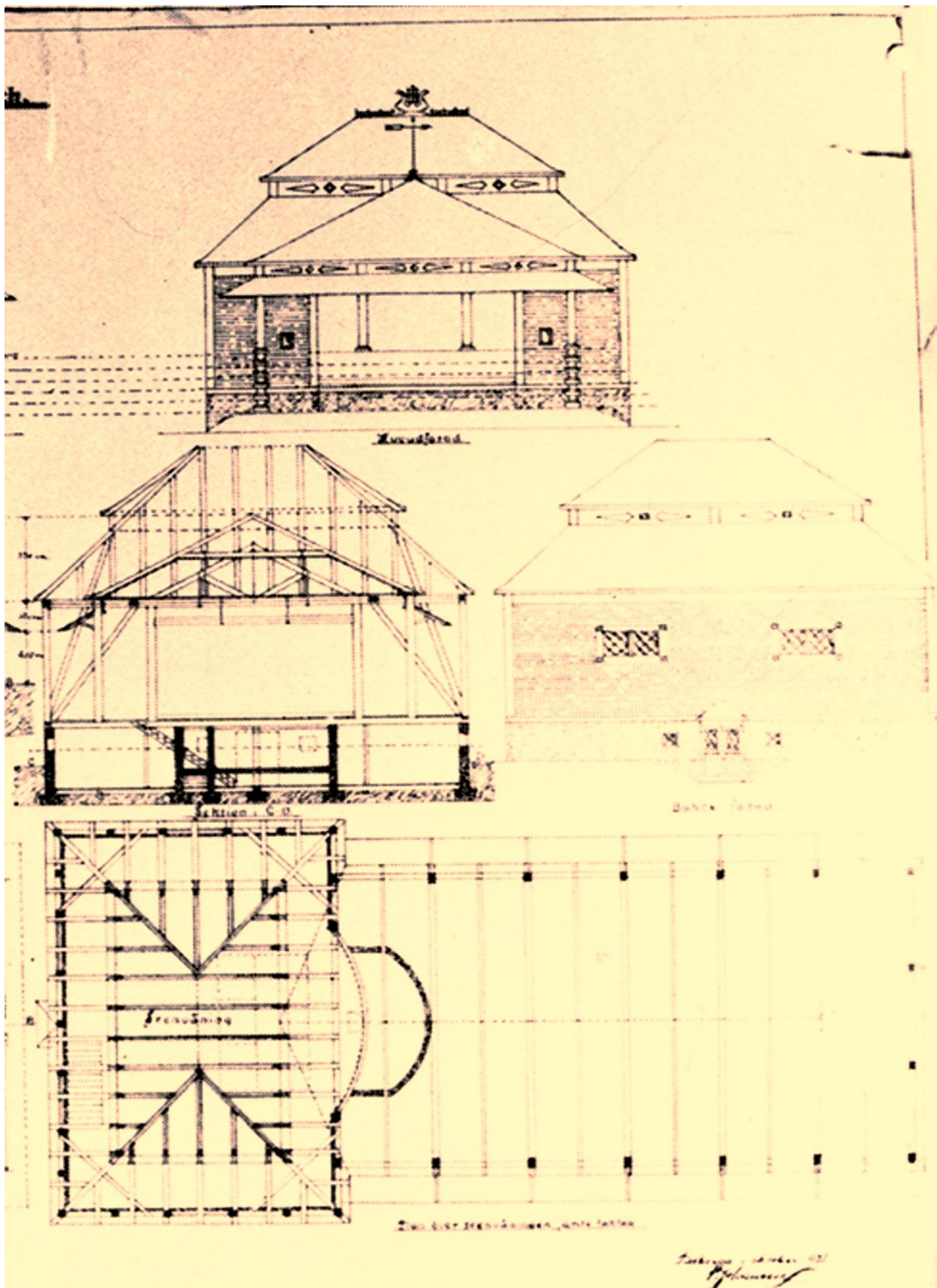
Jag satte själv för min häst när jag skulle ut och åka och sköta ett så stort företag ensam, men jag fick ligga i. Det var 16 man i bränneriet, i jordbruket omkring 20, vi hade inga maskiner då. Ja, arbete var det både dag och natt. Jag såg om det jag hade och hade ett stort förtroende hos folk, vad jag nu efteråt mera inser.

Det är i dag den 9 juni 1913, jag fyllde 79 år den 21 maj och börjar därför bli trött.

Eric Ericsson

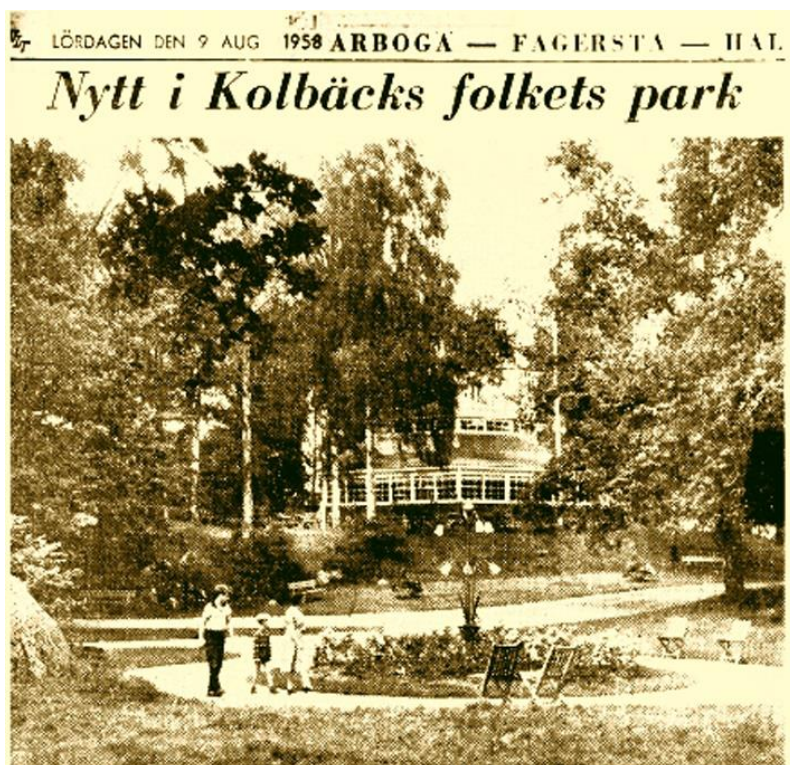

Kolbäcks Kyrkby.

Förslag till teaterbyggnad i Kolbäcks Folkets Park. Ritning från 1931 av byggmästare A. Johansson i Tillberga. (Ritningen är beskuren).
 Bild: Västmanlands läns museum

En folkpark i förvandling

Kolbäckers Folkets Park i VLT i augusti 1958.

Lars-Åke Flodström har många minnen från sin uppväxt i Kolbäckers Folkets Park. Här skildrar han parken från 1950 och drygt 20 år framåt.

I mars 1950 hade pappa Gösta sökt och på prov fått tjänsten som vaktmästare i Kolbäckers Folkets Park. Ingen anade att prövoåret skulle sträcka sig över två decennier och även involvera resten av familjen, som bestod av mamma Elsa, min syster Kerstin och bröderna Karl-Gösta och Kjell-Ove. Jag föddes året efter.

Pappas ordinarie anställning hos diskbänksstillverkaren PLM fortsatte som vanligt. Vaktmästarbostaden användes för försäljning av korv, lotter och dansbiljetter. Den första arbetsuppgiften blev därför att bygga om den till vår bostad, som bestod av två sovrum, finrum, kök med vedspis samt farstu, skafferier och garderob. Senare tillkom ett vindsrum med ingång från utsidan. Eftersom rinnande vatten saknades bars vatten från brunnen innanför entrén. Toabesöken fick skötas i det offentliga "torrdasset".

Det blev en klar standardhöjning när en ny vattenledning blev grävd hösten/vintern 1958–59. Rörmokeriarbetena utfördes med bravur av Gösta Pettersson. Jag hade turen att bli skjutsad i hans vita Volvo Duett en gång! Under en följd av år arbetade hela familjen med att försköna parkens utemiljö och byggnader. Mycket arbete lades ner på att gallra bland träd och sly längs staketet. För att kunna forsla bort veden fick pappa låna en häst från Kolbäcks Gästgivaregård.

Scenbyggnaden fick en välbehövlig ommålning med vit färg, varefter området förändrades runt scenen med en nyanlagd rosenrabatt, omgärdad av en gräsrundel, grusgångar och gräsmattor. I mitten stod en belyst liljekonvalj i plåt, som var tillverkad vid pappas ordinarie arbetsplats i Mölntorp. På nymålade stolar och bänkar kunde sedan besökarna slå sig ner i väntan på kvällens föreställning på scenen.

Ett reportage gjordes av VLT, där delar av familjen fick posera med den nya rundeln i förgrunden och gamla serveringen i fonden (fotot på öppningssidan).

Publiktillströmningen var under de första åren av 1950-talet så pass dålig, att några större investeringar inte kunde göras. Däremot blev Gösta "Snoddas" Nordgrens framträdande i juli 1952 en stor succé med 1 800 betalande åskådare. Än en gång blev det bevisat vad ett framträdande i ett populärt radioprogram som Hylands "Karusellen" kunde resultera i. När pappa blev ordförande inför sommarsäsongen 1957 genomförde styrelsen en satsning på populära artister och välkända orkestrar och drog ned på varieté-, teater- och operettföreställningar. Satsningen var lyckad och årets utökade antal spelkvällar blev ännu fler året därpå. Publiken strömmade till, men nu började TV-sändningarna att komma igång och konkurrerade med den levande jazz- och populärmusiken.

Under det nya decenniet förändrades parkens programupplägg. I stället för att konkurrera med länets folkparker på fredagar och lördagar lanserades konceptet "Onsdagsträff" och "Söndagsnöje", ett lyckokast som gjorde parken än mer populär. Pappa utökade upptagningsområdet genom att annonsera i tidningarna Folket, Eskilstuna-Kuriren, Bäragslagsbladet, Folkbladet samt VLT. Den ökade annonskostnaden visade sig ge mångdubbelt tillbaka.

I samband med grävningsarbetet för vatten till vaktmästarbostaden byggdes en nöjeshall för basarvaror/lotterier, skjutbana och korthjul. Det var två stora höst- och vinterarbeten där pappa fick bra stöttning av mina bröder Karl-Gösta och Kjell-Ove samt övriga styrelsemedlemmar.

Huset, mitt emot vår bostad, anpassades efter ombyggnad för korv- och kioskförsäljning, enarmade banditer och flipperspel. Parkens bilparkering utökades inför sommarsäsongen 1960 med 4 200 kvm.

Inför säsongen 1964 anlades en blomsterrundel nedanför serveringen. Stora renoveringsarbeten genomfördes vid scenen, med nytt golv på estraden, nya toaletter med hydrofor för vattentillförsel och betonggolv utanför artistlogerna.

Nu monterades en helt ny scendekor, med ridå, sidostycken med förankring och pundare, takfonder, takramper, bakre fondridå och längst fram en golvramp med kulörta lampor.

Folkparkernas Centralorganisation i Stockholm hade beviljat ett anslag till delar av investeringen, som ett erkännande för det lokala arbetet.

Nya rep inköptes för större säkerhet och i artistlogerna lades nya golv. Scenbänkar för 400 sittande och alla utesoffor målades för hand av min bror Karl-Gösta på fritiden.

Åren 1961–62 fick landets folkparker utmärkt draghjälp från de nöjesprogram som sändes på vår enda TV-kanal. Bidrog gjorde även radions "Tio i topp" och sändningarna från piratradiostationen Radio Nord. Senare gjorde starten av P3 och programmen "Svensktoppen" och

"Kvällstoppen" att intresset både för svenska och utländska artister sköt i höjden, vilket förstås svensk nöjesindustri och landets folkparker drog stor nytta av.

När pappa Gösta våren 1963 blev uppringd av Bengt-Åke Bengtsson på det nystartade produktionsbolaget Telstar, blev det början på ett samarbete, som fortsatte under större delen av sextioalet. Första utländska artisten blev den amerikanske popidolen Del Shannon som hade Sverigepremiär i parken och lockade 1 300 besökare, vilket var en stor succé.

Jan Malmsjö spelar ut hela sitt register.

Jan Malmsjö gjorde ett celebret gästspel i en folkpark denna säsong. Han hade själv frågat om han fick komma till Kolbäck. Tillsammans med pianisten Carl-Axel Dominique genomförde han inför drygt 1 200 åskådare ett blandat program, som blev dubbelt så långt som de utlovade 40 minuterna.

Även de svenska popbandens stigande popularitet började 1963–64. Under de här åren delade Kolbäck och Gamleby ofta på celebra besök. Twistkungen Chubby Checker fick hela första parkett att twista loss i "Let's twist again". Gagerna började skjuta i höjden, särskilt på fredagar och lördagar. Eftersom Checker var en världsartist med ett gage på 10 000 kronor, så krävdes en entréavgift på 10 kronor. Kvällens publiksiffra blev tyvärr lägre än förväntat med drygt 900 betalande. Udda konsertkvällar innebar ett extra krävande arbetsschema med föreställningar söndag, tisdag, onsdag, uthyrning lördag samt återigen ett "Söndagsnöje".

Under ljusa sommarnätter var det lika bra att, direkt efter en föreställning, påbörja pappersplockning och städning för att hinna bli klar innan nästa kväll.

Säsongen 1964 var lyckad med nästan 30 000 besökare. Omsättningen hade passerat 200 000 kronor. Året därpå blev parkens bästa med en besökssiffra på 34 806 under 43 spelkvällar och med en omsättning på strax under 280 000 kronor. Den här sommaren fanns behov av en utbyggd dansbana, då 1 000 besökare eller fler trängdes hela 13 gånger.

1966 hade de svenska popbanden sin storhetstid med långa folkparksturnéer. Kolbäcksparken gästades av de allra främsta grupperna, men den förut så trogna dansbandspubliken kom inte så mangrant som året före. En ny trend tog sin början, då tonåringarna, i stället för att dansa bugg och foxtrot, flockades framför musikestraden där man "diggade" till särskilt popgruppernas musik. Sommarens mest kända artist var nog Alma Cogan, då hon framförde sin största hit "Tennessee Waltz".

Dansbanan i Kolbäcks Folkets park, har genomgått en rejäl ombyggnad till årets parksäsong. Så här såg den ut 14 dagar före premiären, då Folket gjorde ett besök.

Uppfräschad dansbana i klipp ur tidningen Folket 1967.

Under hösten, vintern och våren 1966–67 genomfördes en stor ombyggnad och renovering. Dansbanan byggdes ut till sitt nuvarande utseende. Även musikestraden förnyades och taket fick en ny beläggning. Av kommunens anslag på 190 000 kronor gick merparten av pengarna till serveringens upprustning. Den blev vinterisolerad, med nytt golv, nya tak, väggar samt fönster. Exteriört fick den en brunfärgad fjällpanel.

Till köksdelen inköptes nya skåp, spis och diskmaskin. Det drogs också nya vatten- och elledningar och installerades en modern bardisk med

kylskåp och drickakyl samt två nya toaletter och nytt kontor. Sommarens höjdpunkt 1967 stod den engelska popgruppen The Hollies för, med 1 800 besökare, vilket gav ett rejält ekonomiskt överskott för parken.

1968 års säsongstrend med något lägre publiksiffror följde, då popbandens hysteriska dragningskraft börjat minska, även om Hep Stars drog 1 200 besökare. The Hollies gästade även denna säsong.

Till säsong avslutningen lyckades pappa övertala Lars Ekborg (t h på bilden ovan) att efter drygt 20 år återkomma till den scen han uppträtt på under ungdomstiden i Västerås. Även Carl-Gustav Lindstedt (t v på bilden) engagerades. För musiken svarade Leif Kronlunds eminenta orkester.

Sommarsäsongen 1969 fick parken besök av inte mindre än fyra internationella stjärnor. En av dem var den legendariska gruppen Bill Haley and his Comets. Det blev en av parkens allra största och minnesvärda kvällar. Besökare parkerade sina bilar längs hela riksvägen och 2 000 betalade 10 kronor i entré vilket innebar en riktigt god vinst, trots att gaget låg på 10 000 kronor.

Besöket i Sverige av skådespelaren Henry "Manolito" Darrow blev mycket upphäusat, precis som tidigare då Michael "Little Joe" Landon turnerade i de svenska parkerna. Ena kvällen kunde man se nämnda idoler på TV i serien och nästa kväll live i en folkpark. Manolitos besök blev inte den stora succé som förväntats, varför den stora förtjänsten uteblev.

Under allhelgonahelgens orkanliknande vindar lossnade entréskylten och tog med sig delar av taket. Ett anslag från kommunen på 40 000 kronor beviljades för att bygga en ny entré. Inför premiären 1970 arbetades det ända fram till speldagen för att få allt i klart. Järnkonstruktionen målade jag under sista veckan före premiären i en vacker mörkblå färg.

Roos Neon monterade upp den stora skylten med "Folkets Park" med rött sken ut mot riksvägen. Projektet blev det sista i byggnadsväg innan pappa firade sin 60-årsdag.

Säsongen som helhet blev besöksmässigt en missräkning med lägre antal spelkvällar. Folk började bli blasé på svenska artister, som de kunde se på TV eller på den nya Baldakinen-kedjans etablering i flera städer.

Både före och i samband med kommunsammanslagningen mellan Kolbäck och Hallstahammar 1971 insåg pappa att det i längden skulle bli ohållbart för kommunalfullmäktiges beslutsfattare, att fortsätta att ge ekonomiskt stöd till två parker i samma kommun, vilket dåvarande kommunalråd klargjorde i flera intervjuer.

Svårigheterna ökade för landets alla folkparker att få vikande publiksiffror och stigande gager att gå ihop.

Säsongspremiären 1971 blev extra sen då Lill Lindfors och Svante Thuresson framförde sin show först den 21 maj. Parken hölls därefter öppen ytterligare 18 gånger med strax under 10 000 besökare. Sista föreställningen för pappa blev en kväll i augusti då Hep Stars, numera bara Svenne & Lotta, uppträdde.

Efter den uthyrningsrika hösten och arbetet som föreståndare för Kolbäckes ungdomsgård avled pappa på kvällen den 14 december 1971 i en ålder av 61 år. Mamma Elsa och jag var nu ensamma kvar i samma stuga som familjen flyttat in i drygt 21 år tidigare.

Vi flyttade in till Västerås strax före jul året därpå. I våra samtal påmindes både hon och jag om hur vi barn, under resans gång, växte in i våra olika roller, för att efter bästa förmåga, hjälpa våra föräldrar i deras energiska arbete för parkens bästa.

Det blev trots allt ytterligare en säsong med dussinet föreställningar i parken, nu med Börje Karlsson som ordförande och föreståndare.

Text och digitalisering av pressklipp: Lars-Åke Flodström

Textredigering: Kent Sjöström

Fotograf:

*Åhman
Kolbäck*

Fotograf Gustaf Åhman.

Gustaf Åhman föddes den 24 maj 1885 i Kolbäck. Hans far var folkskollärare och kantor. Familjen bodde i gamla kyrkskolan. Efter folkskolan gick Gustaf genom en teknisk skola i Eskilstuna och började sedan som kontorselev på Kolbäcks station. Under skoltiden i Eskilstuna kom Gustaf i kontakt med en ny teknisk landvinning, fotograferingen. Han byggde en kamera och tog sina första bilder i slutet på 1890-talet och blev elev hos fotograf Walfrid Westman.

År 1917 öppnade Åhman egen ateljé i Kolbäck. Den 6 juni 1924 brann hans lokal ner och alla foton förstördes. Redan samma år började Gustaf Åhman bygga en ny och mera ändamålsenlig ateljé med en stor glasvägg mot öster. Här fotograferade han i polyfoto-format både vuxna och barn.

Han cyklade också ofta ut på uppdrag som födelsedagsfirande, trafikolyckor, skolklasser, företagsfoton och begravingar. Det blev en del plåtar, närmare 20 000, under hans 44 år som fotograf. Ända fram till sin död använde Åhman glasplåtar i ateljén och det var han nog ganska ensam om. De allra flesta ateljéfotografer övergav glasplåtarna på 40-talet

1925 anställdes Ebba Wige som biträde. Hon arbetade kvar under alla år fram till Gustaf Åhmans död, den 7 april 1969. Han var då 84 år gammal. Gustafs fru Karin hade avlidit redan 1948. På platsen för ateljén och bostaden byggdes senare förskolan Myran och där ligger idag trygghetsboendet Myran 55+.

Gustaf Åhmans ateljé och hem. I ateljén tog han foton som bilden till höger nedan - men han rörde sig också ute på fältet.

Vägmorsning vid Nybro mot Sörstafors, interiör från Ernst Julius Erikssons verkstad vid tillverkning av julgransfötter samt Greta Helenius i ateljén 1929.

Svart/vita fotonegativ på glasplåtar

Polyfoto som introducerades 1933 var ett vanligt förekommande format som användes vid ateljéfotografering fram till 1950.

Till vänster:

En förpackning svart/vita fotonegativ på glasplåtar 12 x 16,5 cm.

Nedan:

Gossarna Hedström har "polyfotat" sig inför Rolfs konfirmation 1948.

Efter exponering och framkallning framträder en negativ bild.

Vid kopiering till fotopapper framträder en positiv bild

En kulturskatt räddas till eftervärlden.

Det är genom Bildgruppen Prisma som vi fått tillgång till källmaterialet rörande Gustaf Åhman.

Bildgruppen bildades den 21 april 1966 av några fotointresserade som tillsammans ville arbeta med en mer bildmässig och dokumentär fotografering än vad som är vanligt i fotoklubbar.

Så här berättar Mats Källstig (bilden nedan), en av Bildgruppen Prismas grundare, hur det gick till när Gustaf Åhmans glasplåtar räddades för eftervärlden.

”Ebba Wige som via testamente hade ärvt Åhmans fotoplåtar såg ett bekymmer i att äga dessa, eftersom folk ständigt kom och ville ha kopior av fotona.

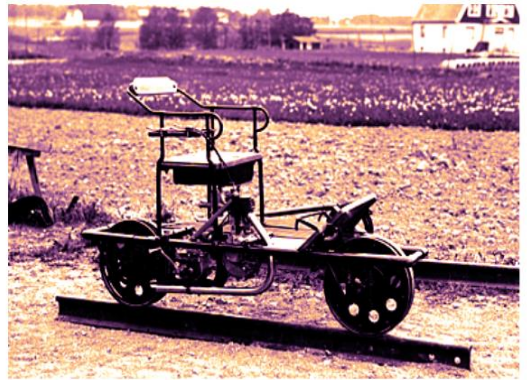
Hon beslöt därför att låta åkare Lindgren forsla allt till Oxelby soptipp. Turligt nog kom jag en dag i maj 1969 förbi Åhmans och fick höra om beslutet. Jag fick stopp på arbetet och ilade till kommunalkontoret för att med deras hjälp rädda hans livsverk till eftervärlden. Kolbäck var vid den tiden egen kommun så kommunikationen var enkel.

Jag kallade samman några av Bildgruppen Prismas medlemmar och en lördag körde vi allt till en källarlokal på Kapellgatan, där biblioteket var beläget på den tiden, i stället för till tippen. Prisma blev ansvarig för materialet och kommunen stod som ägare.

I början av februari 1970 upprättades ett avtal mellan Kolbäcks kommun (signerat av Åke Karlsson och Karl Arne Ragnar) och Ebba Wige om överlåtelse av utrustning och upphovsrätten till fotoplåtarna, (cirka 17 150 stycken) för en summa av 1 000 kronor. Hon var pensionär så pengarna betydde säkert en del för henne.”

Ebba Wige.

Gustaf Åhmans fotokonst från olika epoker, medurs från övre vänstra hörnet: Ulla Axelsson (1938), skomakare C.V. Pettersson med familj (1946), trafikolycka vid Fridnäs (okänt årtal), dressin vid Järnvägscykelverkstaden (1928) samt familjen Anders Erik Andersson (Storanders) (1950).

Den 24:e oktober 2002 flyttade biblioteket i Kolbäck till Stationshuset. Vad göra med alla plåtar och prylar? Prisma ville ha kvar Åhmans livsverk i Kolbäck. Lösningen blev att man härbärgerade fotoutrustningen i hembygdsföreningens källarlokal på Stationsgatan 12.

Fotoplåtarna flyttades senare genom Kultur & Fritids försorg till biblioteket i Hallstahammar. 2010 överlämnade Hallstahammars kommun samtliga glasplåtar som gåva till Västmanlands läns museum. Sedan 2016 finns även fotoutrustningen hos Västmanlands läns museum.

*Exempel på Gustaf Åhmans bilder finns i Hembygdsföreningens bildbank:
https://www.kolbacksbygden.se/bildbank/ahman/register_ahman.htm*

Sammanställt av Kurt Larsson.

Bild: Västmanlands läns museum

Til Skräck och Fasa från Illgärningar blifvit därför Graverad

Korunga Mördaren
Jac. Joh. Ankarström

Afledad CAPITAIN 30 År Gammal

Giorde Misfgärningen d. 16 Mart. Gripen den 17 Mart. 1792.
Chavotterade och fick 5 par Spö på 3 Torg den 19, 20, 21 Apr. därpå
vid Galgen Halshuggen och Steglad d. 27 Apr. samma Ar.

Kungamördaren Jacob Johan Ankarström i halsjärn.

Han halshöggs och steglades den 27 april 1792.

Bild: Stockholms stadsmuseum.

Galgbacken i Svinskogen

*Bila av järn med del av träskäftet kvar. I ristningen syns årtalet 1824.
Bild: Östergötlands museum.*

1734 års lag stadgade dödsstraff för inte mindre än 68 olika brott. Genom århundradena avrättades tusentals personer i Sverige, flertalet genom halshuggning. Också i Kolbäcks närhet har människor avrättats.

Text: Jan Kotschack

Platsen för Galgbacken i Svinskogen mellan Kolbäck och Köping.

I Svinskogen, några hundra meter in i Munktorps socken, på vägen mellan Kolbäck och Köping låg galgbacken för Bergs och Kolbäcks socknar som hörde till Snefringe härad.

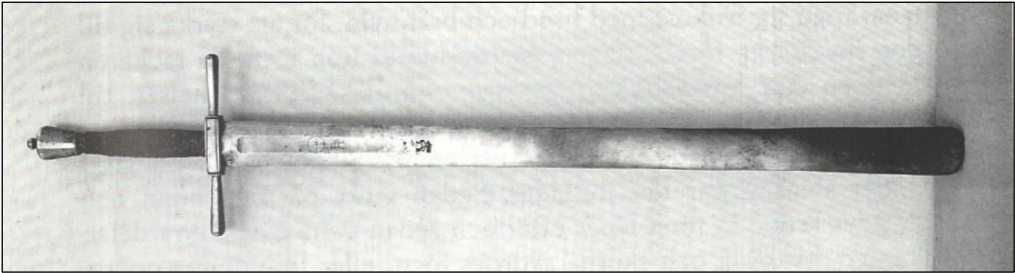
Idag ligger platsens dramatiska historia dold under mjuka mossor, men under ett decennium på 1700-talet avrättades just här tre människor.

Under perioden 1761–1910 skedde 1 087 avrättningar i Sverige, enligt officiell statistik från SCB och ambitiösa släktforskare som har grävt i arkiven*.

Av det dryga tusentalet dokumenterade avrättningarna ägde 49 rum i Västmanland. Ytterligare några platser omtalas också som Galgbacken, bland annat på gränsen mellan Björksta och Tortuna socknar. Men precis som i Svinskogen finns inga synliga tecken på platsernas historia kvar.

* Mer på Rötter: www.rotter.se/faktabanken/avrattade

De första avrättningarna. Den 20 november 1771 avrättades och brändes på bål Hans Olsson från Rävsnäs, Ramnäs. Han var 17 år och 6 månader gammal. Hans brott: tidelag, dvs sex med djur.

*Bödelssvärd från Stockholm, troligen från 1600-talet.
Foto: Stockholms Stadsmuseum.*

Den 10 mars 1773 avrättades på galgbacken i Svinskogen bonden Eric Andersson från Vänsta. Kyrkoboken anger att han blivit illa handledd av sina föräldrar och därför hamnat i dåligt sällskap. Han hade deltagit i ett mord på en gammal *tullnär* (tidigare beteckning på en högre tulltjänsteman) från Svedvi socken som stenats till döds på vägen till Västerås. Efter sedvanligt förhör och samtal med en präst ”halshöggs bonden och lades på tvenne stegel”. Han efterlämnade hustru och en dotter. Han var 27 år.

Stensättningen i Svinskogen kan ha varit underlag för den uppbyggda stupstocken.

Halshuggen ogärningsman lagd på två stegel. Avrättning var inte nog, missdådaren skulle dessutom visas upp som en varning till andra medborgare. Ibland låg likdelarna kvar i månader.

Olycklig kärlek eller psykisk sjukdom? Alla är eniga om slutet: studenten och prästsonen Christian Scherping avrättas med ett hugg från bilen av skarprättaren Anders Ekman på morgonen den 28 oktober 1778. Sedan huggs hans kropp upp i fyra delar och huvudet sätts upp på en påle. Det är den sista kända avrättningen i Svinskogen.

Scherping har den 22 februari 1778 dräpt majoren Magnus von Brömssen med en skur kulhagel från sin bössa.

Vad som har lett till tragedin på Fågelsjö gård i Svedvi socken är dock oklart.

Den 26-årige Scherping är anställd som informator (lärare) åt majorens yngste son. Enligt samtida vittnesmål är Scherping psykiskt instabil. Pigan Sara berättar att hon kommit in på Christians rum och funnit honom i färd med att ladda sin bössa.

Eftersom hon tror att han tänker skjuta sig själv försöker hon ta ifrån honom vapnet. När detta inte lyckas springer hon till majoren för att be om hjälp.

Majoren rusar då till Christians rum och rycker upp dörren.

Då avlossar Scherping sitt vapen och majoren träffas i sidan av bröstet.

Den döende majoren säger till de omgivande att det var en olycka.

Han obduceras följande dag och läkaren finner ovanför naveln ”sju stycken lika stora runda löpta hål av små kulors storlek”. Fem av kulorna har gått igenom magen mot ryggraden.

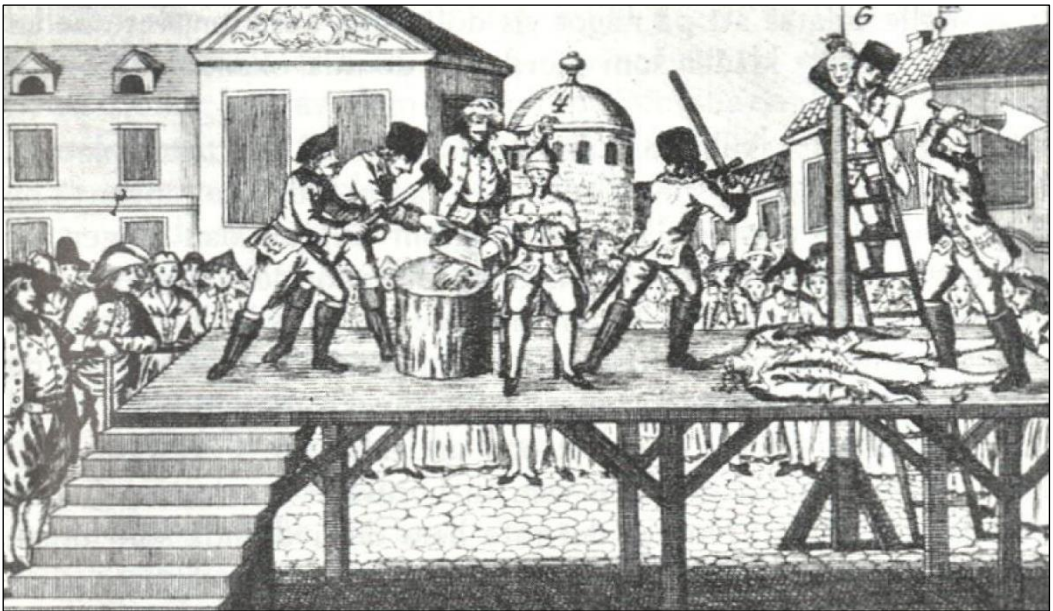
Begravningen sker den 3 mars i Svedvi kyrka, därpå förs kroppen till familjegraven i Surahammar.

I vissa skildringar av händelsen framhålls att Scherping under en längre tid haft problem med dåliga nerver och depressioner.

Andra spekulerar i att Christian var kär i den vackra dottern i familjen, Beata Sofia, 22 år. Och att känslorna var besvarade.

Ingenting i rättegångshandlingarna styrker denna teori, men med lite fantasi kan man föreställa sig att de unga blivit påkomna av den barske majoren som då gett informatorn sparken. I sin förvirring har sedan Scherping laddat geväret som går av i gryningen nästa morgon.

Målet behandlas i två urtima ting i Kolbäcks tingshus och i Svea hovrätt. Straffet är döden. Sedan hans nådeansökan avslagits av kungen möter Scherping döden på galgbacken i Svinskogen.

Teckning från 1700-talet som visar halshuggning med svärd, stympning av högra handen samt stegling av kroppen. Illustration: Nordiska museet.

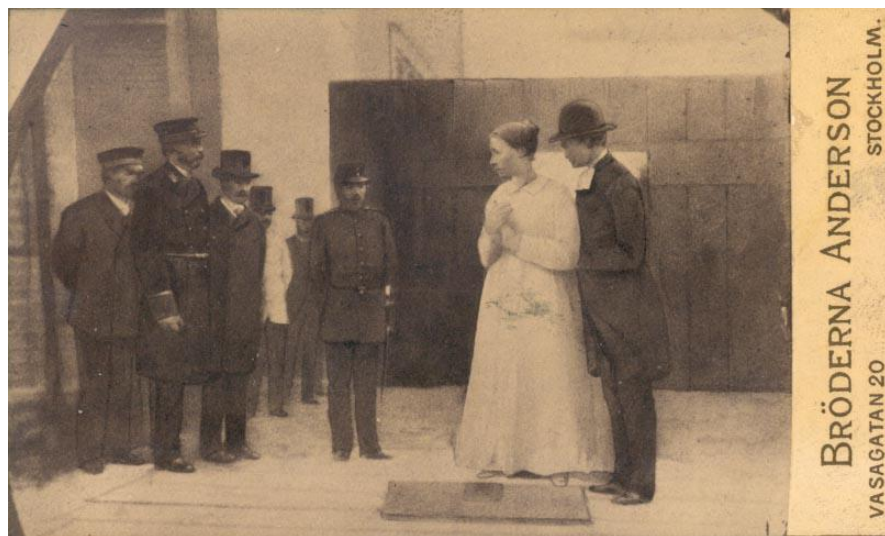

Siste skarprättaren: Herr Dalman, född i Norberg

Sveriges siste skarprättare var Anders Gustaf Dalman, född 17 februari 1848 i Östanmossa mellan Norberg och Kärrgruvan i Västmanland. Han började sin karriär som soldat men tog avsked 1882 och flyttade till Stockholm två år senare.

Han får då tjänsten som skarprättare i Stockholm. I takt med att antalet avrättningar minskar så blir det Dalman som har ansvar för hela landet. De sista sex avrättningarna i Sverige hanteras av Anders Gustaf Dalman, med sin son Gustav Albert som assistent. Denne skriver senare en bok om sin far.

Deras första uppdrag tillsammans blir mycket uppmärksammat. 1890 döms Anna Månsdotter till döden för det så kallade Yngsjömordet. Avrättningen blir den sista av en kvinna i Sverige (något makabert souvenirfoto nedan).

*Fallbila, eller giljotin, infördes 1906 och ansågs mer human
då en maskin skötte döandet. Sveriges enda giljotin finns
numera på museum. Bild: Peter Segemark/Nordiska museet.*

Dalman har också ansvar för den allra sista avrättningen 1910, som sker inne på Långholmens fängelsegård eftersom avrättningar inte längre är offentliga. Rånördaren Alfred Andersson Ander dödas med en specialimporterad giljotin som bara används denna enda gång. Dalman avlider i juli 1920.

1921 avskaffas dödsstraff i Sverige i fredstid och 1972 i krigstid.

KAIF - 60 års ishockeyhistoria

Under 60 år hade Kolbäckers AIF ett mestadels framgångsrikt ishockeylag. Laget spelade ett par säsonger i landets näst högsta serie. Och en landslagsman, Sune Wretling, som var med Tre Kronor vid olympiska spelen i Squaw Valley i USA 1960, började sin karriär i KAIF.

Text: Staffan Ekendahl

Ishockeylaget tidigt 1950-tal (övre bilden)

Övre raden: Erik Dahlberg, Holger Eriksson ("Lindarn"), Håkan Klintberg, Nicke Norr, Einar Eriksson, Putte Johansson, Torsten Rudolfsson, Gustav Nordgren.

Nedre raden: Nisse Hjelm, Karl-Erik Pettersson, Olle Karlsson, Börje Andersson, Tage Pettersson ("Gandhi").

Ishockeylaget 1971 – 1972 (nedre bilden)

Övre raden: Stefan Lilja, Kenneth Sandberg, Björn Rask, Christer Lindström ("Plåtis"), Lars-Erik Thorén, Kaj Hagemo, Kurt Nilsson, Lars Olah, Karl-Erik Blom.

Nedre raden: Lars-Gunnar Eriksson ("Sotarn"), Göran Thorén, Per-Olof Karlsson, Björn Sällberg, Dan Karlsson, Alf Ulfves.

Liggande: Anders Fernström, Jan-Erik Eriksson.

Sune Wretling spelade 35 landskamper och hade bl.a. Carl-Göran Öberg ("Lill-Stöveln") och Einar Granath ("Kiosken") som kedjekamrater. Ytterligare ett par spelare nådde Elitserien med andra klubbar. Jan Westberg, spelade tio säsonger med Färjestad och Jan Gunnar Andersson spelade i Djurgården i tre säsonger (varav två i elitserien) och senare i Västerås IK. Det får man säga var storslaget av en klubb från en liten ort som Kolbäck.

Ishockeyn började i Kolbäck direkt efter kriget, 1946, och upphörde sorgligt nog 2006 därför att laget inte längre hade någon hemmarink. Kommunledningen i Hallstahammar förbjöd spel på planen vid Vallby, eftersom ammoniak användes för att frysa isen och rinken låg på en vattentäkt.

Rinken vid Vallby hade 1988 byggts av spelare och ledare inom klubben, Vid tiden för förbudet hade KAIF fyra pojklag och en hockeyskola i gång. Beskedet från kommunen möttes med besvikelse och ilska inom klubben.

Själva starten på ishockeyn i Kolbäck anses till största delen vara "Stor-Gandhis" förtjänst. Det här var på den tid när smeknamn var vanliga inom idrotten, särskilt i lagspel som fotboll och hockey, Tage Petterson ("Stor-Gandhi") samlade några killar runt sig och skapade KAIF:s ishockeysektion. Tage själv var byggmästare och hade både pengar till utrustning och drivkraften för att få igång ett lag i Kolbäck med omnejd.

I det första representationslaget fanns bland andra Stig Vallberg med. På en lagbild från den tiden ser spelarna otillräckligt skyddade ut – inga axelskydd, inga hjälmar och man kan misstänka att det var många andra skydd närmare kroppen som också saknades. Men spelet hade måhända en annan karaktär på den tiden. Stig Vallberg arbetade vidare i klubben och på 60-talet slipade han alla spelarnas skridskor.

Ishockeylaget tidigt 1950-tal (övre bilden)

Övre raden: fr v: Einar Eriksson, Torsten Rudolfsson, Nicke Norr, Stig Vallberg.

Nedre raden: Nisse Hjelm, Karl-Erik Pettersson, Gunnar Åsberg, Putte Johansson, Tage Pettersson ("Gandhi").

Ishockeylaget 1974 – 1975 (nedre bilden)

Övre raden: Alf Ulfves, Kaj Hagemo, Lars Olah, Christer Lindström ("Plåtis"),

Björn Sällberg, Thomas Bergström, Bengt Åkerlund, Per-Olof Karlsson,

Tuomo Räsänen, Steve Hallin.

Nedre raden: Sören Johansson ("Smulan"), Clas Långkvist, Christer Ålgars, Bengt

Ivarsson, Lars-Gunnar Eriksson ("Sotarn"), Arvo Horttana, Ove Lindholm,

Sten Hallin, Dan Karlsson. Liggande: Mikael Kollin, Orvar Lilja.

Jag vill också gärna nämna att Sune Andersson ("Göken") var ledare när ungdomshockeyn startade på 1960-talet. Han var också en duktig back som värvades till Hallstahammars SK, som hade en kort storhetstid, innan han kom tillbaka. Materialförvaltare var under många år Nils Ullman. Han sågs ständigt runt rinkens, i omklädningsrummet och på andra små arenor i Kolbäck. Referaten i VLT från våra hemmamatcher skrevs under många år av Gösta Gabrielsson ("Gösen").

Andra storheter och stötspelare inom klubben under åren har varit Christer Lindström ("Plåtis") som under en period var både spelare och kassör i styrelsen. Christer har enligt en statistiksajt på nätet också spelat flest matcher för klubben, 249 stycken, Lars Olah ligger tvåa på den listan med 213 och Björn Rask spelade i nästan 20 säsonger med början 1965 i pojklaget som bildades det året. Lars-Gunnar Eriksson ("Sotarn") spelade också många matcher under många år men statistiken är inte riktigt pålitlig.

Jag själv var alltså med då pojklaget startades. I första matchen i seriesystemet mötte vi VIK 2 hemma. Det lät som en svår början, men vi vann med 6-1. Jag minns det som igår. Tror också att vi vann serien och tre av oss fick komma till Rocklunda för uttagningen till TV-pucken. Bara Hans-Åke Andersson ("Musen") blev uttagen.

Förutom klubbens stolthet Sune Wretling (född 1939, avliden 2007) så har vi också haft Janne Vestberg, son till en av ortens poliser och bror till volleybollspelaren Kristina Vestberg, i våra led. Janne värvades sedan till Surahammar och senare till sin favoritklubb i Elitserien, Färjestad i Karlstad. Han var född 1951 och spelade minst tio år i Elitserien. Efter karriären blev han svårt sjuk och dog, sorgligt nog, långt, långt i förtid av cancer i hjärnan.

Jan Gunnar Andersson var mycket lovande redan som mycket ung, Hans pappa Gunnar var drivande som både spelare och ledare i Rytternes bandy lag på 50- och 60-talen. Men sonen valde hockeyn och började i KAIF och fortsatte sedan till Surahammar. Det har ju länge funnits en karriärväg för spelare i mindre lag i Bergslagen att gravitera just dit. Under årtionden har ju Sura-Pelle Pettersson, Ulf Mårtenson, Stisse Johansson, Mats Davidsson, liksom Andersson och Vestberg och många andra gått vidare till större klubbar.

Hur gick det då för ”Stor-Gandhi”? Jo, han flyttade till Vancouver på kanadensiska västkusten och av det jag läst på internet verkar familjen ha kommit väl in i samhället där. Om han nu levte, vilket han inte gör, skulle han delat hemstad med både Bill Gates och hockeybröderna Sedin.

Ishockeylaget 1977 – 1978.

Övre raden: Peter Lindberg, Björn Rask, Leif-Åke Eriksson, Christer Lindström ("Plåtis"), Inge Westin, Tony Andersson, Sören Szilagyi.

Mellanraden stående: Sören Johansson ("Smulan"), Lars-Gunnar Eriksson ("Sotarn"), Kaj Hagemo, Lars Olah, Alf Ulfves, Mats Ahlbom, Tuomo Räsänen, Josef Szilagyi, Thomas Bergström, Ove Lindholm, Leif Pettersson, Karl-Erik Blom.

Nedre raden sittande: Björn Sällberg, Mikael Kollin, Anders Fernström, Rein Wöiduma, Sören Thorén, Hans-Åke Andersson ("Musen").

Jag var själv med och spelade i KAIF i division 3 under större delen av 60-talet när hemmaplan låg mitt i bostadsområdet "Stiftelsen". Det var en tid när rinkens var en samlingsplats under många kalla och snöiga vinterkvällar för både spelare och supportrar. Matchkvällar spreds ljuset och ljudet från rinkens ut över samhället. Det gav en stämning och sammanhållning som inga TV-program kunde ge. Och den känslan går heller inte att framkalla med dagens datorer och mobiltelefoner.

För oss som var med var det en magisk tid som vi aldrig glömmet. Det är sorgligt att tänka på och inse att den tiden aldrig kan återkomma i våra liv. Och inte heller i kommande generationers.

Rinken flyttades 1988 till Vallbyområdet när aktiva klubbmedlemmar som Jan Källerstedt och många andra ordnade så att klubben kunde köpa och demontera en begagnad konstfrusen anläggning i Bålsta. Sedan monterades både frysanläggningen och rören ut på planen i Vallby. Därmed fick man konstfruset och kunde lita på att man hade is när man skulle träna och spela sina hemmamatcher.

Calle Ericsson, Yngve Johnsson, Roger Eriksson, Jan Källerstedt, Lars Olah med sönerna Henrik och Markus betraktar alla rör till konstisbanan som ska monteras och svetsas. Från VLT 17 augusti 1987 Foto: Björn Wijk.

Hela rinkens kom upp med hjälp av frivilliginsatser och fungerade mellan åren 1988 och 2006. Var och en förstår ju vilken skillnad det var med konstfrusen bana när vintrarna ändrade karaktär från snövita vidder till att bara vara mörka, milda och regniga.

Det är dock tyvärr svårt att tro att det blir någon fortsättning för ishockeyn i Kolbäcks AIF.

Mina källor till den här texten, om en magisk tid i våra liv, har varit Lars Olah, Perra Olsson, Björn Rask och Christer Lindström. Lars Olah har bidragit med fotografier och Kent Sjöström har sammanställt text och bild.

Minnen från Kolbäck- Munktorps polisdistrikt

Följande berättelse är Nils Bäckwalls kommentarer till nedanstående fotografi, som han fick från Kolbäck's hembygdsförening.

Vid polisstationen i Kolbäck i början av 1960-talet. Övre raden från vänster: Eric Mörtberg, Alf Staflund. Nedre raden från vänster: Gösta Johansson (Jordung), Nils Bäckwall, Gunnar Arninger och Folke Westberg.

Nils Bäckwall berättar (2016)

Året var 1956 och jag hade bestämt mig för att söka en annan anställning. Jag var trött på det militära efter sex år och tänkte söka till polisen. Jag visste inte riktigt hur man skulle förfara, men samma år var jag kommenderad till en befälsövning för reservofficerare. Där träffade jag en reservfänrik som hette Gråberg. Jag minns inte förnamnet, men han berättade att han var biträdande landsfiskal i någon kommun i Uppland. Denne Gråberg tipsade mig då, eftersom han visste att jag hade anknytning till Kolbäck, att jag skulle skriva till Landsfogden i Västerås och söka anställning inom Västmanlands län.

Detta gjorde jag och efter bara några dagar fick jag ett meddelande och en tid för en anställningsintervju. Jag blev ju himla glad över detta, men samtidigt blev jag orolig över hur jag skulle klara en sådan här intervju. Men jag tog tjuren vid hornen och åkte till Västerås och fick träffa en "gammal gubbe", som jag tyckte var trevlig och gemytlig och jag fick svara på alla hans frågor. Jag tyckte själv att intervjun hade gått bra. Men han sa att han inte kunde lova mig någon anställning för närvarande. Han ville väl först kontrollera mina militära meriter.

En landsfogde på den tiden var länets högste polischef och chef även för landsfiskalerna i länet. Efter ytterligare någon vecka fick jag ett meddelande om att jag antagits till en provtjänst, som polis inom Siende landsfiskalsdistrikt, med placering i Skultuna. Ett litet distrikt, med bara två poliser, men vi samarbetade med kollegerna i Tillberga och Dingtuna. Där fick jag lära mig de första grundläggande kunskaperna och jag kände då att jag hade kommit rätt i livet. Jag ville bli polis på riktigt, så jag sökte och blev antagen till Polisskolan i Örebro.

Nils Bäckwall berättar (forts)

Upplysningsvis vill jag berätta att denne Gråberg, som tipsade mig om hur jag skulle förfara för att söka till polisen, var son till landsfiskalen Ossian Gråberg i Kolbäck. Nog var det en tillfällighet eller ödets nyck, att det var en Kolbäckspojke som tipsade mig.

Nu äntligen är jag framme i Kolbäck med min berättelse: Nu är vi inne i maj månad 1958 och jag har fått en tjänst vid Kolbäck-Munktorps polisdistrikt med placering i Kolbäck och Munktorp. Den första tiden var vi inhysta i en länga vid Kolbäcks Gästgiveri men någon gång i början av 60-talet fick vi en alldeles egen polisstation i Tingshuset, som ni kan se på bilden på första sidan. I Munktorp hade vi också tillgång till en lokal för två poliser.

På fotografiet kan du se entrén till den fina polisstationen och de polismän som tjänstgjorde då, och det måste ha varit någon gång under 1962–1964. Många Kolbäcksbor kanske minns lokalen och besökte oss i något ärende, men många som inte minns tyckte säkert att det var konstigt att det fanns så många poliser och en egen polisstation i det "Lilla Kolbäck".

Men jag kan berätta att Kolbäck-Munktorps polisdistrikt var ytmässigt väldigt stort. Via gränsen mot Kolsva hade vi hela norra och södra Munktorp ner mot Ståholm och Strömsholm och sedan vidare genom Rytterne och ända ner till Tidö slott som då låg på gränsen till Dingtuna.

Inom vårt distrikt hade vi alltså två kungliga slott. Jag tyckte detta var fantastiskt, eftersom jag aldrig sett ett slott tidigare, och jag älskar hela kungahuset.

Nils Bäckwall berättar (forts)

Vår uppgift var ju att hjälpa och stötta våra medborgare, som behövde våra hjälpinsatser i båda kommunerna. Men på grund av tystnadsplikt kan jag inte gå in på några speciella fall.

Vi gjorde all polisiär verksamhet som ålades oss och vi hade en landsfiskal, som högste chef att redovisa våra åtgärder till. Vi hade även hand om skatteindrivning, vilket innebar att vi genomförde utmätning av egendom hos de stackare som hade skatteskulder.

Kolbäcks gästgiveri med flyglar cirka 1888-1897. Under en längre tid, fram till 1894 var tingsrätten förlagd på Gästgiveriet. Och Kolbäcks polisstation höll till i den västra flygeln (den högra framifrån sett) fram till mitten av 1950-talet. Själva gästgiveriet brann ner i mitten av 1890-talet och återuppbyggdes 1897 i två våningar. I flygeln till höger inreddes 1932 tjänstebostad för landsfiskalen och där bodde 1932-1951 landsfiskal Ossian Gråberg med sin familj.
Bild: Didrik Jansson/ Västmanlands läns museum

Nils Bäckwall berättar (forts)

Hos bönder kunde det hända att vi gjorde utmätning av en ko, om bonden saknade traktor eller maskin att utmäta. Kon fick stå kvar hos bonden tills han kunde betala sin skuld. Dessa arbetsuppgifter försvann när polisen förstataligades 1965 och Kronofogdemyndigheten tog över.

Jag nämnde nyss att vi hade två kungliga slott inom vårt distrikt — Strömsholms och Tidö slott. Jag minns ett uppmärksammat fall i början av 1960-talet. Vi fick in en anmälan om inbrott i Tidö slott, där slottssilver och andra värdefulla föremål hade stulits.

Jag och min kollega Eric Mörtberg fick denna anmälan på vårt bord, och genom spaning och förhör fick vi fram tre misstänkta ynglingar från en annan kommun. Vi grep dem och fick dem anhållna.

Interiör från Riddarsalen på Tidö slott, med många porträtt av släkten Oxenstierna på väggarna. Foto: Ernst Blom/Västmanlands läns museum.

Nils Bäckwall berättar (forts)

Vid förhör erkände de att de hade varit där flera gånger och stulit värdesaker som de sedan hade sålt till en hälare i Stockholm. Tidö slotts ägare eller förvaltare hade väldigt dålig kontroll på sina värdesaker, så vi fick aldrig reda på vad som verkligen hade stulits. Det var väldigt enkelt att ta sig in på slottet och på den tiden fanns inga larm.

Detta är en händelse, som jag kan berätta om utan att göra mig skyldig till brott mot tystnadsplikten.

Staten tar över

1965 blev polisväsendet förstatligat och jag hamnade i Västerås polisdistrikt med placering i Hallstahammar. Någon form av omstrukturering hade skett, så att lilla Kolbäck kom att tillhöra Hallstahammar, där jag sedan jobbade som utredningsman vid kriminalpolisen.

Fotnot: Nils Bäckwall avled 2018.

Nils Bäckwalls berättelse sammanställd av Kent Sjöström.

Minnet av koleran

Bild: Mats Andersson

**Vid Magsjön, en del av Strömsholms kanal, står ett vackert kors
skapat av konstnären Nils Aron Berge och rest 1948
på initiativ av Surahammars kommun.
Det fyra meter höga korset ska påminna
om kolerans offer i dessa trakter på 1800-talet.
Inte minst dog många arbetare vid byggandet av kanalen.**

Text: Jan Kotschack

Den 21 augusti 1834 ägnar VLT hela förstasidan plus två sidor till åt koleran.

Koleran kommer till Sverige. Den förste som insjuknade var timmermannen Anders Rydberg från Masthugget i Göteborg. Han dog den 26 juli 1834. Sjukdomen spred sig sedan utmed den svenska kusten, och vidare in i landet.

Karantän och avspärrningar kom snabbt på tal, men precis som idag skulle detta vägas mot behovet av att hålla igång handeln.

Västmanland hade förbindelse med Stockholm både sjö- och landvägen och var känsligt för smittan.

Vestmanland Läns Tidning skriver den 21 augusti om tänkbara åtgärder mot koleran. Tonfallet är auktoritativt och självsäkert – men sanningen var att ingen visste något om orsaken till sjukdomen och hur den skulle behandlas. (Först i slutet av 1800-talet upptäcktes den bakterie, *vibrio cholerae*, som orsakar sjukdomen.)

På förstasidan ovan nämner tidningen ankommande till Västerås med diligens från Göteborg och skärpt bevakning vid Västra Tullen.

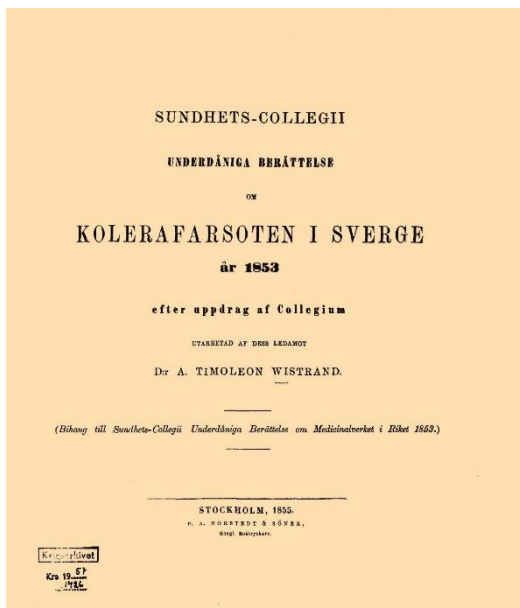
Man ger också råd om behandling mot sjukdomen, som mest går ut på att bädda ner sig. En annons på sidan 3 påtalar att apoteken i staden nu säljer droppar mot koleran.

Koleraepidemierna var återkommande under hela 1800-talet. 1850 klarade sig hela Västmanland från smittan, men 1853 var det dags igen.

Från Mäljarstranden vid Strömsholm, icke långt ifrån sistnämnde stad, har sjukdomen i nordvestlig riktning följt Kolbecksån och Strömsholms kanalverk och utbredt sig till nästan alla å ömse sidor om detta vattendrag belägna socknar i Westmanland ända till dess segelleden slutar vid Smedjebacken der densamma något litet öfverträdt gränsen af Stora Kopparbergs län och i början af November slutat i socknarna Norr- och Söderberke af bemälda län.

Sjukdomens förlopp i dessa trakter går att följa i den föredömliga utredning som *Statens Sundhets-Collegium* sammanställde 1854.

Rapporten går igenom sjukdomens spridning länsvis. På samma sätt som för domstolväsendet delas sedan länet in i häradar. Snefringe härad, som intresserar oss, består av socknarna Kolbäck, Svedvi, Berg, Ramnäs, Sura, Säby och Munktorp.

Det första fallet 1853 inträffar i Kolbäckes socken den 3 september och sjukdomen sprider sig sedan vidare utmed Kolbäckesån/Strömsholms kanal ändå upp till gränsen mot Dalarna.

Rapporterna från de olika socknarnas Sundhetsnämnder ger en god bild av de sociala förhållandena i denna trakt under mitten av 1800-talet. Vad gäller Kolbäcks socken så är det Sundhetsnämndens ordförande Häggman och stuteriläkaren G.R. Åkerman som rapporterar, bland annat att man uppmanat till ”renlighet och luftvexling i bostäderna och deromkring”. Men har också gjort visitationer för att kontrollera hur detta efterföljdes. Särskilt har man kontrollerat en trakt utmed kanalen där en betydlig styrka av arbetsmanskaper vid kanalbygget var inkvarterad ”och alltså en stor mängd fattiga personer hafva sina boningar”.

Koleradroppar och kopparamuletter mot kolera från 1800-talet. Anledningen till att koppar ansågs skydda var att man inte haft några kolerafall i närheten av Falu koppargruva.

Bilder: AB Borst- och Penselfabriken/Värmlands Museum (droppar) och Mona-Lisa Djerf/Nordiska museet.

Sjukdomens förlopp i Kolbäcks socken. Den första åtgärden på sommaren 1853 var avspärrning vid Borgåsund, eller som platsen kallas vid denna tid, Strömsholms lastageplats, där ”från smittade orter anländande fartyg måste kasta ankar på något afstånd från land och förblifva isolerade i 10 dygn från avgångstiden räknade”. Denna avspärrning var i kraft från den 30 augusti till i mitten av oktober. Den fruktade sjukdomen kommer till trakten i början av september:

Från Sundhets-Collegiums rapport:

Den 3:dje Sept. insjuknade på Frösvi egor nästan samtidigt 5 personer, nemligen arbetskarlen Edströms hustru, 29 år gammal, torparen Olsson, 63 år gammal, soldathustrun Fröstberg, 55 år gammal, lösa pigan Maja Greta, 35 år gammal, och stenhuggaren Nilssons hustru, 35 år gammal, af hvilka 4 dogo under nästföljande dagar då ytterligare d. 5 Sept. 4 sjukdomsfall förekommo. Af dessa 9 personer bebode 4 samma stuga, som var trång och osnygg; tvenne bodde i hvar sin stuga helt nära den förra, en på 2 à 3 stenkasts afstånd derifrån, den 8:de bodde på ännu något längre afstånd derifrån och den 9:de ungefär 1 1/2 fjerdingväg ifrån de förstnämnde.

Under de 22 dagar som sjukdomen varade insjuknade 49, varav 34 dog. Sjukdomsfallen inträffade på torp under Frösvi, Näs, Uttersta och Lillhamra samt i byarna Frösvi, Sörsta och Åby. På Strömsholms ägor dog två och på kanalfartyg två eller tre.

Efter nära fem veckors uppehåll blossar sjukdomen upp på nytt den 27 oktober vid Ålsätra kanalstation där fyra personer i arbetsstyrkan vid kanalbygget insjuknar. Under denna period angrips nästan enbart personer ur den 400 man starka arbetsstyrkan vid kanalbygget.

Kartan i Sundhetscollegiets rapport visar vid vilka datum 1853 som sjukdomen spreds utmed Strömsholms kanal. På tio dagar i september tog den sig från Kolbäck till Norrbärke.

Sundhetscollegiets rapport visar också på de usla boendeförhållandena vid kanalbygget. "Det först insjuknade var privat-arbetare som bodde i ett slags jordkolor av gödselvirke och torf." Man skriver vidare:

Det ojemförligt större antalet sjukdomsfall inträffade inom socknens norra del der Ålsättra kanalstation är belägen och hvarest dessutom finnes en mängd ytterst fattiga torp hörande till de närmast derintill belägna byarna, inom hvilka senare blott några få sjukdomsfall inträffade. Inom södra delen af socknen yppades endast 5 sjukdomsfall samt 2 på fartyg som färdades utför kanalen. Osunda bostäder och nöd hafva uppenbarligen i ganska hög grad bidragit att föröka så väl sjukdomens utbredande som häftighet. På flere ställen, och i synnerhet der flere personer bodde sammanträngda i små osnygga kyffen, inträffade flere sjukdoms- och dödsfall inom samma hus.

Kontakten med omvärlden var inte så stor, men på en Roslagsgaleas som ankom Strömsholms lastageplats den 26 augusti fanns smittan och kaptenen dog ett par dagar senare. En kringvandrade sjöman, C.E. Carlsson kom den 3 september till torpet Stora Ålsätra och dog dagen därpå. Den 5 september insjuknade matrosen Samuel Likagod på jakten *Vänskapen* och dog två dagar senare.

Sammanlagt dog under de två sjukdomsperioderna 44 personer i Kolbäcks socken.

Koleraamulett i rödmålad kopparplåt från 1856. Bild: Mona-Lisa Djerf/Nordiska museet

Men var ligger kolerakyrkogårdarna?

Nära tennisbanorna vid Slängarbacken i Hallstahammar ligger vad som på kommunens egen karta utmärks som kolerakyrkogård. Det är mycket troligt att här ligger begravda kanalarbetare från kolerautbrotten på 1800-talet. Idag syns dock inte ett spår av gravar på den övervuxna platsen.

När Holger Carlsson 1995 skrev om koleraepidemierna i Hallstahammar med omnejd* under 1800-talet så gick han igenom dödsböckerna i Kolbäck, Berg, Svedvi och Säby församlingar. Han noterar kolerakyrkogårdar för Berg, Kolbäck och Svedvi.

*Skriften *Koleraepidemin i Hallstahammar på 1850-talet* finns på biblioteket.

För Säby har ingen särskild kolerakyrkogård noterats, men ett fall 1855 anges ha begravts vid Strömsholm.

Frågan är då om det går att finna några spår av dessa kyrkogårdar idag. Jo, det går att hitta platserna – men tidens tand har gjort dem osynliga som viloplats för de döda.

Kartan och bilden på sidan här intill visar på en kolerakyrkogård mitt inne i ett villaområde i Hallstahammar. Här syns bara en övervuxen kulle, och grannfastigheten har ställt sina soptunnor intill den uppgivna begravningsplatsen, som möjligtvis är vad som i kyrkböckerna kallas Ålsätra kolerakyrkogård.

Närheten till kanalen talar för att här kan ligga döda kanalarbetare från epidemierna 1853, 1856 och 1859.

Ytterligare tänkbara begravningsplatser i Kolbäck, Berg, Svedvi, Ramnäs och Sura går att finna i Riksantikvarieämbetets genomgång.

KOLERA-BULLETTIN
för Stockholm, den 25 September 1853.

Från gårdagen kl. 9 f. m. till i dag vid samma tid äro till Sundhetsnämnden anmälde:

<i>Sjuko i förebud till Kolera.</i>		<i>Sjuko i utbildad Kolera.</i>	
Qvarliggande i går kl. 9 f. m.	936.	Qvarliggande i går kl. 9 f. m.	435.
Insjuknade	115. 1051.	Öfvergånge fr. förebud till Kolera	10.
Tillfrisknade	141.	Insjuknade	53. 498.
Öfvergånge till utbildad Kolera	10.	Tillfrisknade	51.
Qvarliggande i dag kl. 9 f. m.	900. 1051.	Döde	38.
		Qvarliggande i dag kl. 9 f. m.	409. 498.

Således från gårdagen till i dag,

<i>Fyrtiändretioje Koleradagnet:</i>			<i>Jemförelse med Koleran 1834.</i>				
Insjuknade 63 .	Döde 38 .	Tillfriskn. 51 .	Under Fyrtiändretioje koleradagnet:	Insjuknade 35.	Döde 9.	Tillfriskn. 96.	
Under veckan, 37:de — 43:de koleradagnet:	Insjuknade 648.	Döde 440.	Tillfriskn. 363.	Under 37:de — 43:de koleradagnet:	Insjuknade 446.	Döde 137.	Tillfriskn. 1069.
Från Farsotens början:	Insjuknade 3911.	Döde 2311.	Tillfriskn. 1191.	Från Farsotens början:	Insjuknade 7648.	Döde 3235.	Tillfriskn. 3621.
Från Farsotens början i förebud till och utbildad Kolera tillsammans:	Insjuknade 8320.	Tillfrisknade 4700.	Döde 2311.				

Pris: 2 sk. Rgs.

Stockholm, i Typografiska Företagets Boktryckeri.

Riksantikvarieämbetet har introducerat tjänsten **Fornsök** där den intresserad själv, via telefon eller dator, kan söka efter fornlämningar i grannskapet.

Tjänsten hittas via en webbläsare i telefonen på adressen <https://app.raa.se/open/fornsok/>.

Jag har via denna tjänst funnit nio fornlämningar i Kolbäck, Berg, Svedvi och Ramnäs som *kan* vara rester av kolerakyrkogårdar.

Samt den tionde i Surahammar som jag berättar mer om på nästa sida.

Apropå korset vid Magsjön

Första gången jag såg korset var från sjösidan, vid en kanalfärd för några år sedan. Vackert, men lite märkligt placerat långt ifrån all bebyggelse. Att här skulle kunna ligga en kolerakyrkogård är dock inte helt långsökt, inte minst med tanke på avskildheten.

Men frågan är om det är korrekt.

Jag har vandrat i det vackra landskapet bakom korset, och här syns absolut inga spår av några gravar. I dokumenten om korset på Riksantikvarieämbetets sida *Fornsök* står också att ”enligt Surahammars hembygdsförening är platsen osäkert markerad”. Det känns som en motiverad reservation. Men korset är fint och naturen runtomkring väl värt en promenad.

Bild på denna sida: Claes Heijbel

Linnéabio - en teatermetropol

Stig Grybe, Christina Schollin och Anders Sundquist i Riksteaterns uppsättning av den franska komedin "Bäddat för tre" som framfördes i Kolbäck den 10 oktober 1978. Foto: Ingalill Göransson

Den 10 oktober 1959 invigdes Logen 2067 Linnéas nya ordenshus – Linnéabio. Många kolbäcksbor och prominenta gäster deltog i ceremonin, där Kolbäcks Musikkår bidrog till underhållningen.

I den nya fastigheten fanns nu möjlighet att erbjuda teaterarrangörer, skådespelare och sångare en riktig scen, med ridåer, ljus och sminkloger. Teaterpremiären skedde den 23 oktober med Riksteaterns uppsättning av den tragiska komedin *Domaren*, skriven av Vilhelm Moberg.

Text: Kent Sjöström

PROGRAM

för höst- och vårsäsongen 1962—1963

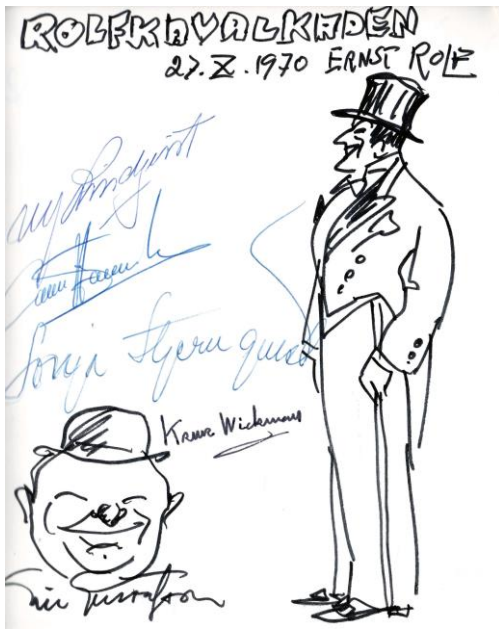
å Linnéa-Bio, Kolbäck

2/10	1962	EN FÖRTJUSANDE FRÖKEN
30/10	1962	LÖGNHALSEN
22/11	1962	MY FAIR LADY
7/1	1963	WIENERBLOD
5/2	1963	HANS NÅDS TESTAMENTE
5/3	1963	<i>Komedi från Riksteatern</i>

Linnéabio var en mycket välbesökt och populär teater med över 200 föreställningar från olika arrangörer under 30 år. Även skådespelarna uppskattade landsortspublikens entusiasm och kunnande.

Möjligheten att teckna abonnemang blev en stor succé. Abonnemangsavgiften var under säsongen 1962 – 1963 7.50 kr per plats på första parkett och 6.50 kr per plats på andra parkett. Abonnenten ägde även gratis inträde till säsongens sista föreställning. Teckning av abonnemang var möjlig under två timmar endast en kväll i början av teatersäsongen.

Teaterkommittén var mycket angelägna om att kunna erbjuda populära och kvalitativa program. Alice och Carl-Erik Andersson var mycket engagerade i detta arbete.

I logen Linnéas gästböcker finns autografer och fantasifulla teckningar från gästande skådespelare. Här i samband med en Ernst Rolf-kavalkad 1970 med bland andra Sonja Stjernquist.

Många av Sveriges dåtida kändisar har stått på scenen i lilla Kolbäck, exempelvis Åke Grönberg, Elof Ahrle, Gunnar Knas Lindkvist, Sten Gester, Gustaf Lövås, John Elfström, Arne Källerud, Siv Ericks, Björn Forsell, Frej Lindqvist, Gunnar Pontén, Stig Grybe, Gunilla Åkesson, Sonja Stjernquist, Bertil Nordström,

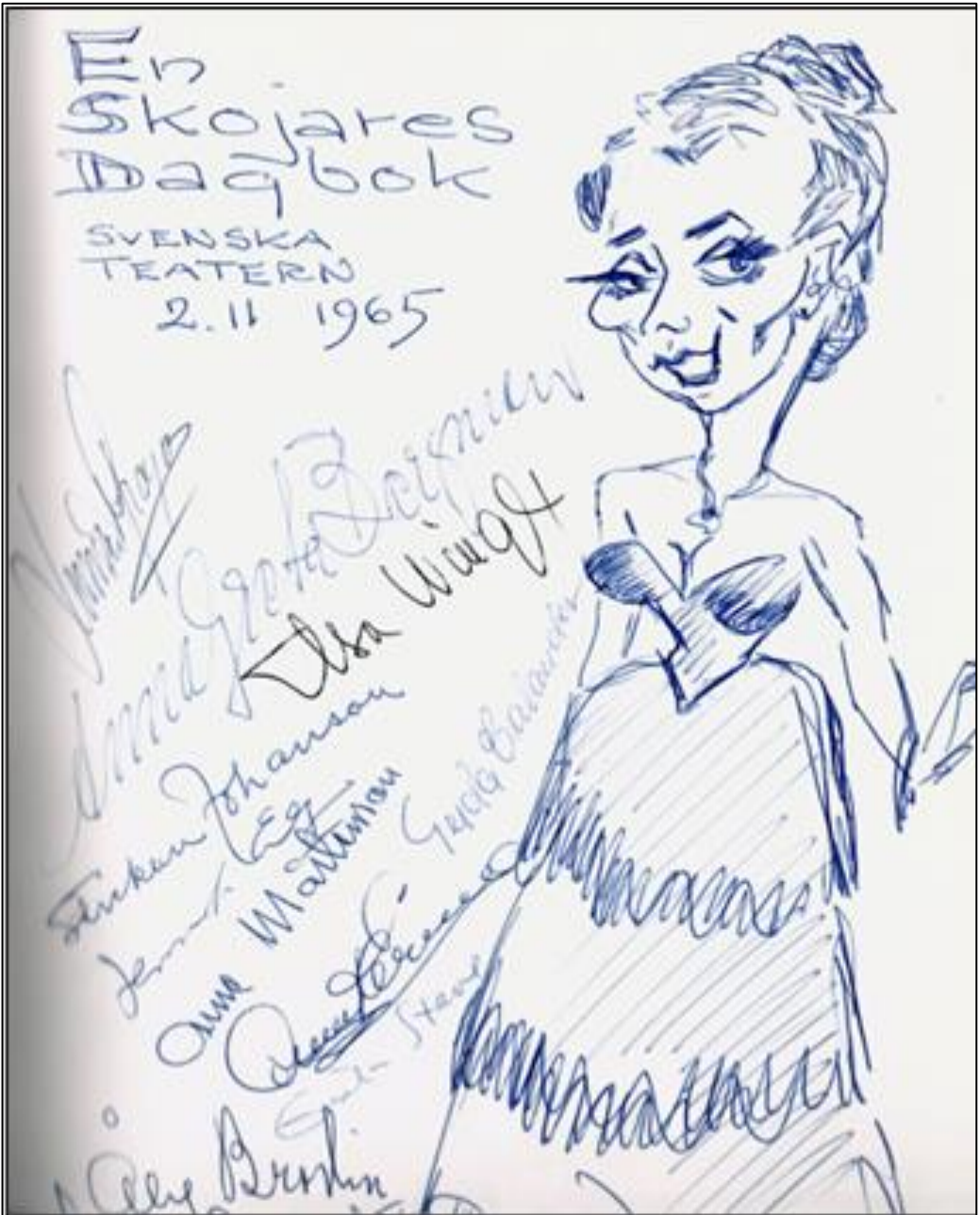
Jarl Borssén, Birgit Carlsten, Tova Carson, Brita Borg, Tjadden Hellstöm, Olof Thunberg, Rolf Björling med flera.

Den 30 november 1979 gästades Kolbäck av föreställningen "3 x Neuman". Här Mikael och Ulrik.

Tor Isedal och Ulla Sallert som äkta par i Jan de Hartogs komedisuccé "Den musikaliska stolpsängen" som spelades i Kolbäck den 8 mars 1977.

Teckning i gästboken 1965. Besök av Svenska Teatern från Helsingfors.

Karin Grandin och Pierre Lindstedt som Nille och Jeppe i "Jeppes på Berget". Spelades i Kolbäck 8 oktober 1974.

Vibeke Nielsen som Eliza i Bernard Shaws "Pygmalion". Denna uppsättning spelades i Kolbäck den 4 februari 1975. Samma pjäs med en annan uppsättning spelades den 9 december 1980.

Margareta Krook gestaltar den dynamiska amerikanskan Gertrude Stein. Kolbäck i februari 1987.

Livsviktigt för Kolbäck

Återuppbyggnad av Kolbäcks nuvarande livsmedelsbutik efter branden 1991.

En av förutsättningarna för ett fungerande samhälle är möjligheten att kunna köpa sin mat. I Kolbäck fanns under 1950-talet sju butiker, där man kunde köpa någon form av färskvara. Idag växer nya köpcentra upp utanför städerna, varför en del väljer att resa bort för att göra sina inköp.

I Kolbäck finns dock fortfarande en välsorterad och serviceinriktad livsmedelsbutik. Här ger vi historien bakom.

Text: Kurt Larsson/Kent Sjöström

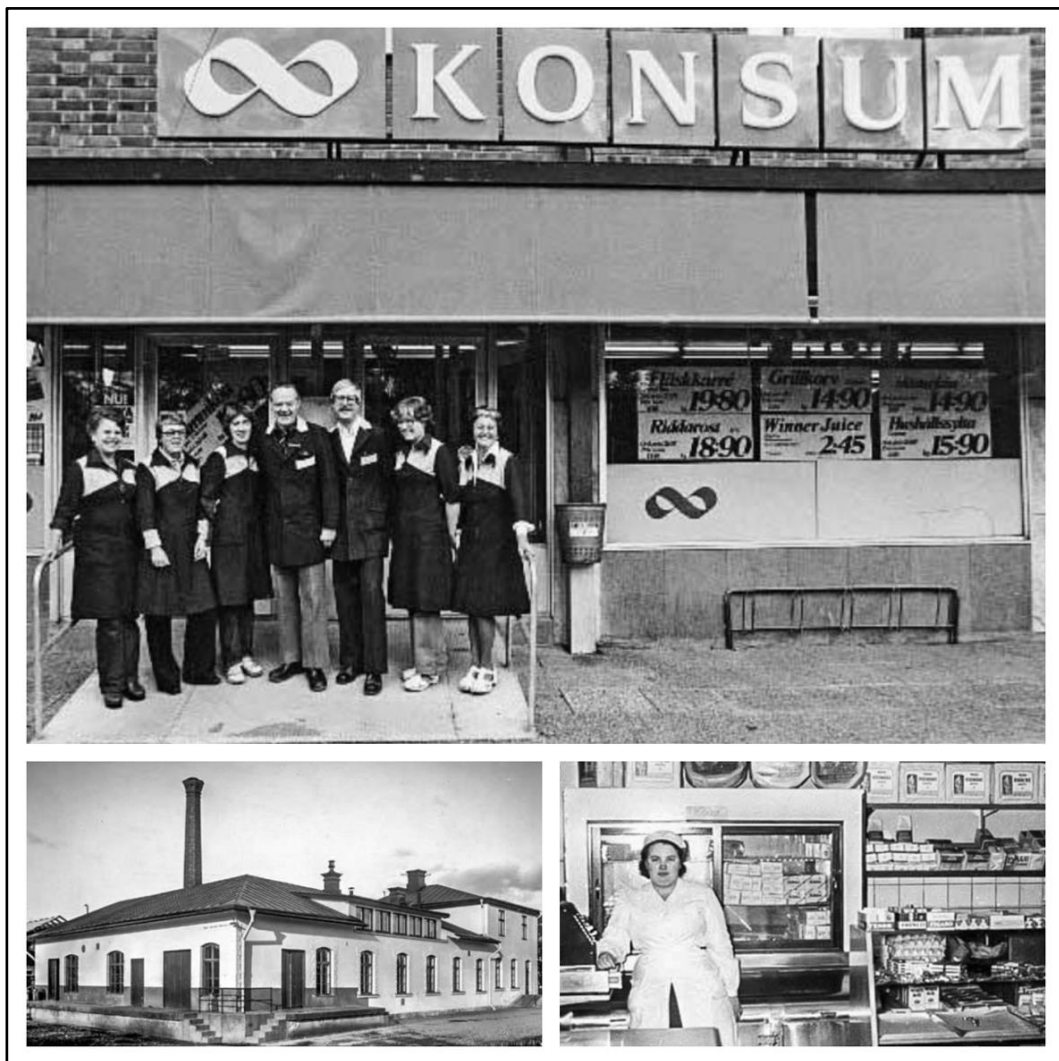
Fyra affärer från olika epoker.

(Överst t v): Bergvalls fiskaffär låg först på Östra Åvägen och flyttade till Centrumhuset när det byggdes 1955. Här syns kunden Emil Eriksson framför affären i Centrumhuset.

(Överst t h): Emil Anderssons speceriaffär startade 1910 och fanns i hörnet av Stationsgatan och Gjuterivägen. På bilden Gunnar och Barbro Andersson med personal.

(Nederst t v): I källaren av södra Gandihuset på Ringvägen låg Kolbäckes Charkuteri-affär som drevs av Åke Andersson, som står till vänster i bild. Senare flyttade butiken till Skomakarevägen.

(Nederst t h): I hörnet av Hallstavägen och Stationsgatan låg E. Bergströms speceri- & diverseaffär.

Och tre affärer till.

(Överst): Den här Konsumbutiken låg på Stationsgatan och flyttade senare till Linneatorget.

(Nederst t v): Kolbäcks mejeri bildades på 1870-talet och låg efter Stationsgatan. Mejeriet lades ner 1957.

(Nederst t h): I den västra delen av tätorten låg Vänsta speceriaffär. Birgit Carlsson var ägare tillsammans med maken Erik.

Martin Norman – den röda tråden

1956 öppnade Konsum Västmanland den nya moderna butiken på Stationsgatan med chark-, speceri- och specialavdelning. Här fick, två år senare, Martin Norman anställning som styckmästare.

Efter sju år beslutade Martin att skaffa sig ytterligare erfarenhet i branschen. Varierande uppdrag som föreståndare för olika butiker i Hallstahammar, Surahammar och Västerås gav tår på tand och 1974 var Martin tillbaka i Kolbäck, där han övertog Åke Anderssons livsmedelsbutik, som nu var en Vivobutik.

Kvarvarande livsmedelsbutiker i Kolbäck var nu Konsum, Martins tidigare arbetsgivare, och Emil Anderssons speceriaffär. Vivobutiken var en liten omodern butik, med ett läge som inte var optimalt. Något radikalt måste göras.

1975 byggde och öppnade Martin livsmedelsbutiken Kubiken tillsammans med hustrun Gittan. Här ovan ses barnen Cissi och Marcus vid premiäröppningen. Även denna butik hade Vivo som leverantör.

Kubiken gick allt bättre. Det var kort väg från idé till beslut och Martin var väl förtrogen med hur man värvar kunder. Charkdisken var populär och mycket uppskattad. Varulagret och personalen hos Emil Anderssons Specerier övertogs 1978.

Den stora medtävlaren var dock Konsum, kanske inte så snabbfotad, men med ekonomiska resurser. Konsum började nu tappa marknad, varför man 1985 beslutade att bygga nya Konsum Kolbäckshallen, en ny modern dagligvarubutik, mitt emot Kubiken vid Linneatorget.

Nu skulle kunderna återvända. Konsum i Kolbäck fick också ett uppsving, men inte tillräckligt stort. Man beslutade därför att lägga ner butiken och flytta personalen till andra KF-enheter. Våren 1991 var Konsumbutiken stängd och tömd på alla varor, men inventarierna fanns kvar.

”Enda matbutiken ödelagd i brand”

Tidningsrubriken i maj 1991 oroade många Kolbäcksbor. Någon hade tänt på tomeballaget på Kubikens lastkaj. För ägarna, Martin Norman och hans hustru Gittan, var branden naturligtvis en mycket traumatisk händelse. Affären, deras livsverk, var nu ödelagd.

Branden var inte mycket att orda om, den blev aldrig uppklarad. Nu handlade det mer om var Kolbäckarna skulle kunna köpa sitt dagliga bröd. Situationen var prekär för hela samhället, för nu fanns endast bensinstationens servicebutik för samhällets 4 000 potentiella kunder. Redan en vecka efter branden hade paret Norman öppnat en ny butik för sina kunder. Detta blev möjligt tack vare Martin Normans goda rykte inom dagligvaruhandeln och samverkan med Konsums självpåtagna samhällsansvar. Ett hyreskontrakt upprättades, vilket innebar att Konsums nyss tömda lokal återigen kunde användas som butik. Under en hektisk vecka arbetade leverantörer tillsammans med butikspersonal för att upprätta ett varulager i den provisoriska butiken. Kolbäck hade på rekordtid återigen en fungerande affär.

Nu började arbetet med att riva återstoden av den nedbrunna butiken och bygga upp den igen på samma plats. Ganska precis ett år efter branden var det dags för nyöppning av Kubiken, fortfarande en Vivobutik.

Vivo

Kubiken Kolbäck

VÅRA BEKVÄMA ÖPPETTIDER:
NYÅRSAFTON... 9.00-14.00
NYÅRSDAGEN..... STÄNGT
2 jan. öppnar vi kl.
10.00 p.g.a. inventering

1991 är snart slut, för oss har det varit ett prövosamt år. Den 25 maj totalförstördes Kubiken, på några timmar gick 16 års arbete till spillo vid en anlagd brand.

Men det ordnade sig. Tack till Konsum Västmanland som lånat oss lokaler. Tack till vår lojala personal som ställt upp och jobbat bra trots små utrymmen.

Tack till våra kunder som handlat hos oss fast det varit trångt och fattats varor.

Vi ser framåt mot år **1992** då vi hoppas på att inviga en ny KUBIKEN. GOTT SLUT...

**Gott
Nytt
År!**

*Gittan, Martin
Cicci, Marcus.*

Vivo

Generationsskifte

1999, efter 25 år som handlare i Kolbäck, lämnar Martin och Gittan över ansvaret till sina barn Marcus och Cissi (Cecilia). De har båda arbetat i föräldrarnas butik och är väl förtrogna med vad som gäller.

Här är hela familjen Norman: Cecilia och Marcus tar över butiken efter föräldrarna Karl-Martin och Birgitta efter 25 år i Kolbäck.

Ingen butiksnedläggning här inte – barnen tar över föräldrarnas affär

Att vara handlare är en livsstil, som de nya ägarna är uppvuxna med. Cissi svarar för scheman, kontor, personal och mejeri. Marcus har hand om kött och chark, post och kassa. Butikens namn har skiftat genom åren, från Vivo till Spar och slutligen Hemköp. Alla varumärkena ingår i Axfoodkoncernen, som bestämmer vilket namn som ska användas.

Det har hunnit bli många jubileumserbjudanden genom åren och Kolbäcksborna uppskattar både service och kvalitet. En framgångsrik lokal aktör, som styckar eget kött är mycket populär.

Kolbäcks musikkår

Kolbäcks Musikkårs spelning i Godtemplarlokalen 1952.

Nedre raden: Tage Pettersson, Bertil Strömbäck. Stig Larsson, Herbert Barkman, Sten Andersson, Kjell Wretling, Stig Wallberg, Elon Wahlgren, Herbert Andersson, Elov Nilsson Bakre raden: Börje Eriksson, Ivar Barkman, Hilding Arbörn dirigent, Jan Gustav Johansson, Rune Holmin och Östberg . Foto: Gustaf Åhman.

Under hösten 1949 startade en musikcirkel inom ABF:s lokalavdelning i Kolbäck. Till en början var man bara fem elever, men intresset ökade efter hand. Man lyckades få ihop lite pengar genom gåvor och insamlingar, och kunde köpa några instrument. Då allt fler intresserade anmälde sig, kunde man året därpå starta Kolbäcks ABF:s Musikkår. Musikfanjunkare Hilding Arbörn, från Flygets Musikkår i Västerås, höll i ledarskap och taktpinne.

Hilding försökte få lite stil på orkestern och gillande inte när några stampade takten allt för energiskt. Hilding sa ”Titta på Bertil, det syns knappt att han stampar”. Bertil svarade: ”Det beror på att jag har så förbaskat stora skor”. Det första framträdandet gjordes på hösten samma år i Linnéalokalen.

1951 deltog musikkåren för första gången i förstamajfirandet i Skultuna, Västerås och Kolbäck. Arbetardagen var, på den tiden, ett stort arrangemang. I Västerås marscherade fyra musikkårer tillsammans: Volvo BM Musikkår från Eskilstuna, Lyran från Köping, Hallstahammars Musikkår och Kolbäcks Musikkår.

Några år senare spelade kåren även i Hallstahammar, där Hallstahammars Musikkår medverkade. Idag är Hallstahammar den enda ort, som kåren spelar på under första maj.

1951 inleddes även konserterna på valborgsmässoaftonen och reveljen på Kristi himmelfärdsdags morgon.

Den första maj 1958 var kåren skrudad i den första uniformen. Mörkblå kavaj, grå byxor, dito slips och vit skärmmössa. Nu såg man ut som en riktig musikkår och medlemmarna var mycket stolta. Samma år träder den nyanställda kommunala musikläraren Gunnar Gårdnäs in som ny dirigent och debuterade vid en sommarkonsert i Kolbäcks Folkets Park.

Musikkåren fick äran att medverka vid invigningen av den nya Linnéabiografen i Kolbäck, 1959. Året därpå startade ytterligare en tradition, när kåren firade sitt 10-års jubileum i samma lokal. Som gäst fanns Hilding Ahrborn, som komponerat en marsch tillägnad Kolbäcks Musikkår. Samtliga kårens jubileumskonserter har därefter kunnat avnjutas på samma plats. Den senaste var 65-årsjubileumskonserterna 2015. Det blev inget 70-årsjubileum på grund av covidpandemin.

Kolbäcks Musikkår, tillsammans med Kungsörs Hemvärnsorkester fick det hedersamma uppdraget att spela vid kung Carl-Gustafs giftermål med Silvia, 1976. Kårerna stod uppställda vid Brunkebergs Torg och spelade Arméns Paradmarsch, när bröllopskortegen passerade.

Kårens första utlandsresa gick 1963 till Finland. Under en vecka genomfördes konserter på olika orter i landet. Jean Sibelius populära musikstycke Finlandia uppskattades särskilt under turnén. De finska damerna grät och ropade ”da capo”, vilket naturligtvis innebar att kåren spelade stycket igen.

Till kårens 20-årsjubileum var det dags att skrota de gamla uniformerna från 1958. Nu infördes en ny grön uniform i kostymsnitt, med en hopplös basker, som aldrig riktigt ville sitta kvar på huvudet, när det blåste.

En uppskattad tradition, sedan kårens begynnelse, är reveljen på Kristi himmelfärdsdags morgon. Mölntorp drabbas redan klockan sju, varefter turen går runt i gamla Kolbäcks kommun. Kåren hinner spela på många ställen, men tyvärr inte överallt.

Uniformer 1958 – 2001 (från vänster till höger). 2001 kom en ny uniform i blått, ej med på bild.

Efter 24 års framgångsrikt dirigerande och repeterande lämnar Gunnar Gårdnäs 1982 dirigentskapet till den kommunale musikkoleledaren Sven Wikström. Vid en avslutningskonsert överlämnar musikkåren en egen taktpinne till Gunnar. Han hade faktiskt aldrig haft någon egen, utan ständigt lånat andre dirigentens. Samma år uppnår kåren det största medlemsantalet någonsin med 35 musikanter.

1985 bildas en trupp med drillflickor, vilka frontade kåren i nära tio år. Drillflickorna var ett unikt inslag bland Västmanlands musikkårer och väckte mycket uppseende.

1986: Kolbäcks Musikkår med drillflickor, vilka frontade kåren i nära tio år.

Kjell-Ove Ericson övertar samma år det musikaliska ansvaret och inleder en tolvårig epok som dirigent. 1997 lämnar han över dirigent- och ledarskap till Jenny Hägg. 2001 byter kåren till den uniform som fortfarande bärs idag. Två år senare lämnar Jenny taktpinnen vidare till Mikael Nyvelius, som lämnar kåren 2005.

Nu saknar kåren plötsligt dirigent. Där hade en 55 årig epok kunnat vara slut, om inte flöjtisten Susanne Åhlström-Dahl insett allvaret och axlat ansvaret som musikalisk ledare under 17 år. Därefter övertar återigen Kjell-Ove Ericson dirigentskapet fram till 2022 då Jenny Hägg, nu chef för Kulturskolan i kommunen, övertar taktpinne och ledarskap.

2022 började ett samarbete mellan musikkåren och Kulturskolan i Hallstahammar under namnet Aspiranterna. Ambitionen med detta samarbete är att ge barn och ungdomar en möjlighet att få spela i en stor ensemble. Målsättningen är att uppmuntra unga människor att känna spelglädje med sitt instrument och fortsätta sin musikaliska resa, vilket förhoppningsvis skapar fler medlemmar i Kolbäcks Musikkår.

Kolbäcks Musikkårs Jubileumskonsert den 13 november 2010.

I första raden från vänster: Aino Lövgren, Ingemar Nordström, Kenneth Jansson, Kjell Velander, dirigent Susanne Åhlström Dahl, Agneta Gustavsson, Boel Meijer, Kjell Björk och Sven Martin. Längst till vänster bakom Aino sitter Lars Velander. till höger bakom Ingemar står Leif Plobeck, till höger bakom Kjell står Ing-Marie Bäcklund, till höger om Ing-Marie står Kjell-Ove Ericson. Till höger bakom Boel står Hans Hjelm, till höger, bakom Kjell Björk står Cornelia Nordström.

Sammanställning: Rune Larsson och Kent Sjöström.

Tack till Stig Larsson och Kjell Ove Ericson.

Vagnar, smide och rör

Rörledningsaffären på Östra Ävägen 13

Erik och Robert Pettersson startade Bröderna Petterssons Vagnfabrik & Smidesverkstad, som tillverkade arbets- och motorvagnar i Kolbäck. Bröderna gick sedan skilda vägar och Robert startade rörledningsaffär. 1935 gick sonen Olle in som delägare i företaget, som då fick namnet Robert Pettersson & Son.

Text: Kent Sjöström

Bevarad modell av vagn. Foto: Kent Sjöström.

Rörföretaget låg i hörnet av Vallbygatan och Åsvägen i Kolbäck samt i Köping. Firman hade då flera anställda.

I Köping skrevs ett avtal med Svenska Metallindustriarbetarförbundet avseende standardprislista och ackordsarbete. Rörledningsaffären på Östra Åvägen 13 byggdes 1938.

I taket på verkstaden fanns remdrift, som aktiverade bland annat svarv och pelarbormaskin. Foto: Kent Sjöström.

Olle Robertson vid firmabilen.

Robert antog senare efternamnet Robertson och i mitten på 1950-talet slutade han att vara verksam, varefter Olle drev företaget i egen regi.

Oljeeldning blev ett kostnadseffektivt alternativ för uppvärmning under 1950- och 1960-talen. Redan 1946 förkovrade sig Olle Robertson i detta ämne och gick en kurs i "Installationsteknik för oljeeldare" på Statens Handelsinstitut i Stockholm. Olle blev känd som en duktig specialist på installation och service av oljebrännare under hela sin verksamma tid.

Bland företagets större kunder märktes bland andra Kolbäcks Metallfabrik, Kolbäcks Mekaniska Verkstad, Surahammars Bruk och Svenska Metallverken.

Utvecklingspotentialen för rörmokare var stor under 1960-talet. Förutom utvecklingen med centralvärme saknade fortfarande en tredjedel av alla bostäder i Sverige badrum, framför allt på landsbygden. Det skulle dröja fram till 1970-talet innan de sista stadsdelarna i Sverige blev anslutna till avloppsnätet.

Olle i arbete. Foto: Rune Larsson.

Diverse verktyg. Foto: Rune Larsson.

Arbetet som rörmokare var i början tungt, då rören var grövre än idag och bestod av galvaniserade järnrör, stålrör, kopparrör, gjutjärnsrör och betongrör. För att kunna bocka ett stålrör fordrades en ässja med en kolbädd, för att få materialet tillräckligt mjukt och böjbart. Grövre galvaniserade rör kunde bockas till med hjälp av exempelvis ett träd.

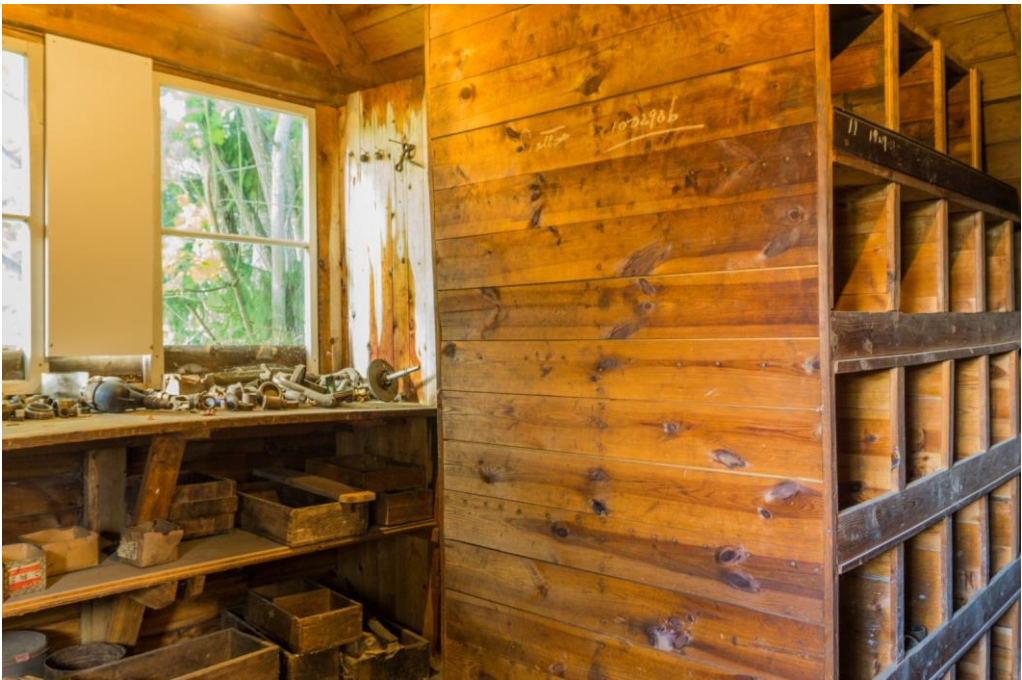

Ässa för kolbädd. Foto: Kent Sjöström.

Arbetsbänk. Foto: Kent Sjöström.

Rören kopplades ihop med vinkelkopplingar, T-kopplingar, flänsar och nipplar tillverkade i huvudsak av samma material som rören. På verkstadsvinden fanns fackverk för olika sorter och dimensioner av kopplingar.

Fackverk på verkstadsvinden Foto: Kent Sjöström.

Brännare för smältning av bly. Foto: Kent Sjöström.

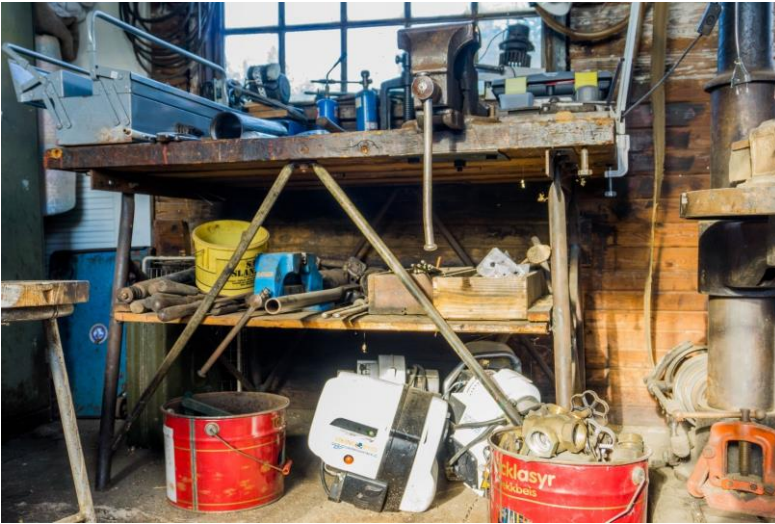
Fixering gjordes med olika metoder som gängning, svetsning eller lödning. Materialen som användes var inte de bästa för hälsan. Avloppsrören tätades exempelvis med smält bly. Under 1960-talet lanserades lättare material av plast.

Svarv och pelarborrmaskin. Foto: Kent Sjöström.

Varvreglage till remdrift. Foto: Rune Larsson.

Arbetsbänk. Foto: Kent Sjöström.

IAKTTAG NOGA NEDANSTÅENDE:

1. Endast klosett-papper får användas, ej tidningspapper.
2. För spolning av klosett göres endast en pådragning.
3. Klosetten får ej användas till andra ändamål, än vartill den är avsedd, och får ej trasor o. d. nedkastas i klosettskålen.
4. Rengör dagligen klosetten med en borste och ibland med soda-lösning.
5. Om efter skedd spolning vattnet fortfar att rinna eller om andra fel skulle uppstå, så anmäl detta genast till värden eller dennes ombud.

ROB. PETTERSSON & SON
RÖRLEDNINGSAFFÄR - KOLBÄCK
TELEFON 91
Utför vatten-, värme- avlopps- och sanitära anläggningar

DREBERG BLECKPÅBALLAREPÅRÅK

Bruksanvisning från Rörledningsaffären.

Olle Robertson var verksam i sitt företag till sin död 1999. Fotografierna från rörmokeriet är tagna i oktober 2016, före renovering av fastigheten.

Sofielunds vårdhem

Sofielunds vårdhem på 1930-talet.

Sofielundshemmet och dess 100-åriga verksamhet är en provkarta på utvecklingen och den förändrade synen på utvecklingsstörda.

Den 1 oktober 1890 överlät Tysta skolans grundare, Rudolf David Bruce, sinnesslöanstalten i Strömsholm till Vestmanlands läns landsting. Landstingets styrelse, med ordförande Otto von Unge i spetsen, utsåg Elise Blomqvist till föreståndare över skolan, asylavdelningen och arbetshemmet. Tillsammans med en lärarinna, två sköterskor och en kokerska skulle de vårda 13 gossar och 7 flickor, de flesta med svårare former av det som kallades *idioti*. Endast ett fåtal kunde sysselsättas med handarbeten av enklaste slag.

Skolan utbildade, under en lärotid av högst åtta år, så kallade bildbara sinnesslöa barn. Därefter stannade de flesta barnen kvar på arbetshemmet. Asylen var för s k obildbara.

På fastigheten fanns stall och ladugård, loge, två källare, tre hemlighus och i trädgården en mängd ädla fruktträd och bärbuskar.

Sofielundshemmet var i stort sett självförsörjande när det gällde trädgårdsprodukter, grisar och höns.

Sofielund på 1880-talet. Foto: Regionarkivet Västmanland

År 1944 kom lagen om undervisning och vård av ”sinnesslöa men bildbara” barn och unga. Tio år senare, den 1 januari 1954, kom lagen om undervisning och vård av vuxna ”psykiskt efterblivna”. Begreppet sinnesslöhet försvann.

De bildbara skolhemsbarnen flyttades till Gersillaskolan i Kungsör som invigdes 1957. Sofielunds vårdhem kom därefter att förändras till ett renodlat vårdhem för så kallade obildbara barn och vuxna.

Olfsta gård, på totalt 125 hektar, övertogs den 1 november 1962 av landstinget. Den skulle drivas som sysselsättningsterapigård för patienterna vid Sofielund. Huvudbyggnaden, som innehöll tio rum, ersattes av ett hus i Mexitegel.

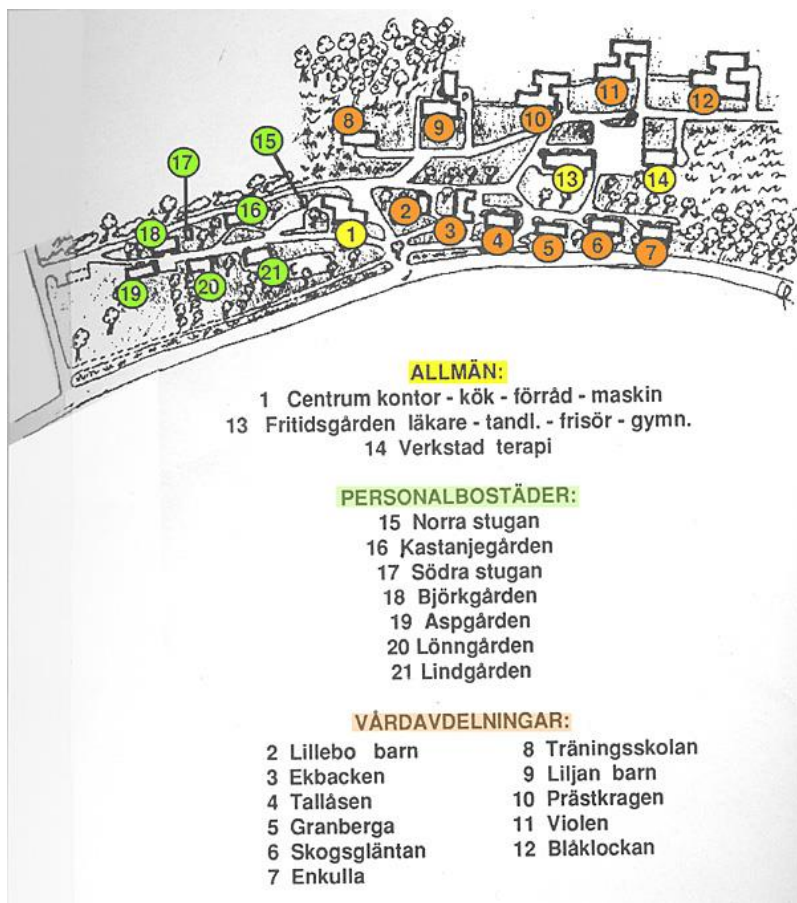

Olfsta gårds huvudbyggnad från 1793.

En grundtanke bakom den nya omsorgslagen 1967 var att de utvecklingsstörda så långt som möjligt skulle beredas möjlighet att bo antingen i eget hem eller i en annan öppen boendeform. Någon nyintagning i vårdhem för barn och unga skulle inte få göras.

Ännu en ny omsorgslag kom 1986. Den föreskrev att vårdhem och specialsjukhus skulle stängas och att de utvecklingsstörda skulle flyttas ut i samhället. Sofielunds vårdhem lades ner år 1987. Samma år förvärvades dess mark och byggnader av kommunägda Hallstahem, som förvaltade och hyrde ut lägenheterna fram till år 2011.

I överenskommelsen 1987 mellan Landstinget och Hallstahem ingick att de intagna på Sofielund om möjligt skulle flyttas till övertaliga lägenheter på Östra Nibble i Hallstahammar. Så skedde också under åren 1988–1989. De friställda husen skulle sedan rustas upp av Hallstahem. Man kom dock fram till att det skulle bli för kostsamt. Det skulle bli betydligt billigare att riva dem.

Sofiehlunds vårdhem med olika byggnader. Bildkälla: ABF Kolbäcksdalen 1993

Men i stället för att låta grävskoporna göra jobbet plockades de fyra trevåningshusen försiktigt ner av arbetsförmedlingens "utlånade" arbetslösa under åren 1990–1991.

Det mesta från rivningen togs sedan tillvara och hamnade på ett äldreboende på ön Dagö i Estland i ett av Hallstahammars kommun organiserat biståndsprojekt.

Resterande mark och byggnader ägs och förvaltas sedan 2011 av Strömsholms fastigheter, som påbörjat en upprustning av bostadsbeståndet.

Text: Kurt Larsson

En kunglig slottshistoria

Strömsholms slott 1699. Målning av Johannes van den Aveelen.

Strömsholm är ett stort område med mycket mark och många byggnader. Men framför allt är det förstas slottet som dragit till sig uppmärksamhet – och varit en favorit för flera änkedrottningar.

Den statliga egendomen Strömsholm med slottet, naturreservatet, Kungsladugården samt gårdarna Strömsvik, Hultet och Utnäs omfattar 973 hektar mark, cirka 100 byggnader och förvaltas sedan 1993 av Statens fastighetsverk.

Jordbruket är främst inriktat på produktion av spannmål och oljeväxter. Ridskolan arrenderar betesmarken eftersom hästverksamheten i området är omfattande. Strömsholms slott är ett kungligt slott vilket innebär att Kungen har dispositionsrätt. Det gamla och nya slottet har under historisk tid varit hem för flera änkedrottningar.

Två tusen år före Kristi födelse låg området under vatten. Med landhöjningen efter inlandsisens avsmältning började på stenåldern en lantlig miljö växa fram.

I slutet av medeltiden etablerade lokala stormän godsbildningar på området. Det blev också en förutsättning för Gustav Vasas omvandling av Strömsholm. Han förvärvade närliggande marker och gårdar.

Gustav Vasa kom 1528 till Mölnetorp, som Strömsholm då kallades, och började bygga en Kungsgård för hästavel. Under 1600- och 1700-talen utvecklades den till ett av de viktigaste godsena för hästhållning med militär inriktning.

Fält- och fästningsingenjör Anders Larsson Målare fick i uppdrag att bygga en befästning på ön vid Kolbäcksåns utlopp i Mälaren. Fästningen stod färdig 1556 och Mölnetorp fick då namnet Strömsholm. Hur byggnaden kom att se ut under dess existens i 112 år vet man inte, men grund, murar och källarvåning ingår i det nuvarande slottet.

År 1552 gifte sig den 56-åriga Gustav Vasa för tredje gången med 17-åriga Katarina Stenbock. Katarina var systerdotter till Gustav Vasas gemål i andra giftet.

Stenköket ligger sydväst om Strömsholms slott och uppfördes på 1730-talet efter ritningar av arkitekten Carl Hårleman. Sedan 2006 driver slottsförvaltningen kaféverksamhet i byggnaden och catering i samband med fester. I byggnadens övervåning finns utrymmen för kontor och personal.

År 1560 avlider Gustav Vasa. Katarina Stenbock fick överta sätesgården 1563. Hon kom att vistades på Strömsholm som änkedrottning i hela 58 år till sin död 86 år gammal 1621.

År 1653 övertar Karl X Gustav Strömsholm. Året därpå ger han slottet till sin 18-åriga hustru Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorp i bröllopsgåva. Hedvig Eleonora blir änka sex år senare 1660.

Hon ger Sveriges då främsta arkitekt Nicodemus Tessin i uppdrag att uppföra ett nytt modernt slott. 1668 var ritningarna klara och året därpå började Gustav Vasas gamla befästning rivas för att ge plats till ett riktigt slott.

Slottet och ett tjugotal ekonomibyggnader stod klart 1680. Då kunde kung Karl XI och Hedvig Eleonoras dotter Ulrika Eleonora fira sin smekmånad på Strömsholm.

Karl XI bodde inte själv på slottet, men besökte det frekvent med familjen och gjorde ofta jaktutflykter. I Himmeta, Kolsva och Bro sköts björn upprepade gånger.

*Kungsladugårdens statarlänga, den så kallade långkatekesen.
Bostad i statarlängan ingick i lönen (stat).*

Strömsholms slott cirka 1915. Bild: Armémuseum.

Ulrika Eleonora övertar Strömsholms slott 1730. Eftersom slottet redan då visade tecknen på förfall började det restaureras av drottningen. Sedan kronprinsessan Sofia Magdalena fått Strömsholm i bröllopsgåva av dåvarande kronprinsen Gustav III fortsatte restaureringen och en del mindre ombyggnader gjordes.

Under 1800-talet minskade Strömsholms slott alltmer i betydelse som kunglig bostad. År 1858 bestämdes att Arméns ridskola skulle inrättas på platsen och fick då disponera lokaler i slottet.

1968 blev slottet ett statligt museum där främst svensk 1600-talskonst visas och 1972 blev det allmänt tillgängligt för besökare. Strömsholm är idag ett av Västmanlands mest populära besöksmål.

Text: Kurt Larsson

Källor: Strömsholm förr och nu av Anders Gustaf Bäckström,
Statens fastighetsverk

Tingshuset: Arkitekten och domaren

***Tingshuset från 1894 är Kolbäcks mest kända byggnad.
I husets historia finns en arkitekt som dog ung,
och en häradshövding med lång tjänstgöringstid
och helt egna idéer. Bilden ovan är från 1926.***

Text: Jan Kotschack

Uppmärksamma tågresenärer hinner se det kvadratiska huset alldeles före, eller efter, att de passerar järnvägsstationen. Tingshuset är placerad bredvid det gamla gästgiveriet och med Kolbäckån som granne på baksidan. Sedan länge hade tingsplatsen för Snevringe härad varit belägen i Herrevad och innan det nya Tingshuset invigdes den 3 september 1894 hölls tingsförhandlingarna i en tingsal som var inrymd i en av flyglarna till gästgiveriet.

Theodor Dahl fotograferad i Köping av fotograf Billberg. Bilden finns i dottern Tora Dahls samling på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Arkitekt för tingshuset var den 36-årige Theodor Dahl, som under några hektiska år efter stadsbranden 1889 hunnit rita flera byggnader i Köping. Hans ryktbarhet spred sig snabbt och under 1890-talet fick han beställningar på flera tingshus i Västmanland.

Tingshuset hösten 2021. Växtligheten har klättrat uppför fasaden och skymmer mycket av fönstren. Tingsklockan finns kvar, liksom spikarna där skylten en gång suttit.

I pjäsen *Eldfängd* skriven av Henry Segerström och uppförd på Haga-teatern i Köping 2012 säger Theodor Dahl i ett meningsutbyte med sin förste kund i Köping, apotekaren Arbman:

– Det verkar vara en kriminell del av Sverige jag kommit till. De är alla i behov av nya tingshus.

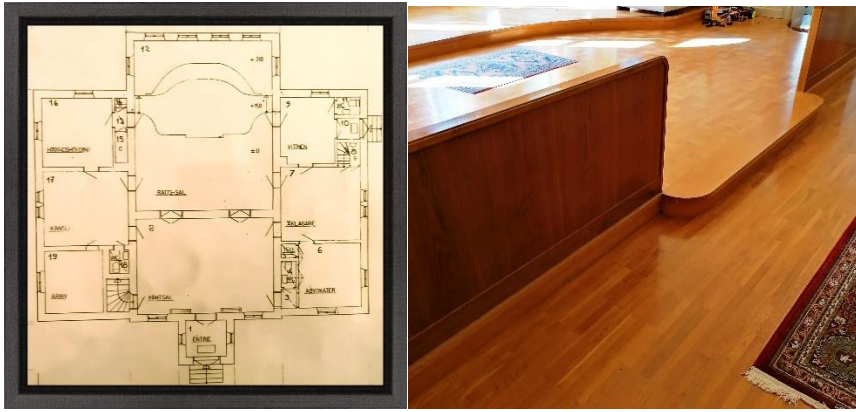
– Ja, svarar apotekaren, så kan man ha nytta av brottslingar också. Men säg mig, inte ger du väl dem lika fina och praktiska inredningar som du gör i dina bostadshus?

Arkitekten Dahl är dock säker på sin sak:

– Det är ju inte arrestlokaler, utan själva tingshuset – och det ska vara vackert!

Dahl menade att de dömda skulle få sig en sista påminnelse om vad de gick miste om. Och domare och advokater måste ju självfallet ha en vacker arbetsplats.

Byggnaden i Kolbäck fungerade som tingshus mellan 1894 och 1996. Sedan den sista renoveringen 1997 är huset privatbostad. I det som en gång var tingsسال finns både skranken och upphöjningen i golvet, där domaren satt, ännu kvar.

Skranken och upphöjningen i den gamla tingsalen (t h). En ritning visar rumsfördelningen på nedre planet. Vittnen, åklagare och advokater till höger. Väntsalsal och rättssalsal i mittpartiet. Häradshövdingen, kansli och arkiv har rum i den vänstra delen.

Theodor Dahl föddes i Stockholm som oäkta barn till den unge Gustaf Dahl och en anonym kvinna som uppgavs vara ”av god börd”. Gustaf blev så småningom arkitekt och har bland annat ritat Kungliga biblioteket och Mariahisnen i Stockholm. Theodor erkände han som sin son först sedan han gift sig med en annan kvinna och fått tre barn.

Theodor ville helst blir skådespelare eller målare, men pappan övertalade honom att studera till arkitekt. Under studietiden blev han bekant med Emma Nilsson som hade ett café i Stockholm. De blev förälskade och hon hjälpte honom ekonomiskt sedan pappan dragit in sitt understöd. Theodor försökte under denna tid att försörja sig som porträttmålare. Theodor lämnade Emma och åkte med några studiekamrater till USA för att försöka få arkitektuppdrag där. Han var dock sjuklig och oföretagsam, förmodligen hade han tbc och fick dessutom syfilis.

Emma skickade när hon kunde pengar för att hjälpa Theodor.

Efter att ha studerat i Tyskland kom Theodor tillbaka till Stockholm i mitten av 1880-talet. Nu blev Emma gravid men ville inte gifta sig innan Theodor kunde försörja familjen. Deras dotter Tora lämnades därför till en fosterfamilj.

Genom en slump fick Theodor Dahl kontakt med en köpingsbo som ordnade så att han fick i uppdrag att rita ett nytt apotekshus. Theodor Dahl fanns således redan på plats när Köping brann i juli 1889. Under några hektiska år ritade han många hus som fortfarande finns kvar. Till exempel den vackra Lyckholmska villan, där Dahl hade sin ateljé på gården.

Lyckholmska villan på Engelbrektsplan 1 i Köping uppförd 1890, i annexet till vänster hade Theodor Dahl sin ateljé. Bild: Fastighetsbolaget Anno 1872.

Emma Nilsson fanns fortfarande kvar i Stockholm när Theodor inledde en relation med en ny kvinna i Köping, Mathilda kallad Hilda. Han skulle dock aldrig gifta sig.

Han arbetade i ett furiöst tempo, men hade också episoder som tydde på att han inte var mentalt stabil. Han påstods ha sprungit på taken i Köping för att ha utsikt över staden han ritat.

En annan gång slog han sönder sin ateljé i ett raseriutbrott och fördes till hospitalet i Västerås. Därifrån rymde han och hittades efter två dygn ihopkrupen under en gran i skogen. Han fördes tillbaka till sjukhuset och stängdes in i rymningssäkert rum. Inte långt därefter dog han.

Arkitekten Theodor Dahl,
hvilken nyligen affördes till dårhus, afled
i torsdags i Vesterås, 39 år gammal.

Juni 1897: Från Bergslagernas tidning och Köpings Tidning (nästa sida).

Även efter döden omgavs Theodor Dahl av dramatik. Intresserade ombads möta vid järnvägsstationen i Köping när kistan kom från Västerås och följa till kyrkogården.

Bägge de sörjande kvinnorna Emma och Hilda bevistade begravningen. Dottern Tora var trolovningsbarn och fick därför arvet, som visade sig inte vara så stort. Teodors efterlämnade saker såldes på auktion i Köping.

Idag vet ingen var han begravdes.

Hans minne lever dock kvar i många hus i Köping, och i det vackra Tingshuset i Kolbäck.

Den artistiske Theodor Dahl, ur dottern Tora Dahls samling på KB i Stockholm.

Huvudsaklig källa: *Theodor Dahl fann sin livsuppgift i Köping* av Birgitta Gustafsson i *Ditt namn flög över jorden* (Köpingsboken 2002).

Framför Ulriksbergs herrgård i Växjö cirka år 1900: Häradshövding Montelius med fru och yngsta dotter ska ut och åka. Flera ur den övriga familjen övervakar det hela från verandan. Näst yngste sonen Oscar är förmodligen andre man från vänster. Bild: Okänd/Kulturparken Småland/Smålands museum.

En häradshövding i västra Västmanland

I motsats till Theodor Dahls dramatiska liv så föddes den blivande häradshövdingen Oscar Montelius under synnerligen ordnade förhållanden i Växjö 1885. Både hans far och farfar var jurister, liksom så småningom också han äldre bror Alvar.

Det går att följa Oscar Montelius liv från vaggan nästan ända fram till graven genom innehållet i en tjock mapp i släkten Montelius samling i det Ebersteinska släktarkivet på Riksarkivet i Stockholm.

Här finns allt från inbjudan till lille Oscars dop, betyg, värnpliktsintyg, examensböcker, pass, fram till det som intresserar oss mest: Utnämningen till häradshövding i Västmanlands västra domsaga år 1930.

Denna domsaga omfattade Åkerbo härad (Köping), Skinnskattebergs bergslag samt, från 1929, Snevringe härad, med tingshus i Kolbäck. Här skulle Oscar Montelius stanna hela sitt yrkesliv.

*Häradshövding Oscar Montelius i sin fina ämbetsdräkt.
Bild från Köpings museum.*

Ny anmälan till JO mot härads- hövding.

I Västmanlands västra domsaga råder sedan många år tillbaka betänkliga missförhållanden, framhålles i en ny anmälan till JO mot häradshövdingen i domsagan Oscar Montelius. Anmälan är undertecknad av nio advokater i Västerås, en i Köping och en i Arboga och den gäller främst sättet på vilket Montelius som rättens ordförande handlägger framför allt brottmålen. Klagandena säga sig i det längsta ha hoppats att förhållandena skulle förbättras, men då så inte skett anse de det vara deras plikt att vända sig till JO för att få rättelse.

Klippet är från januari 1944.

Denna texts författare kan inte med bestämdhet uttala sig om Oscar Montelius personliga värderingar. Allt talar dock för att han såg sig som en patriark med rätt att i domstolen (dvs Tingshuset i Kolbäck) tillrättavisa människor som han ansåg begått något fel.

Han ville inte heller slösa tid på onödiga juridiska krusiduller.

Allvarliga fel av Montelius

J. O:s utredning i anledning av anklagelserna mot häradshövding Oscar Montelius i Västmanlands västra domsaga har nu slutförts och resulterat i att Montelius ställts under åtal vid Svea hovrätt för vårdslöshet, försummelse och oförstånd i utövningen av domarämbetet.

I Justitieombudsmannens (JO) rapport till riksdagen år 1946 handlar 103 sidor av sammanlagt 263 om häradshövdingen Oscar Montelius och anklagelser om fel och försummelser i utövandet av domarämbetet.

JO:s utredning omfattar fall under flera år och är föranledd av en anmälan från advokater i Västerås, Köping och Arboga samt av en tingsnotarie som arbetat under Montelius.

Kritikerna menar att Montelius varit för summarisk och i många fall varken tillåtligt anklagade eller deras ombud att yttra sig.

I JO:s utredning får dock Montelius stöd av 21 nämndemän i Åkerbo och Skinnskattebergs tingslag. JO skriver att nämndemännen ansåg ”Montelius vara den bästa och rättrådigaste domare de kunde tänka sig, att Montelius sökte noga reda ut allt i målen och gjorde allt för att sanningen skulle komma fram, att han icke på något sätt sökte hindra parter eller vittnen från att säga vad de önskade utan ledde förhören just så som de borde ledas.” Liknande uttalanden gjordes av 11 nämndemän i Snevringe tingslag. Efter ett års utredning rekommenderar JO ändå åtal mot Oscar Montelius för vårdslöshet, försummelse och oförstånd i utövandet av domarämbetet. Han döms så småningom till två månaders avstängning från tjänsten som häradshövding.

Oscar Montelius begär avsked som häradshövding och avslutar sin tjänst den 31 december 1947. Han avlider i den 12 december 1950.

Hans juristkollega Ragnar von Koch skriver minnesord i Svenska Dagbladet. I den utförliga texten står bland annat: ”Enligt samstämmiga vittnesmål från dem, som på nära håll kunde följa hans verksamhet i Västmanlands västra domsaga, var han en skicklig och god domare, som med aldrig slappnande nit skötte sin krävande domsaga. Visst kunde han stundom förfara mera patriarkaliskt än som överensstämde med senare tids uppfattning, och visst kunde hans uppriktighet stöta en och annan, som kände sig träffad därav (...)”

Där ligger nog mycket av svaret på Oscar Montelius stridbarhet. En kanske alltför uppriktig patriark. Han hörde till en annan tid och ansåg sig både ha rätt och skyldighet att tillrättavisa människor.

Häradshövdingen visste helt enkelt bäst.

Verkstadsskolan i Kolbäck

Västmanlands Läns Centrala Verkstadsskola i Kolbäck 1960–1971.

Efter andra världskrigets slut 1945 stod Sverige inför ett enormt uppsving i efterfrågan på varor och tjänster från de krigshärjade länderna. För att möta behovet behövdes ny välutbildad arbetskraft inom alla yrken. Yrkesutbildningen organiserades genom centralt belägna skolor. Efter flera års funderade beslöts 1956 att inrätta en Central verkstadsskola i Kolbäck till en beräknad kostnad av 7,3 miljoner kronor.

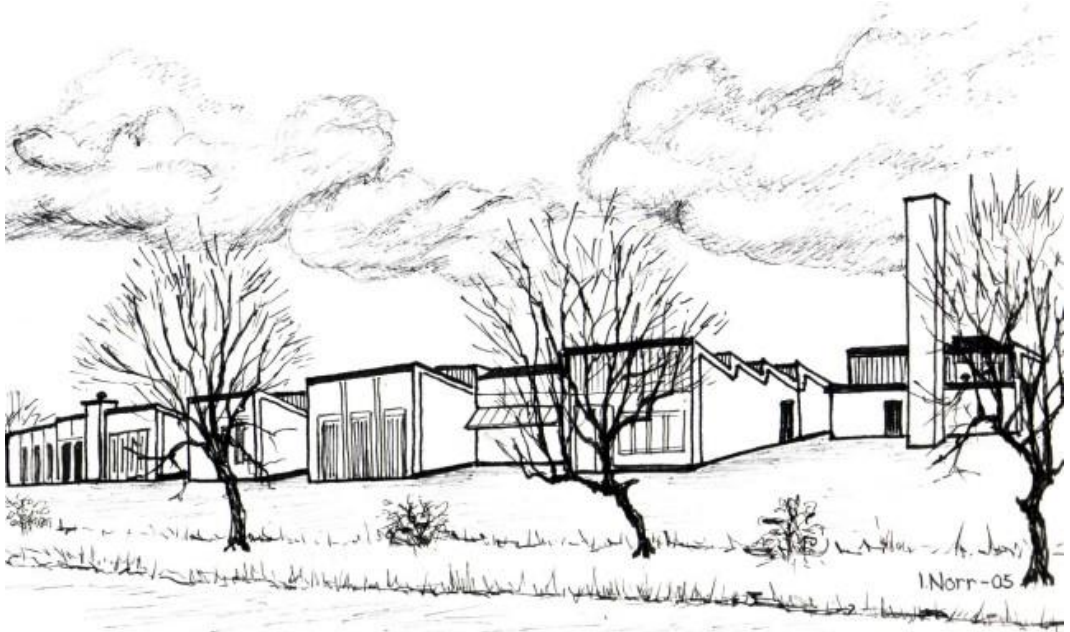
Den första verkstadsskolan i Kolbäck startade den 1 juli 1957 i en nyuppförd byggnad mitt emot Gästgivargården (i dag Lindströms plåtslageri) med två avdelningar: Byggnadssnickare och värme- och sanitetsmontörer. Startårets elever fick börja sin utbildning med att ställa i ordning sina egna verkstadslokaler.

Elevernas inackorderingskostnad vid Gästgivargården uppgick första året till 125 kronor per månad. Stipendier och flitpengar utgick, varför elevens egen kostnad var överkomlig för föräldrarna.

Under åren 1958–1960 administrerades vid skolan även omskolningsverksamhet för mekaniker i de gamla mejerilokalerna i Kolbäck. (Mejeriet

lades ned 1957.) Första årskursen hade många ungerska flyktingar som elever.

Under försommaren 1960 anlände en strid ström av läromedel till den ännu ej färdiga Verkstadsskolan. Problemet löstes genom att Gästgivargårdens stallbyggnader hyrdes in som förråd.

Teckning: Ingegerd Norr

Skolan stod klar till höstterminens början år 1960 och omfattade 15 olika yrkesinriktningar. 1965 gick den första flickan, Britt-Marie Johansson, ut med avgångsbetyg på instrumentmakarlinjen.

För elever som inackorderades vid skolan hade uppförts tre elevhem om vardera 32 platser. Ett av husen är i dag Kolbäcks vårdcentral.

I samband med kommunsammanslagningen 1971 köpte Hallstahammars kommun Verkstadsskolan av Landstinget.

Skolan blev en del av kommunens gymnasieskola och fick namnet Herrevadsskolan. Herrevadsskolan upphörde i maj 1983 och flyttades till Parkskolan/Kantzowska gymnasiet i Hallstahammar. Under 2013 avvecklades även den skolan.

Text: Kurt Larsson

Källa: *Verkstadsskolan i Kolbäck* av Holger Carlsson.

Tysta Skolan på Sofielund

På slutet av 1800-talet handlade Strömsholm om Arméns ridskola och Hingstdepån. I den miljön växte det fram något helt annat och mycket angeläget, som inte handlade om hästar. Detta är berättelsen om grundaren Rudolf David Bruce och tillkomsten av Tysta Skolan, som tillika blev embryot till Sofielunds vårdhem i Strömsholm.

Rudolf David Bruce, grundare av Tysta Skolan.

Rudolf David Bruce föddes dövstum 1811 som ett av 16 syskon. Vid 11 års ålder blev han under 9 år elev på dövstumskolan Manilla i Stockholm. Han flyttade 1841 med sina föräldrar, baron Adam Bruce och Fredrika Charlotta Bruce, till Tullhuset på Dalarö.

Samma år som flytten ägde rum gifte sig Rudolf med Sofia Magdalena Spolander och flyttade till eget hus på Dalarö. Under 1840 och 1850-talen finner man Sofia och Rolf på sex olika adresser i husförhörslängderna. Den 29 mars 1863 landar de slutligen i Blåsenberg i Munktorps socken i Västmanland.

Tysta Skolan på 1880-talet. Foto: Oskar Eilert

I Blåsenberg upprättade de år 1865 en skola för dövstumma, Tysta Skolan. Rudolf blev föreståndare och lärare, Magdalena lärarinna och husmor. I husförhörslängder från den tiden finns spår av fyra elever, födda under 1840-talet och från skilda orter.

Sofia Magdalena dog 1870 hastigt vid 60 års ålder. Den dövstumme Rudolf förlorade inte bara en hustru, ledsagarinna och kollega, utan också den förmånliga tillgången till huset som man fått genom Magdalenas tidigare bekantskap med ägaren.

Sophia Ulrika Theresia Hartman, född 1845, blev hans räddning. Hon hade varit lärare på Manillaskolan 1864–66 och övertog nu Magdalenas plats på Tysta skolan. Theresia och Rudolf gifte sig 1872.

Den verksamhet som Bruces startade 1865 avsåg, som sagt, i första hand dövstumma. Skolan var privat men erhöll ändå anslag av statsmedel från och med 1867.

(Det var först på 1940-talet som särskild lagstiftning om utvecklingsstörda infördes.) Samma år mottogs den förste ”idioten” och under 1868 ytterligare tre idioter, alla epileptiska, två tillika dövstumma.

Under hösten 1871 flyttades Tysta Skolan till Malmbergstorp i Strömsholm som Bruce då hade arrenderat. I maj 1872 hade skolan fem dövstumma och fem sinnesslöa barn som elever, samt en dövstum vuxen och fem sinnesslöa vuxna.

Malmbergstorp var ett dagsverkstorp på cirka 2,5 tunnland i Strömsholms Kungsladugårds ägor. År 1833 tillkom ett drygt tunnland grusås. Torpet var upplåtet till enskild disposition genom Kungligt brev den 24 oktober 1811 och upptaget i 1825 års Jordebok som skattehemman.

Fastigheten ägdes av ekonomidirektören Z Dahlgren. Denne uppförde en ny mangårdsbyggnad på höjden av grusåsen på platsen där Lönngården i dag ligger. Byggnaden torde vara den ursprungliga Tysta Skolan, sedermera utbyggt till idiothemmet.

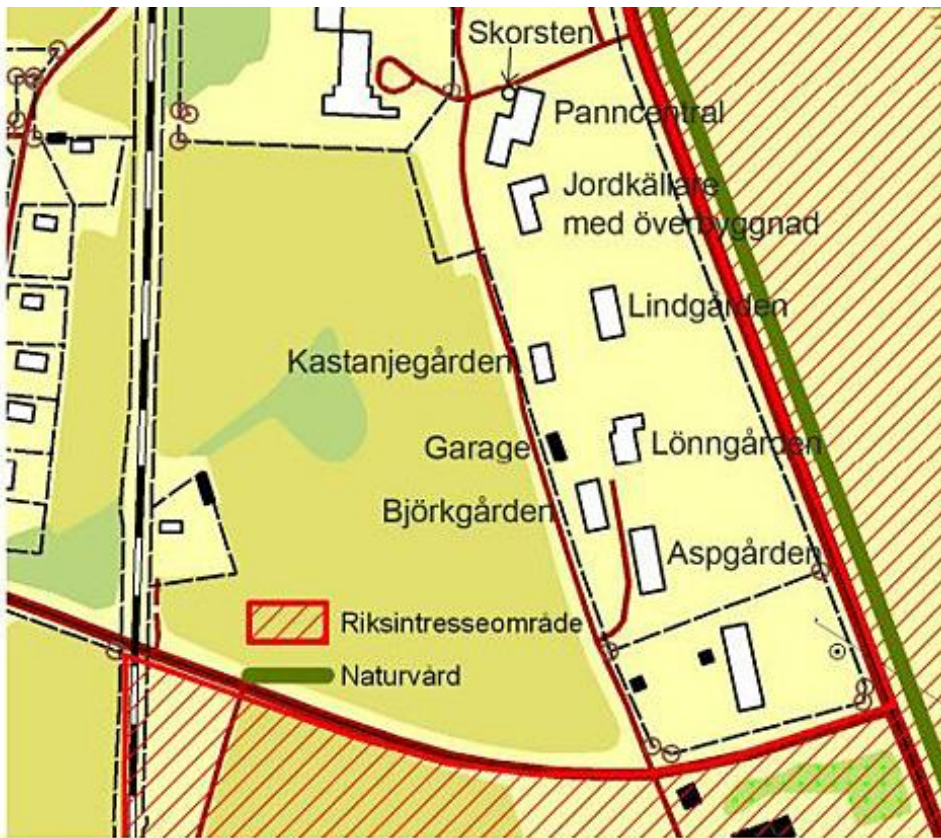
Fastigheten hade under en följd av år olika ägare.

Den 26 februari 1873 köpte makarna Bruce Malmbergstorp av Carl Gustav Wahlberg för 7 000 riksdaler riksmünt. Borgenärer var direktör Ossian Edmund Borg (Allmänna institutet för döva och blindas å Manilla) och grosshandlare C J Tingström i Stockholm. Direktör Borg var son till Per Aron Borg, som grundade Manillaskolan.

Enligt utsago döptes Malmbergstorp om till Sofielund som tack för ekonomiskt stöd, samt Sveriges drottning till heder och ära.

Drottning Sophia (1836–1913), gift med Kung Oscar II, ägnade sig mycket åt välgörenhetsverksamhet och sjukvårdsfrågor. Av brevväxling framgår att drottning Sofia svarade för kostnader för barn som överfördes från Manillaskolan.

År 1874 uppgick elevantalet till 22, varav 14 idioter (5 gossar och 9 flickor). Personalen bestod av en lärare, två lärarinnor, tre sköterskor, en hushållerska och två pigor. Antalet elever varierade mellan 25 och 30 fram till år 1879.

Fastighetskarta från 2004 över Sofielundsområdet. Från Strömsholmsvägen leder en trädallé upp till åschrönet och Aspgården, som är den ungefärliga platsen där Malmbergstorpet låg.

”Tysta skolan” på Sofielund förändrades 1879 till ”idiotanstalt”. Anstalten tog emot äldre och yngre personer främst från Västmanland. Från och med 1880 blev Sofielund ett renodlat idiothem.

1880 var Rudolf David Bruce, vid 69 års ålder, skriven på Sofielunds idiotanstalt, yrke artist, lyte dövstum. Där bodde han tillsammans med sin hustru i andra giftet, Sofia Theresia Hartman. På Sofielund fanns också en lärarinna, fem pigor, samt drängen Erik Johan Eriksson från Kolbäck.

(Antalet inskrivna patienter varierade då mellan 18 och 20.)

Makarna Bruce överläter hemmet till Västmanlands läns landsting den 1 oktober 1890. Som gottgörelse för överlåtelsen fordrar Bruce en årlig livränta på 1 000 kronor för båda makarna och 500 kronor när endera av dem avlider. Rudolf är 79 år, Theresia betydligt yngre, 45 år.

Vid folkräkningen 1890 bor paret Bruce på Södra kvarteret i Westerås. Där är också en 27 år gammal piga, Kristina Åhman från Rättvik, registrerad. Rudolf David Bruce avlider 1898 och Sophia Ulrika Theresia Bruce 1928.

Text: Kurt Larsson

Källor:

"Tysta skolan – Idiotanstalt – Vårdhem" ABF Kolbäcksdalen 1993.

Matrikel över svenska dövstumskolan 1809 – 1918.

Bergslagsbladet den 17 mars 1887 om Blåsenberg i Munktorp

VLT 6 januari 1900 om Idiotanstalten vid Sofielund.

Tack till: Lasse Andersson, Anders Bengtsson och Johann Frimmel

Kolbäcks historiska volleybollklubb

**Det är ingen tillfällighet att de lettiska färgerna lyser rött och vitt
i klubbmärket för Kolbäcks Volleybollklubb.**

**Volleybollen kom till Sverige med lettiska flyktingar
under andra världskrigets slutskede.**

**Ett antal pionjärer ville spela i sin nya hemstad Köping,
men det var inte lätt att få plats i någon hall.**

**Då flyttade man till Kolbäck och den nybyggda
Verkstadsskolans gymnastiksal.**

Resten är svensk idrottshistoria.

Sammanställt av Kurt Larsson
med ovärderlig hjälp av Ilgonis Kalnins
Tack också till Åke Lager för hjälp med bilder

Under första världskriget överfördes volleyboll till Europa med de amerikanska soldaterna. Efter starten spred sig den nya sporten snabbt. I det då fattiga Sovjet och baltstaterna blev den något av nationalsport. Till Sverige var det de baltiska flyktingarna, som under andra världskrigets slutskede förde in sporten.

Äldsta volleybollklubben i Sverige är Kolbäck's Volleybollklubb som under namnet *Köpings Lettiska YMCA* (=KFUM) bildades redan 1948 av lettiska flyktingar i Köping.

1961 flyttades verksamheten till Kolbäck och 1962 ändrades namnet till Kolbäck's Volleybollklubb (KVK). Svenska Volleybollförbundet (SVBF) bildades 1961. Året därpå avgjordes SM för första gången. Kolbäck's VK vann med ett lag bestående av 100 procent invandrare.

Volleyboll bland lettiska flyktingar i Köping cirka 1949 med hemmagjort nät och stolpar från en snäll bonde. Bild från Ilgonis Kalnins fotoalbum.

I slutet på 1940-talet fanns det lettiska flyktingkolonier runt om i Mälardalen. När det gällde idrotter så dominerade volleyboll, en sport som kräver minimal utrustning. En av föreningarna var Köpings Lettiska YMCA. Spelplanen var en leråker vid Kristinelund, "Krillan", och vid inomhusaktiviteter den gamla Badhushallen, kallad "Cigarrlådan".

Nät för volleyboll fanns inte att köpa i Sverige. Det första nätet tillverkade spelarna själva. Stolpar av trä skänktes av en bonde. En boll per säsong med snörning betalades av spelarna.

I Köping fanns den riksbekante "Köping Kalles" Sportaffär som t.o.m. kunde skaffa fram riktiga volleybollar.

Resor betalade var och en själv, men för det mesta blev det cykelturer.

Förutom den korta säsongen var det största problemet att hitta motståndare att spela mot. Och transportererna.

Det var cykel, buss och tåg som gällde. Men redan i mitten på 1950-talet började fler och fler skaffa egen bil och då öppnades möjligheter att ragga upp motståndare på längre avstånd.

För att få bättre ekonomiska förutsättningar för verksamheten överfördes 1951 YMCA:s idrottssektion till Köpings DV (en lettisk förening).

Idrottssektionens ledare blev Ilgonis Kalnins och medhjälpare Ilgvars

Tilmanis. 1961 bildades i Stockholm Svenska Volleybollförbundet, SVBF, och 1962 Västmanlands Volleybollförbund.

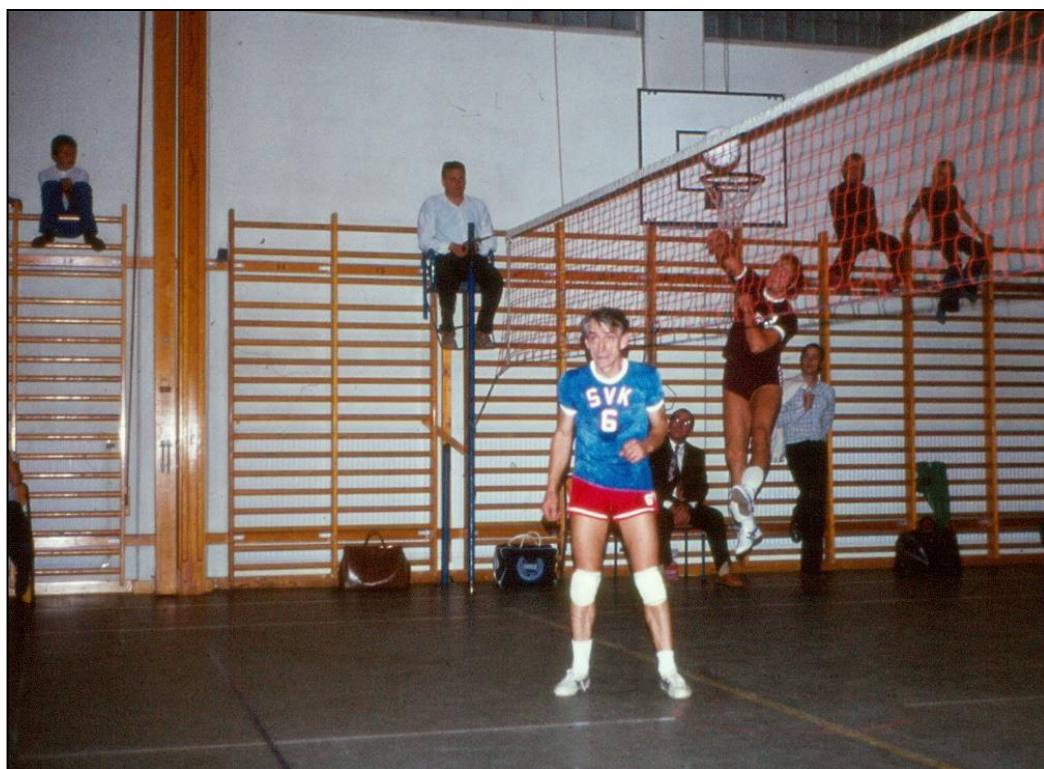

Köpings Lettiska YMCA 1949. Bild från Ilgonis Kalnins fotoalbum.

1961 anställde en av volleybollens eldsjälar Francis Malnacs flera volleybollspelare i sin firma MARV i Kolbäck. I samma veva blev även Västmanlands Centrala Verkstadsskolans gymnastiksal, Herrvadshallen, färdig. Då kärnan av idrottssektionens medlemmar redan bodde i Kolbäck flyttades hela verksamheten till dit.

Ilgonis Kalnins berättar:

–Till vår fördel var att hallen (12,5x25 m) var för liten för tennis och handboll samt att det inte fanns några föreningar i Kolbäck som höll på med inomhusbollspel. Äntligen fick vi träna och spela även inomhus! Följden blev att flera närboende som hade besvärliga tränings- och tävlings-möjligheter, sökte sig till vår förening.

Uppvärmning inför match i Herrevadshallen mot Sollentuna Volleybollklubb. Gästerna hatade att komma till Kolbäck för seriematch. Dels fick de stryk, dels fanns där en högt uppflugen patriotisk publik i en ofta fullsatt idrotthall i Verkstadsskolan.

Under sommaren 1962 tränade och tävlingsspelade herrlaget på Kvarnhagen i Mölnatorp och lyckades kvalificera sig till det första officiella SM-slutspelet i Stockholm.

Den största framgången kom direkt 1962 då laget erövrade det första officiella SM-tecknet genom att i en dramatisk final besegra förhandsfavoriten Kallhälls Bollklubb.

– Det är klubbens största merit som ingen kan ta ifrån oss – en merit som vi alla KVK:are kan vara stolta över, säger Ilgonis Kalnins.

Det blev SM-seger även -63 och -65 samt silver -64 och -67. Första svenska mästarna: Haralds Alksnis, Georg Bakos, Eriks Darzins, Bernhard Granback, Algis Jovert, Ilgonis Kalnins, Ilgvars Tilmanis, Lennart Westerberg. Lagledare: Francis Malnacs.

Internationellt gjorde laget stor sensation 1963 i Sint Anthonis, Nederländerna, genom att komma på en hedrande 4:e plats (två bollar från finalplats) i en internationell utomhusturnering med 101 deltagande lag. Därmed blev herrlaget det första klubbtag från Sverige som väckte

internationell uppmärksamhet i volleyboll.

Efter protester från andra föreningar satte Volleybollförbundet 1972 stopp för seriespel i Herrevadshallen. Så efter 10 års spel i Herrevadshallen blev Sporthallen i Hallstahammar klubbens nya hemmaarena.

Herrlagets fina SM-insats

väckte intresset hos Kolbäcksflickorna. Första träningen för KVK:s damer, ”Evas gäng”, kom igång under Ilgvars Tilmanis ledning 1962. Laget utvecklades mycket snabbt och framgångarna lät inte vänta på sig – det blev SM-silver redan efter ett år (bild t v).

Fram t.o.m. 1969 var damlaget totalt dominerande i Sverige och aldrig sämre än tvåa i SM.

1965 blev både dam- och herrlaget svenska mästare och -69 blev damlaget mästare igen. SM-silver: -63, -64, -66, -67, 68, 96 och 97.

När Kolbäck nästan blev känt för sin volleyboll

På själva julafton 1962 gör Sveriges största morgontidning Dagens Nyheter en stor satsning på att presentera volleyboll. På sportsidorna har man en helsida om den växande idrotten, där ju Kolbäck är regerande mästare. I en så kallad puff på förstasidan blir det dock fel ort som pekas ut.

Volleyboll spelas bäst i Kolsva

Volleyboll är en världssport som på senare år också börjat ett segertåg i Sverige. Förbundet är RF:s yngsta, men har redan omkring 20 000 aktiva. Centrum för idrotten ligger dock inte i de stora städerna. Kolsva i Västmanland håller sig med Sveriges bästa lag.

Även om volleyboll inte fordrar så stora ytor, så måste det vara högt i tak i de lokaler sporten utövas. Minst sju meter är det anbefallt i reglerna.

Det är en utmärkt gren både för herrar och damer och kan även bli en fin familjesport. Sveriges "mest" volleybollfamilj finns i Johanneshov. Pappa, som är förbundssekreterare Müller, har god hjälp av mamma och två söner.

Om volleybollens regler,

DAGENS NYHETER.
Hälsingen den 21 december 1962

Volleyboll
spelas bäst
i Kolsva

Macmillan till försvar:
"POLARIS EN TRIUMF"
Djup misstro
mot engelsk
robotpolitik

Färgfröjd kring granen
Sexaring tog DA-priset

Flyttning oroar
arbetslösa i norr

Tre döda
Brandoffer
i helgen

Ugn för hungarguld
Julehelg till
för 15 000
skolorare

Tecknare
för barn
i ett spel

Följningen
redan i dag

Mulet och mildare i jul
Kallaste orten blev varmaste

JULKÖER I T-BANEBUTIKERNA

Världssport för miljoner utövas av 20000 svenskar

VI SPELAR VOLLEYBOLL

VIND I SEGEN
MEN LÅGT I TAK

So här gör det till
fingertopparna först

Tackbeten gå hita till

Förstasidan julafton 1962. Men spalten längst upp till vänster pekar tyvärr ut Kolsva i stället för Kolbäck som Sveriges centrum för volleyboll.

På helsidan inne i tidningen är platsen dock alldeles korrekt angiven (nedan).

Kolbäck bäst

Spridningsområdet inom Sverige kanske förefaller en smula underligt. Storstäderna har inte så mycket att beställa, landets bästa lag heter Kolbäck och håller till i Västmanland. Men det spelas också volleyboll i Stockholm, Göteborg, Örebro, Malmö, Norrköping, Eskilstuna, Uppsala, Västerås, Limhamn, Sigtuna, Sveg (!), Alingsås, Dalsjöfors, Floby och Källtorp. Fler orter är på väg.

Så väst har volleybollen framtiden för

Ångbåtar på Strömsholms kanal

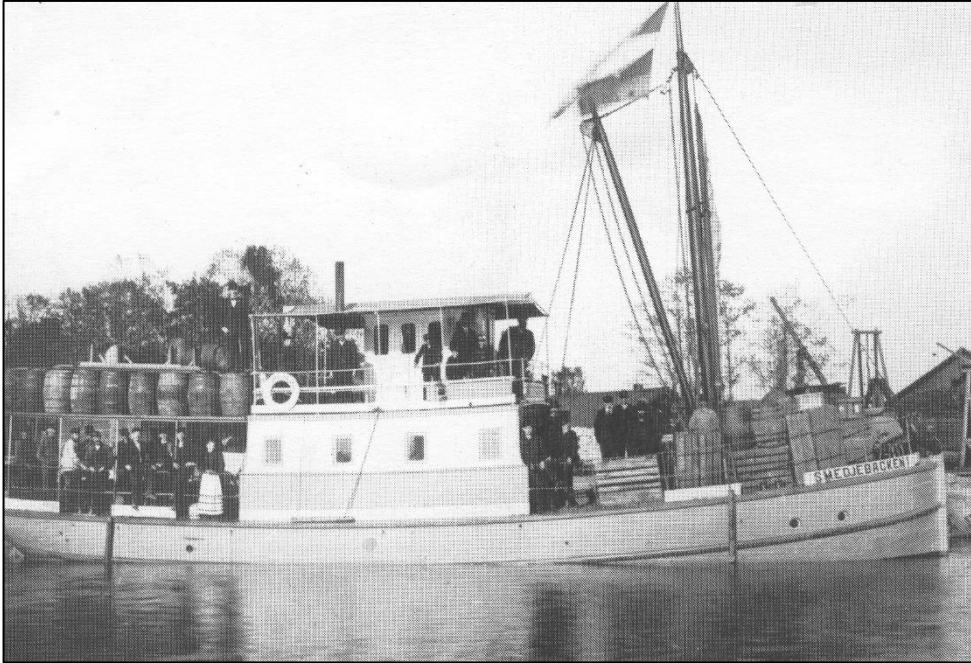
Strömsholms kanal är fortfarande en vacker och mångskiftande vattenväg från Smedjebacken i norr till Borgåsund vid Mälaren i söder. Idag är dock kanalen tyst och stilla i jämförelse med forna tider.

Passagerarbåten på sträckan Strömsholm-Smedjebacken med kapten Leiman på bryggan. Hon byggdes 1864 som "Norberg", men döptes 1886 om till "Strömsholms Kanal". Foto: Eilert-Repro, Surahammar.

När kanalen byggdes 1772–1795 var det för att underlätta transporter av järnprodukter från Bergslagen till Mälaren och utskeppningshamnen i Stockholm. Kolbäcksåns naturliga vattensystem tillsammans med sjöarna i norr gjorde att endast tio kilometer kanal behövde grävas ut. 1842 inleddes en stor restaurering med hjälp av soldater och ditkommanderade arbetslösa. Renoveringen tog hela 18 år, bland annat beroende på en koleraepidemi.

När den ombyggda kanalen stod färdig 1860 gjorde ångbåtstrafiken sitt intåg. Tidigare hade frakterna skötts av segeljakter, så kallade Smedjebackare, som gjorde åtta-nio resor per år med en last på 60–70 ton per resa. De flesta av dessa båtar byggdes på något av de femtontal varv som fanns utmed kanalen. Med ångbåtarna förändrades trafiken.

Ångfartyget "Smedjebacken" transporterade såväl passagerare som gods på kanalen. Siltunnor var alltid ett dominerande inslag i lasten. Foto: Eilert-Repro, Surahammar.

Premiärturen på den nyrenoverade kanalen gjordes av kung Karl XV med följe. Den 5 juli 1860 lämnade de två ångsluparna "Svalan" och "Falken" i hårt väder Stockholm för färden över Mälaren och in i Strömsholms kanal.

Kungen reste ombord på "Svalan". Lunch intogs i tält vid Skantzen i Hallstahammar, och övernattnig skedde i Ramnäs.

Nästa morgon klockan 8 reste de bägge sluparna vidare. Slutmålet Smedjebacken nåddes klockan fem på eftermiddagen.

Tidigt morgonen därpå började kungen sin återfärd. Nu var han ombord på "Falken" som enligt samstämmiga uppgifter styrde bättre än "Svalan". Invigningsresan slutade i Ramnäs, där kungen med sällskap tog landsvägen till Västerås. Här väntade ångfartyget "Aros" på att föra majestätet tillbaka till huvudstaden.

Ångfartyget "Aros" som förde hem kung Karl XV efter utflykten till Strömsholms kanal. Här tillbaka i Stockholm. Foto: Stockholms Stadsmuseum.

Specialbyggda ångfartyg. Fartygen "Smedjebacken 1" (och 2) var 70 fot långa och hade ångmaskiner på 10 hk. De var specialbyggda för färder på kanalen. Den 30 juli 1861 anlände den första av dem till hamnen i Smedjebacken. Ångmaskinerna blev förstås starkare under de kommande åren, men fartygens mått begränsades av vad som fick plats i de 26 slussarna. Ångfartygen kunde föra både passagerare och last, och färden Stockholm-Smedjebacken tog omkring 30 timmar.

Många av de tidigare segeljakterna mastades nu av och blev fraktpråmar som kunde dras av ångdrivna bogserbåtar.

Ångfartyget "Fagersta" på 1890-talet vid Strömsholms kanalbåtars traditionella tilläggsplats vid Kornhamnstorg i Stockholm. Foto: Stockholms Stadsmuseum.

Säsongen varade vanligtvis från maj till oktober eller november. Vissa år kunde man börja innan ens isarna gått upp. 1876 låg till exempel isarna på sjöarna Norra och Södra Barken långt in i maj, och det blev ångfartyget "Dalpilen" som fick bryta ränna och öppna säsongen på destinationen Smedjebacken.

Trafiken var så livlig att båtarna fick göra turer både dag och natt. Under en period blev det så trångt i slussarna att förtursregler fick införas mellan passagerartrafik och fraktbåtarna. Från 1877 fick passagerarbåten "Norberg" (se öppningssidan) förtur i slussarna.

Pråmsläp på väg söderut med ångbåten "Rex" i tätén. Foto: AB Almquist & Cöster, Helsingborg.

Fraktrafiken väljer andra vägar. Från 1890 inleddes en nedgång i trafiken på kanalen, trots att industrialiseringen var inne i en hektisk period. Orsaken var den tilltagande järnvägstrafiken, som drog åt sig i stort sett hela persontrafiken och en stor del av fraktgodset.

En svår konkurrent är Stockholm-Västerås-Bergslagens järnväg som följer kanalen från Ramnäs till Engelsberg och vidare därifrån till Smedjebacken och Ludvika. Även järnvägen Frövi-Krylbo, som korsar Strömholms kanal vid Västanfors, bidrar till att avsevärt minska kanaltrafiken.

Under 1920-talets sista år får de kvarvarande fartygen på Strömholms kanal allt större konkurrens av landsvägstransporter. 1932 finns endast två fartyg i trafik och 1933 är en 72-årig epok av reguljär trafik över.

Text: Jan Kotschack

Ovanstående text bygger på sex artiklar av Erik Holmberg i Svensk Sjöfartstidning 1933–34, återpublicerade i Stiftelsen Skärgårdsbåtens skriftserie nr 8 (1998).

Parti vid Ramnäs

Möte i kanalen vid Ramnäs mellan ångfartyget Smedjebacken och en traditionell pråm med skeppare. Bilden är beskuren och tillhör Järnvägsmuseet.

Karl Karlgren-Bäck (i mitten) och landsfiskal Gråberg (t h).

**Mordet i Östervåla år 1896 är ett av
Sveriges genom tiderna
mest uppmärksammande brott.
Flera personer misstänktes tidigt, men
avskrevs efter hand.
Mer än 30 år senare erkände plötsligt
en enstöring från Munktorp ogärningen
för landsfiskalen i Kolbäck.**

Text: Jan Kotkschac

Mordet på postmästaren

Mordet skedde 1896, men när vi nu återberättar historien ser vi att det inte bara handlar om ett brott, utan också mycket mer.

En tid, ett juridiskt system, synen på människor – och kanske också några spår in i vår tid.

Låt oss ta det alldeles från början.

Mordet i uppländska Östervåla var ett rånmord begånget på kvällen den 12 februari 1896 på klockaren och postmästaren Johan Åkerlund i Åby kyrkby. Åkerlund var i färd med att sortera dagens värdeförsändelser på postkontoret – en flygelbyggnad till klockarbostaden – när han överfölls och fick ett antal slag mot huvudet, förmodligen med en yxa.

Mördaren antogs ha kommit över cirka 200 kronor. Senare hittades nyckeln till postkontoret på den frusna Åbyån i närheten och yxan som antogs vara mordvapnet i en vedstapel vid skollärens vedbod.

En fattig utböling häktas

Kort efter mordet anhölls hästbytaren och trådarbetaren Erik ”Börstil” Eriksson från Lagbovreten inte långt från Åby. Observera angivelsen av hans två yrken, detta är en människa mycket långt nere på samhällsstegen. Samtida källor anger även att ”Eriksson var känd för ett oregerligt liv och fylleri” – kanske var han just därför en lämplig kandidat att peka ut.

På själva mordnatten ligger hans partner Greta hemma i värkar för att föda parets barn. Eriksson har gett sig ut för att försöka få tag på en barnmorska. Han har samma dag pantsatt sin klocka för att få pengar till mat, vagnshyra och barnmorska.

Kanske kommer någon att tänka på ett annat fattigt par som födde sin förstfödde i ett stall i Bethlehem?

Mordet på den högt aktade Johan Åkerlund startar genast en ryktesstorm bland människorna i det lilla samhället.

Snart viskar man om att Erik Eriksson kan vara den skyldige. Han var en utböling och tilltalades allmänt ”Börstil” vilket var namnet på den by i östra Uppland som han kom ifrån.

Utpekad, häktad – och friad

På mornnatten hade hans häst och vagn setts vid stallet en bit ifrån postkontoret. Eriksson hade varit på väg hem igen sedan barnmorskan blivit upptagen på annat håll. I stallet hade han stulit lite foder till hästen. En vecka efter dådet häktas han av länsman Bror A. Gråberg som huvudmisstänkt för dådet. På denna tid fungerade också länsman som åklagare.

Några bevis för Eriksson skuld kan dock aldrig läggas fram och den 3 mars 1897 **efter mer än ett år i häkte** frigges Eriksson. Hans barn har under tiden avlidit och familjen tvingats att gå ifrån sitt hus.

Enligt tidens regler ålades av hovrätten att **själv betala ersättning till vittnena i rättegången.**

Nu hade dock folkopinionen svängt och ortsborna gjorde en insamling så att Eriksson kunde betala rättegångskostnaderna. Han återupptog sitt arbete som hästhandlare och ståltrådsarbetare, slutade att supa och gifte sig med sin Greta. På Dagens Nyheters förstasida från 1927 som inleder denna text ses de bägge på bild längst ner till vänster.

Kan det vara skolläraren?

En som uppenbarligen inte var nöjd med att brottet inte klarats upp är länsman Gråberg. Han övertalar änkan Amalia Katarina Åkerlund att hon ska ta initiativ till nya undersökningar, alltså en form av enskilt åtal. Denna gång riktas misstankarna mot folkskolläraren Petrus Blomberg. Han är egentligen lika högt aktad som den mördade postmästaren – men var det inte i hans vedhög som yxan hittats och kan det inte ha varit så att hans fru haft ihop det med den mördade Åkerlund?

Skvallret och ryktena dominerar i byn.

Innan denna utredning ens hinner börja avlider dock fru Åkerlund.

Undersökningar (och kanske de illasinnade ryktena) leder till att Blomberg grips i mars 1904, mer än åtta år efter mordet. Bevisningen är dock svag och efter två dagars inledande förhör (som rapporteras stort i pressen) släpps Blomberg. Först den 28 november avkunnas den friande domen. Enligt dåtidens juridiska system döms nu istället Åkerlunds dödsbo att **betala staten för dess kostnader med 8 000 kronor.**

En understödstagare bekänner

I slutet av januari 1927 verkar det som om mordet i Östervåla äntligen är på väg mot sin lösning.

Karl Karlgren-Bäck, 68 år, på egen begäran intagen på ålderdomshemmet i Kolbäck, erkänner då oväntat mordet i Östervåla.

Bakgrunden är att han knivskurit en av de andra åldringarna på hemmet och därför tagits i förhör av landsfiskalen Ossian Gråberg i Kolbäck, son till den landsfiskal i Östervåla som från börjat utrett mordet.

Karlgrén-Bäck kallas ömsom luffare, ömsom understödstagare i de många artiklar som följer på hans erkännande.

Klart är att detta är en man som vandrat på vägarna i många år, och som nu inte orkar med detta liv längre.

Dagens Nyheters utsände till Kolbäck rapporterar på hela förstasidan plus en helsida inne i tidningen. Det är stor sensation att mordet nu verkligen verkar vara på väg att klaras upp.

DN:s reporter får också vara med inne i Tingshuset när Ossian Gråberg ännu en gång frågar ut Karlgrén-Bäck om mordet. Han bekräftar ånyo att han är gärningsmannen.

I Kolbäcksfotografen Gustaf Åhmans arkiv finns en bild på Karlgrén-Bäck sittande inuti Tingshuset. Bilden på Dagens Nyheters framsida av Gråberg, Karlgrén-Bäck och två okända män får förmodas även den vara tagen av Åhman, vid detta tillfälle. Men dagstidningarna år 1927 angav inte fotografens namn.

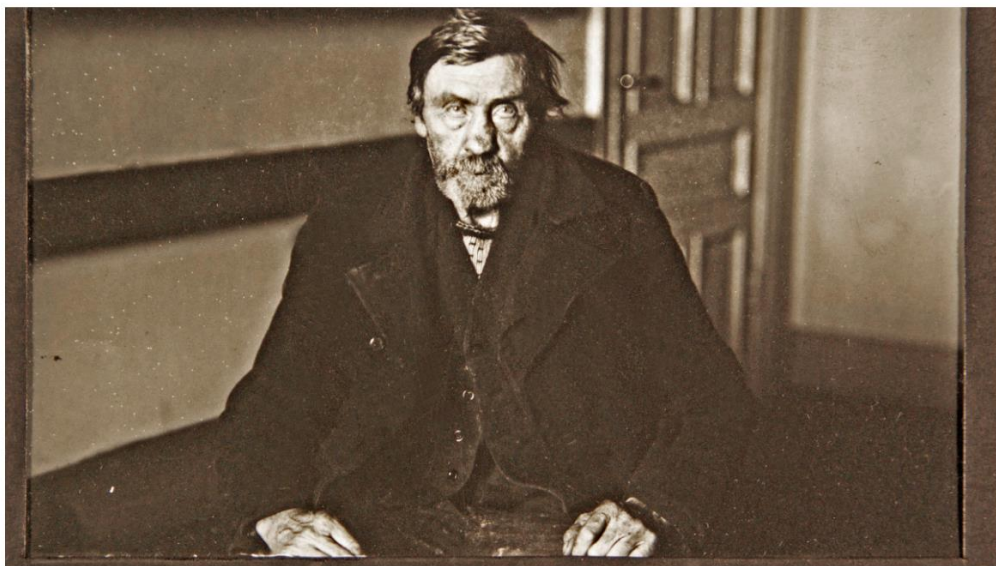
Mordet i Östervåla verkar nu vara på väg att klaras upp.

Men nej – enligt tidens regler har brottet preskriberats året innan. Ingen kan alltså ställas till svars.

Karlgrén-Bäck's bekenntelse friar i varje fall de tidigare misstänkta Erik Eriksson och Petrus Blomberg. Eller?

"Ett helvete har det varit, landsfiskalen."

På måndagskvällen blev Bäck av landsfiskal Gråberg förklarad häktad för våldet mot Joel Karlsson och införpassad till Västeråsfängelset. Under det hr Gråberg på tingshuset i Kolbäck upprättat en förteckning över gubbens fattiga tillhörigheter och får en sista bekräftelse på hans bekännelse har Dagens Nyheters medarbetare tillfälle närvara. Inbunden och butter sitter

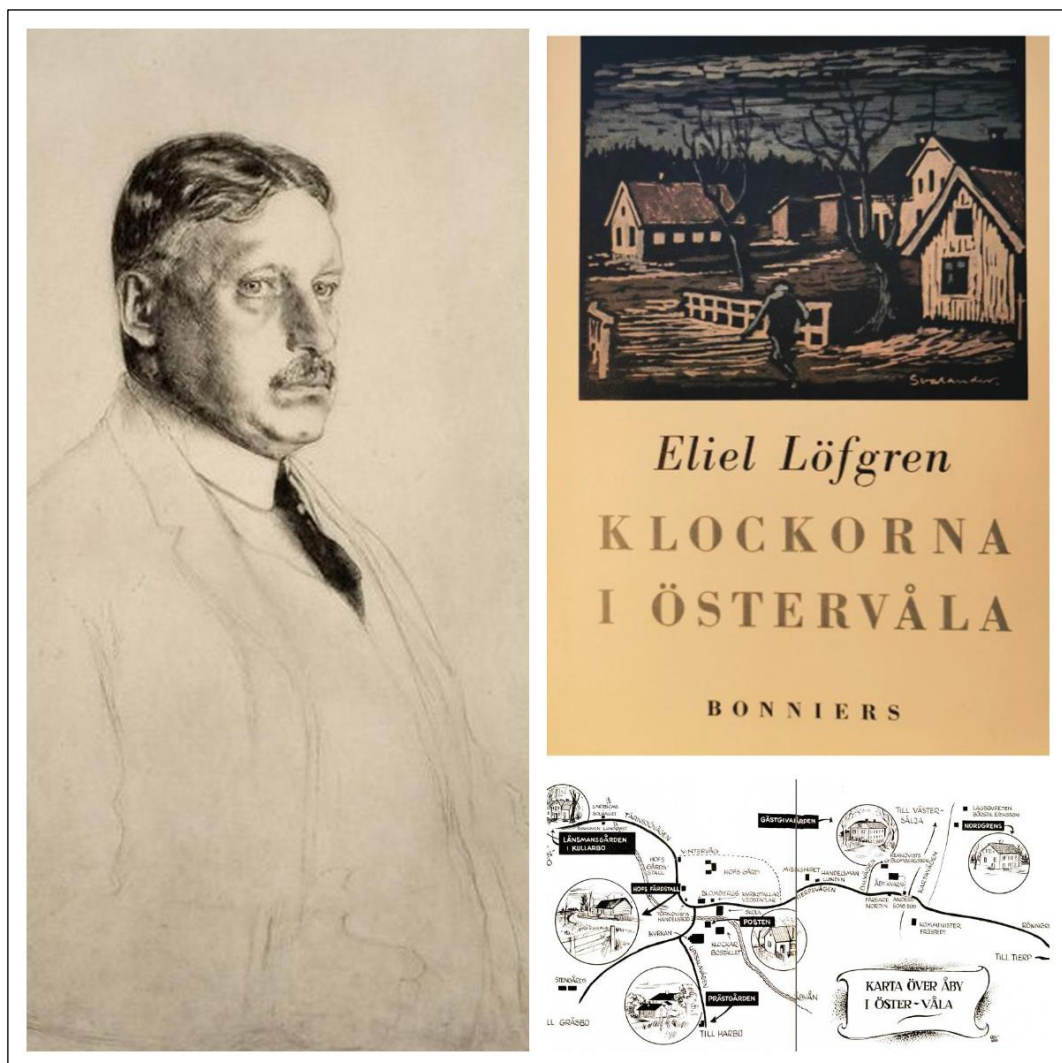

Dagens Nyheter rapporterar om erkännandet, landsfiskal Gråberg (t h) och Karlgren-Bäck i Tingshuset. Samma kväll förs han till fängelset i Västerås.

Den misstänkte Karlgren-Bäck hinner dock knappt komma till fängelset i Västerås innan han inför fängelsedirektören tar tillbaka erkännandet. Det blir en del i ett mönster av erkännanden och förnekanden.

För knivskärningen på ålderdomshemmet i Kolbäck döms han till vård på Sundby mentalsjukhus i Strängnäs, där han avlider i mars 1928. Kort före sin död erkänner han för en sjuksköterska på nytt mordet i Östervåla. Men mordet är ju preskriberat och kan inte prövas i rätten.

Fotnot: I Sverige avskaffas preskriptionstiden för mord i efterdyningarna av mordet på Olof Palme.

Eliel Löfgren avporträtterad av Axel Fridell 1938, hans bok om fallet samt karta över mordplatsen och de adresser som kom att bli bekanta genom mordet.

Juristen Eliel Löfgren medverkade vid de tidigare processerna mot de misstänkta för mordet. 1934 kom hans dokumentärroman *Klockorna i Östervåla* som är ett välskrivet och fascinerande tidsdokument.

Löfgren är dock framför allt känd som politiker, under många år liberal ledamot av växelvis första och andra kammaren.

Som justitieminister driver han igenom flera viktiga reformer, bl a villkorlig frigivning, rättshjälp för åtalade, rätt till litterära och musikaliska verk och avskaffandet av den reglementerade prostitutionen. Stora insatser inom det juridiska systemet.